

Anna Nedvídková

UDIDLA V HISTORII A DNES

Figure 51.

(TYPY A PŮSOBENÍ)

Národní
zemědělské
muzeum

UDIDLA V HISTORII A DNES
(TYPY A PŮSOBENÍ)

UDIDLA V HISTORII A DNES (TYPY A PŮSOBENÍ)

Anna Nedvídková

**Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
2019**

Recenzenti:

Ing. Martina Krejčí, Ph.D., Ing. Jan Navrátil, CSc.

Výsledek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0818, a je výstupem Interního grantového systému Národního zemědělského muzea, s. p. o., (IGS NZM č. 7/2018).

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Nedvídková, Anna

Udidla v historii a dnes (typy a působení) / Anna Nedvídková

– 1. vydání

– Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2019

Anglické resumé

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-88270-04-1 (brožováno)

* 636.083.8 * 685.15 * 685.123 * 636.1 * 636.088 * 636.083 * 63(091) * (048.8)

– udidla

– uzdy

– koně

– výcvik zvířat

– péče o zvířata

– dějiny zemědělství

– monografie

636 – Chov zvířat. Živočišná výroba [24]

ISBN 978-80-88270-04-1

© Národní zemědělské muzeum, 2019

© Anna Nedvídková, 2019

OBSAH

Úvod	9
STAV VÝZKUMU	11
CÍL PRÁCE A PRACOVNÍ HYPOTÉZY	14
1 ÚZDĚNÍ V MINULOSTI A DNES	15
1.1 Úzdění a udidla v minulosti	15
1.2 Současné druhy udidel a uzdění	33
1.3 Uzdečka a uzda	33
1.3.1 UZDEČKA	33
1.3.2 UZDA	35
1.3.2.1 Nánosníky	35
1.3.2.1.1 <i>Anglický nánosník</i>	37
1.3.2.1.2 <i>Švédský nánosník</i>	38
1.3.2.1.3 <i>Hannoverský nánosník</i>	38
1.3.2.1.4 <i>Kombinovaný nánosník</i>	40
1.3.2.1.5 <i>Mexický nánosník</i>	41
1.3.2.1.6 <i>Nánosník kineton</i>	42
1.3.2.1.7 <i>Australský nánosník</i>	43
1.3.2.2 Pomocné otěže	44
1.3.2.2.1 <i>Martingal pevný</i>	44
1.3.2.2.2 <i>Martingal volný</i>	45
1.3.2.2.3 <i>Irský martingal</i>	46
1.3.2.2.4 <i>Vyvazovací otěž</i>	47
1.3.2.2.5 <i>Průvlečná otěž</i>	48
1.3.2.2.6 <i>Průvlečná otěž francouzská</i>	49
1.3.3 ZÁKLADNÍ DRUHY UDIDEL	50
1.3.3.1 Stihlové udidlo	50
1.3.3.2 Pákové udidlo	53
1.3.3.3 Pelham	56
1.3.3.4 Fuga	59
1.3.3.5 Udidlo Chifney	62
1.3.4 MATERIÁL UDIDEL	64

1.3.5	VÝBĚR VHODNÉHO UDIDLA	65
1.3.5.1	Vhodný typ	65
1.3.5.2	Správná velikost	69
1.3.5.3	Výběr velikosti s ohledem na koně	69
1.3.5.4	Výběr velikosti z hlediska udidla	71
1.3.5.5	Následky chybného výběru udidla	72
1.3.5.6	Důležitost jezdcovy ruky	73
1.3.5.7	Negativní psychické vlivy	74
1.3.5.8	Zdravotní rizika	76
1.3.6	BEZUDIDLOVÉ UZDĚNÍ	80
1.3.6.1	Typy bezudidlového uzdění	80
1.3.6.1.1	<i>Klasické hackamore</i>	81
1.3.6.1.2	<i>Mechanické hackamore</i>	82
1.3.6.1.3	<i>Bitless bridle</i>	84
1.3.6.1.4	<i>Sidepull</i>	85
2	VLASTNÍ VÝSLEDKY	87
	ZÁVĚR	90
	RESUME	92
	POUŽITÉ ZDROJE	94

ÚVOD

Spolupráce a soužití koně a člověka mají svůj počátek asi před šesti tisíci lety, ale jejich vzájemný vztah existoval už daleko dříve. Byl to však pouze vztah kořisti a jejího lovce, jak dokládají jeskynní malby pocházející pravděpodobně z doby před patnácti tisíci lety. Přesné datum, kdy došlo ke zkrocení koně a jeho podvolení se lidské vůli, nelze stanovit. Ale můžeme potvrdit, že k tomuto zlomu došlo na více místech současně. Kmeny mongolské, středoasijské a kmeny z oblasti Černého a Kaspického moře začaly koně využívat nejen jako zdroj potravy, ale také jako dopravní prostředek a pracovní sílu. Mimo jiné kůň svému jezdcovi poskytl více než jen využití svých fyzických schopností – otevřel mu nový svět a zpřístupnil nové obzory. Kůň dal člověku možnost se přemísťovat a doslova uvedl svět do pohybu.¹

Využívání koní s sebou nese i potřebu ovládat je a usměrňovat jejich sílu. A právě z potřeby podrobit si zvíře vznikl nástroj, který už téměř neodlučitelně patří ke koni a jeho využívání člověkem. Bylo vynalezeno udidlo², jež se stalo nezbytnou pomůckou pro manipulaci s tímto silným zvířetem. Je třeba uvést, že tato spolupráce nebyla zdaleka vždy ve prospěch koní, tento vynález jim dokonce po několik staletí způsoboval značné utrpení, přesto se udidlo zachovalo do dnešní doby. V mnohých případech dokonce v téměř nezměněné podobě a s původními funkcemi použití.

Udidlo je natolik rozšířenou a zcela rutinně používanou částí jezdecké výstroje, že si zaslouží větší pozornost. Nejrůznější typy udidel se používají nejen ve všech jezdeckých a vozatajských disciplínách, ale i v mnoha oblastech rekreačního využití koní. Kolem koní se pohybuje množství více či méně informovaných lidí, jedná se o širokou škálu osob – od rekreačních jezdců, ošetřovatelů i hobby sportovců až po trenéry v těch nejvyšších úrovních jezdeckých disciplín. Právě pro ně je v první řadě určena tato publikace, jejímž cílem je přiblížit funkci a důležitost použití udidla.

Veškerá manipulace se zvířaty by se měla odehrávat s vědomím a porozuměním působení udidel. Jednotlivé typy udidel totiž mají dané body působení, a tím i účinek na pohybový aparát koně. Rozšířeným a široce diskutovaným tématem ve světě koní je často sedláni a výběr vhodného typu i velikosti sedla. Udidla jsou v tomto ohledu velmi opomíjená, a přitom se jedná o stejně důležitou část výstroje. V některých ohledech jsou udidla schopna sedla v působení na pohyby a mechaniku koňského těla i zásadním působení předčít. Dobrá znalost typů udidel a jejich působení tedy ušetří spoustu času, stresových situací a odvrátí neúspěch při komunikaci mezi koněm a jezdcem, popř. trenérem.

1 DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kůň a člověk v středověku*, Budmerice 2007, s. 294.

2 Udidlo je součástí uzdečky a nachází se v koňské hubě.

V posledních letech se v jezdeckém sportu řeší otázka možného porušení welfare³ ve spojení se sportovní drezurou. Mnozí významní jezdci a trenéři trénují své koně způsobem, kterému se říká „deep and round“⁴, „low, deep, round“⁵ nebo také „rollkur“⁶. Všechny metody mají stejné kořeny a stejný cíl, názory na ně se ale velmi liší. Někdo tomuto způsobu tréninku přisuzuje opravdu zázračné účinky, jiní jej naprosto odmítají a odsuzují. Ve všech případech však záleží na tom, zda drezuru provádí osoba, která ji ovládá. Výše zmíněné metody se v českém jezdeckém kruhu nazývají „rolování“. Stejně jako všechny další metody tréninku se musí používat v potřebnou dobu, po určitý čas a hlavně s výbornými znalostmi o jejich působení. Trénování tzv. v hloubce přiznali i někteří vítězní drezurní olympionici, kteří si tyto konkrétní způsoby velmi vychvalují.

Věřím, že lze aplikovat mnohé tréninkové metody jemnou a vhodnou formou, i když je kůň velké a silné zvíře. Zvláště v případě, kdy mluvíme o koních sportovních, resp. drezurních, jde většinou o mohutná stvoření budící respekt. Takovou masu těla není lehké přimět k takovému zaúhlení, kdy je hlava a krk zvířete v nefyziologické a nepohodlné poloze. Samotná fyzická síla tak nestačí zejména tehdy, má-li kůň ovládat jezdky slabší tělesné konstituce. Na pomoc se proto volí vhodné typy pomocných oteží a silněji působící udidla. Primární roli hraje určitý typ udidla a pomůcek, které jsou schopny jeho účinek ještě zesílit. Ve všech případech je bezpodmínečně nutné zvážit spojení určitého typu udidla a vhodných schopností dobře informovaného jezdce a odpovídajících vlastností jeho ruky. Nesprávná volba tohoto spojení může mít za následek množství komplikací a v případě koní i zdravotních problémů. Hluboké zarolování koňského krku může zvířeti způsobit bolesti pohybového aparátu, problémy s nervovou soustavou, nezřídka i žaludeční potíže.

Předkládaná publikace se snaží veškeré výše uvedené aspekty, ale i mnohé další přiblížit a informovat ty, kdo mají zájem se o této problematice něco více dozvědět nebo již nabyté informace dále rozšířit. Součástí publikace je i pokus popisující přesné působení určitých typů udidel. Silové a tlakové působení na koňskou čelist a týl je měřeno při různých hodnotách tlaku, který je vyvíjen jezdcovou rukou. Stejnými typy jsou udidlo stihlového typu a udidlo s efektem páky. Velmi názorně a jednoduše zde bylo změřeno, s jakou účinností je schopno pákové udidlo znásobit vynaloženou sílu, přičemž je tato síla koncentrována do malého a velmi citlivého prostoru v koňské hubě a na jeho hlavě.⁷

3 Welfare: souhrn vhodných podmínek pro chov a ochranu zvířat.

4 Překlad: kulatě a v hloubce; tzn. kůň má při práci hlavu a krk kulatě vyklenuté a hluboce posazené před plecemi.

5 Překlad: dole, v hloubce, kulatě; tzn. kůň má hlavu a nos nízko a hluboce posazené a šíjí výrazně vyklenutou.

6 Hanlivější název pro styl tréninku koní, kdy se značně sníží poloha hlavy koně pod úroveň kohoutku. Nos koně je hluboko za kolmicí a kůň je tzv. zarolovaný. Krk se přitom výrazně zakulatí.

7 Vědecká monografie vznikla jako výstup Konceptce vědy a výzkumu Národního zemědělského muzea, s. p. o., 2016–2022, za podpory Ministerstva zemědělství ČR na dlouhodobý koncepční vývoj výzkumné organizace (MZE-RO0818).

STAV VÝZKUMU

O úplných začátcích uzdění, a tudíž i potřebě s koňmi manipulovat, se můžeme dozvědět z různých zdrojů. V prvé řadě je namístě uvést prameny, z nichž lze při studiu sledované problematiky vycházet.

Významný historický pramen je možné hledat ve výtvarném umění, které názorně ztvárňuje dobovou výstroj koní. Použití jednoduchých provazů lze najít na malbách či kresbách.⁸ Ikonografie s koňskou problematikou se objevují v mnoha expozicích na hradech a zámcích. Zdůraznit je třeba důležitost hipologické sbírky na zámku ve Slatiňanech. Jedná se o skutečně významný soubor hipologického bohatství na území Čech. Konvolut obsahuje nejen ikonografické prameny, ale také archeologické nálezy a zajímavě zkonstruovaná udidla. Kvalitní a krásné sbírky obrazů a artefaktů s koňskou, potažmo jezdeckou tematikou, se nacházejí rovněž v expozici v postrojovně hřebčína v Heřmanově Městci, v Národním hřebčíně Kladruby nad Labem, jakož i v expozici místního zámku, a na zámku Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou.

Dalšími významnými pomocníky jsou archeologické nálezy, ať už se jedná o části jezdecké výstroje, uzdy, uzdečky, nebo přímo udidla. Tyto nálezy ukazují více než názorně, jak udidla v určitou dobu vypadala a jakých materiálů se pro výrobu postrojů využívalo. Lze pak soudit o kvalitě použitých materiálů, preciznosti zpracování, ale i o společenském postavení jezdce, jenž objevenou výstroj používal. Předkládaná publikace se opírá o záznamy z různých archeologických sbírek především ve východních zemích, Střední Asii, popř. z kavkazské oblasti. Využity byly konkrétně archeologické nálezy a sbírky popsané A. Mogilovem⁹ a další od autora Ilyi Akhmedova¹⁰. Jsou v nich obsaženy nákresy nalezených udidel či jejich částí. Podklady obsahují popisy samotných archeologických nálezů a také nálezové situace. Pro sledovanou problematiku jsou zvláště cenné graficky zpracované nákresy jednotlivých předmětů, v našem případě udidel. Lze na první pohled odlišit a rozpoznat typy udidel a zjistit i jejich případné modifikace.¹¹

Rusky psaná dvoudílná kniha s názvem *Kniga o loshadi 1 a 2* od Sergeje Urusova popisuje téměř vše od evolučních počátků equidů až po dnešní plemena. Najde me v ní užitečné informace o základních plemenech koní, jejich historii, chovu,

8 Uvádí to jedna ze starších publikací od J. L. Dobroruky a H. Kholové. Vypráví dosti čtivou formou o evoluci equidů a jejich úlohách v lidských dějinách. Tato publikace je cenným materiálem a obsahem i jedním z mála odborných děl, která se zabývají historií koní jako takových. DOBRORUKA, J. Luděk – KHOLOVÁ, Helena, *Zkrocený vládce stepí*, Praha 1992, s. 256; EDWARDS, Elwyn Hartley, *Vše o udidlech a uzdění*, Praha 2008, s. 16–19.

9 MOGILOV, Alexandr, «Strogie» detail uzdy rannego zheleznogo veka, Archeologie a kulturní antropologie, Kishinev: Stratum plus, 2010, 3, s. 281–288, dostupné online: <<https://cyberleninka.ru/article/n/strogie-detali-uzdy-rannego-zheleznogo-veka>> [25. 9. 2018].

10 AKHMEDOV, Ilya, *Detali konskogo ubora s zoomorfnyim dekorom b gunnskoe u postgunnskoe vremya*, Povolzhie u sopredelnye territorii v srednie veka, 2002, 135, s. 20–37.

11 Tamtéž, s. 20–37.

výcviku, včetně popisu použitých postrojů. Svým značným rozsahem a kvalitním obsahem je jedinečným dílem.¹²

Koně jsou s člověkem úzce spojeni po dobu několika tisíciletí. Velké množství podrobností ohledně chovu, výcviku a výstroje koní lze objevit i v písemných zdrojích, v soupisech trenérů a chovatelů; později vznikaly publikace o jednotlivých disciplínách koňského světa. Problematicke hipologie se komplexně věnuje publikace profesora Františka Bílka s názvem *Speciální zootechnika Chov koní*¹³ z roku 1958. Navzdory svému stáří představuje tato publikace jeden z pilířů vzdělání v oboru hipologie.

Cennými podklady byly rovněž publikace od Jaromíra Duška, ať už kniha *Chov koní* nebo jednotlivé články tohoto autora ve sbornících. Užitečné informace poskytl i Karol Hollý ve svých článcích a zápiscích. *Encyklopedie koní* od J. Hermena pak obsahuje bohatý přehled používané výstroje.

Historický vývoj udídel je úzce zaměřené téma a je mnohdy obtížné najít kvalitní zdroj informací. Z pohledu historie domestikace a pozdějšího využití koní je známo několik titulů. Ke stěžejním pracím zabývajícími se touto problematikou patří publikace od autorů L. Dobroruky a H. Kholové,¹⁴ která obsahuje jedinečná fakta zahrnující vývoj od úplného počátku evoluce až po domestikaci koňovitých. Je cenným zdrojem pro vytvoření základního obrazu o historii tohoto druhu a je psána s neskrývaným zaujetím a péčí. Další, neméně kvalitní publikace pochází z pera slovenské autorky D. Dvořákové a byla vydána pod názvem *Kôň a človek ve stredoveku*.¹⁵ Kniha je velmi přínosným zdrojem informací jak pro historiky, tak pro běžné milovníky a obdivovatele koní. Zpracováním písemných i ikonografických pramenů autorka nastínila, v čem spočívala spolupráce lidí a koní v období středověku. Monografie nabízí celistvý pohled na svět kolem koní. Jsou zde přiblížena specifika chovu koní, rozšířenost plemen či způsob léčby a krmení.

V dnešní době je navzdory značné možnosti přijímat i předávat informace publikováno jen malé množství úzce odborné literatury na podobná témata. Ojedinelou prací úzce o udidlech je kniha od E. H. Edwardse, která vyšla v českém překladu pod názvem *Vše o udidlech a uzděni*. Publikace popisuje historický vývoj uzděni a dělení udídel dle jednotlivých typů. Zabývá se detailněji i udidly včetně jejich působení, což je studie svým rozsahem v oboru jedinečná.

V roce 2015 byla Národním muzeem v Itálii vydána naprosto výjimečná a svým obsahem unikátní publikace – katalog pojednávající pouze o historických udidlech. Byl vydán v omezeném nákladu jako doprovodný materiál ke sbírce historických udídel, která byla k vidění právě na půdě Národního muzea v Itálii. Dílo se nazývá *Equus frenatus* a jeho autorem je C. Giannelli.¹⁶ V katalogu jsou po odbor-

¹² URUSOV, Sergej, *Kniga o loshadi, Sankt Peterburg*: Russkoie Kniznoie Tovarishestvo Datel 1911.

¹³ BÍLEK, František, a kol., *Speciální zootechnika Chov koní*, SZN Praha 1958.

¹⁴ DOBRORUKA, Luděk – KHOLOVÁ, Helena, *Zkrocený vládce stepi*, Praha 1992.

¹⁵ DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kôň a človek v stredoveku*, Budmerice 2007.

¹⁶ GIANNELLI, CLAUDIO, *Equus frenatus*, Breno: Tipografia Camuna 2015.

né i grafické stránce kvalitně prezentovány nejrůznější typy udidel včetně vzácných exponátů.

Kvalitní publikace pochází také z rukou odpůrců udidlového způsobu uzdění. Za zmínku jistě stojí kniha *Loshedinaia entsiklopedia* od kontroverzního autora Nevzorova. Je to kniha na první pohled k udidlům velmi kritická a na její obsah navazuje celá filozofie, kterou Nevzorov se svou rodinou a týmem prosazuje, přesto je přínosná a vysvětluje podstatu „správného“ vztahu mezi jezdcem a koněm. Popisuje stav, kterého by měl kvalitní jezdec v nejvyšší možné jezdecké úrovni dosáhnout.

Za zmínku i zamyšlení stojí útlá publikace autorského dua Strasser a Cook s názvem *Železo v koňské hubě*. Je velmi úzce zaměřená a chybí v ní spousta doplňujících informací, přesto by ji ale neměl vynechat ten, kdo se chce dozvědět více o účincích udidel. Samostatné projekty a vědecké práce dr. Cooka jsou pro utvoření vlastního názoru na různé typy uzdění nepostradatelné. Stejně je tomu u vědeckých děl týkajících se použití udidel od autorů Easleyho, Engelkeho a Gasseho anebo Jeffreyho.

CÍL PRÁCE A PRACOVNÍ HYPOTÉZY

Hlavním cílem této publikace je popsat působení základních typů udidel. Jednotlivé druhy mají své historické opodstatnění a smysl. V současné době existuje velmi široká nabídka různých typů udidel. Tato rozmanitost spočívá jak v odlišném působení, tak v použitých materiálech, popř. ve velikostech udidel. Pro správný výběr je nezbytné znát jednotlivé vlivy konkrétních typů udidel, popř. i vlastnosti použitých materiálů. Důležitým faktorem při výběru je temperament daného koně a účel, ke kterému má být využit. V některých jezdeckých disciplínách či v jejich určitých výkonnostních úrovních jsou konkrétní typy přímo předepsané pravidly FEI¹⁷. Jestliže se tedy chovatel rozhoduje pro výběr prvního udidla či změnu stávajícího, měl by mít na paměti všechny zmíněné faktory, což platí i pro jezdce a trenéry všech úrovní obtížnosti a disciplín.

K výběru udidla patří rovněž volba vhodného nánosníku. Tento doplněk je schopen zesílit účinky udidlového uzdění a podpořit ho. Znalost jednotlivých typů a jejich účinků by měla být základem pro každého jezdce i trenéra.

Možnou variantou je uzdění bezudidlové, které je v některých situacích vhodnější než udidlové. Ale také o působení různých typů „bezudidlovek“ by měl být chovatel, jezdec či trenér informován. Koně musí podávat jistý výkon a zůstat jak psychicky, tak fyzicky zdraví.

Informace o nejrozšířenějších typech uzdění a jejich působení jsou pro jezdce zcela zásadní, pomohou mu vytvořit takové podmínky tréninku, které koně bolestivě neomezují a naopak umožňují jeho schopnosti rozvinout.

Také výrobci udidel by si tuto skutečnost měli uvědomovat. Důkladné popisy toho či onoho typu udidla či uzdění by mohly eliminovat mnoho problémů a výcvik by se tím zcela jistě zefektivnil. Lidé, kteří chtějí jakkoli pracovat se zvířaty, koňmi, by měli mít k dispozici jasné a ucelené informace, což si výrobci výstrojí a udidel často neuvědomují. Bez těchto vstupních informací se však může i běžné udidlo stát mučícím nástrojem. Informovanost je tedy na prvním místě. V případě stručného popisu funkce, působení a vlivu materiálu udidla na koňskou hubu je možné se některých nepříjemných situací vyvarovat.

17 Fédération Equestre Internationale – mezinárodní jezdecká sportovní federace: udává pravidla mezinárodních soutěží a kontroluje jejich dodržování.

1 UZDĚNÍ V MINULOSTI A DNES

1.1 UZDĚNÍ A UDIDLA V MINULOSTI

Vznik prostředků k manipulaci s koňmi a způsoby jejich ovládnání lze hledat hluboko v historii. Prvopočátky spadají až do období domestikace divokých koní, která se odhaduje v různých oblastech pevniny na 6000–2000 let př. n. l.¹⁸ Nejprve se při potřebě koně navádět a manipulovat s ním využívaly pouhé jednoduché provazy a řemeny, které se nasazovaly na nos zvířete nebo běžněji na krk. Uvedený způsob velmi dobře zachycují staré rytiny a malby.

V jezdeckví se později vyskytovala potřeba přesnější ovladatelnosti koně pod jezdcem. Bylo třeba ho navádět určitým směrem, pohybovat se spolu s ním po složitějších trajektoriích a v případě potřeby velice rychle zastavit či změnit směr. Existují shodná tvrzení,¹⁹ že prvním tzv. udidlovým uzděním²⁰ lze nazvat výše zmíněný jednoduchý provaz, avšak tenkrát byl s pomocí smyčky umístěn kolem dolní čelisti koně. Koně mají na dásních neozubená místa, tzv. diastemy čili mezizubí, která se stala vhodnou polohou pro pozdější pevné udítko²¹. Vzhledem k použitým materiálům se tato první uzdění bohužel nedochovala vůbec nebo jen v minimálním množství. Velice cennými podklady pro tato tvrzení jsou vedle archeologických nálezů především různorodé typy vyobrazení nauzděných zvířat. Jedná se o nejrůznější malby či kresby, sochařská díla nebo reliéfní zpodobnění.²²

Důkazy použití udidel můžeme objevit jak na zvířecích ostatcích, tak na těle žijících koní. Na žijících zvířatech, která jsou uzděná udidlem,²³ může docházet k poškození zubů, na něž přítomné udítko v hubě naráží. Určité negativní změny jsou tedy patrné i na kostrách těchto zvířat.²⁴ U zvířat, která neměla udidlo, vykazují kosti v oblasti diastemy žádné změny, naopak u zvířat, u nichž se za jejich života používalo udidlo hojně, se na kostech v oblasti mezizubí na dolní čelisti objevily značné a viditelné známky poškození. Průkaznost použití udidel v dávné minulosti byla s využitím těchto poznatků a prozkoumáním kosterních pozůstatků naprosto potvrzena.²⁵ Člověk si tedy podrobil a ochočil koně pomocí síly a bolestivých vjemů.

18 Dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/priroda/_zprava/domestikace-koni-od-kdy-zijeme-spolu--957347> [8. 4. 2018].

19 Tamtéž, s. 13–14; KAPITZKE, Gerhard, *Kůň od A do Z*, Praha 2008, s. 416.

20 Uzděnění je součástí výstroje koní, nasazené s pomocí kožených řemínků na koňské hlavě.

21 Udítko je vlastní tělo udidla, které se bezprostředně nachází v hubě koně, leží na jazyku a dásních.

22 DOBRORUKA, J. L. – KHOLOVÁ, H., *Zkrocený vládce*, c. d., s. 256.

23 Uzděnění může být jak udidlové, tak bezudidlové.

24 BENDREY, Robin, *New methods for the identification of evidence for biting on horse remains from archaeological sites*, *Journal of Archaeological Science*, 2007, 34, s. 1036–1050.

25 BENNETT, G., Dwight, *Bits, Bridles and Accessories*, in: Baker, Gordon – Easley, Jack (edd.), *Equine Dentistry*, London 2005, s. 9–22.

Jeskynní malby z Pont D' Arc Cavern

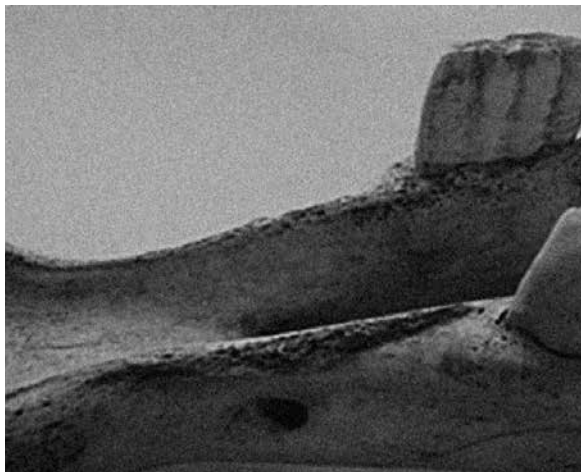
Dostupné online: <<https://en.cavernedupontdarc.fr/discover-the-pont-darc-cavern/>> [20. 9. 2018].

Kosterní pozůstatky odhalují i další závažnou skutečnost.²⁶ Míra poškození kostních pozůstatků se značně lišila mezi jezdeckými a tažnými koňmi. U jezdeckých koní docházelo k mnohem výraznější deformaci, i když byla současně odhalena určitá proměnlivost poškození u jednotlivých zvířat. Z toho lze vyvozovat, že jezdcova ruka a volba správného typu udidla může mít značný vliv na pohodu jezdeckého koně, případně i na jeho zdraví.

Dle vývoje udidel v minulosti se stanovují jejich základní typy. Za první typ je považováno udidlo stihlové s nelomeným udítkem. Materiály, které člověk využíval v době kamenné, v níž došlo k domestikaci koně, neposkytovaly příliš možností. Používaly se provazy, klacky, kosti a rohy zvířat. Velkým milníkem bylo objevení kovů a schopnost tyto kovy opracovávat.²⁷ Okolo roku 4000 př. n. l. se značně rozšířila měď a později železo. Tyto i další kovy se hojně využívaly a obráběly. Možnosti, které se tímto lidstvu naskytly, se promítly i do světa koňské výstroje a uzdění. Objevilo se udidlo s lomeným udítkem, které bylo jednou, dvakrát i více lomené, přičemž se modifikovalo úpravou samotného udítka, např. vroubkováním, prohnutím, hřeby nebo spirálovitým zakroucením.

²⁶ BENDREY, R., *New methods*, c. d., s. 1036–1050.

²⁷ URUSOV, Sergej, *Kniga o loshadi*, Sankt Peterburg 1911, s. 376.

Diastema ježděného koně
Hipologická sbírka – Slatiňany;
foto autorka

Vynalezena byla také „zařízení“, která měla bránit přehazování koňského jazyka přes tělo udítka.²⁸ Mohla mít podobu nejrůznějších plíšků a ok. Tento nástroj se zachoval do dnešní doby v podobě tzv. hraček na těle udítka. Tyto doplňky se bohužel v častých případech rozvinuly do takové podoby, že se udidlo mohlo stát přímo mučícím nástrojem, a ne pouhým prostředkem k manipulaci. V době starověku a začátkem středověku se nedbalo na jakoukoli pohodu zvířete. Bylo nutné mít účinný prostředek k ovládnutí koně pod jezdcem a bolestné vjemy k tomu jednoznačně patřily.²⁹

Působení konkrétního typu stihlového udidla se může například mírně lišit dle toho, zda a kolikrát je udítko lomeno, jak je tvarované, nebo podle anatomických dispozicí určitého koně. Tlakem však působí hlavně na dásně a koutky, v neposlední řadě může tlačit i na jazyk. Prioritní účinek všech podtypů stihlových udidel přes všechny inovace zůstává stejný. Udidlo má vzpřimovat koňskou hlavu, směr vyvinuté síly totiž působí zdola nahoru. Přesnou lokalizaci tlaku ovlivňují do jisté míry poloha jezdcovy ruky a pozice koňské hlavy, takto je při jízdě možné uvolnit koňskou čelist, pozvednout hlavu, krk i plec a uvolnit tím celého koně.³⁰ Stihlové udidlo představuje základ pro jakoukoliv jezdeckou práci s koněm.

O vznik dalšího typu udidla se zasloužili již okolo roku 400 př. n. l. vynalézaví Keltové a Galové. Jelikož znali železo a byli schopni ho zpracovávat, podařilo se jim zkonstruovat udidlo pákového typu.³¹ Existuje však i tvrzení, že se typ pákového udidla objevil už dříve u Arabů. Chov temperamentních a ohnivých koní je k tomu jaksi předurčoval a použití pákového typu uzdění u těchto národů sahá mnohem hlouběji do historie, než je tomu právě u zmíněných Keltů a Galů.³² Ten-

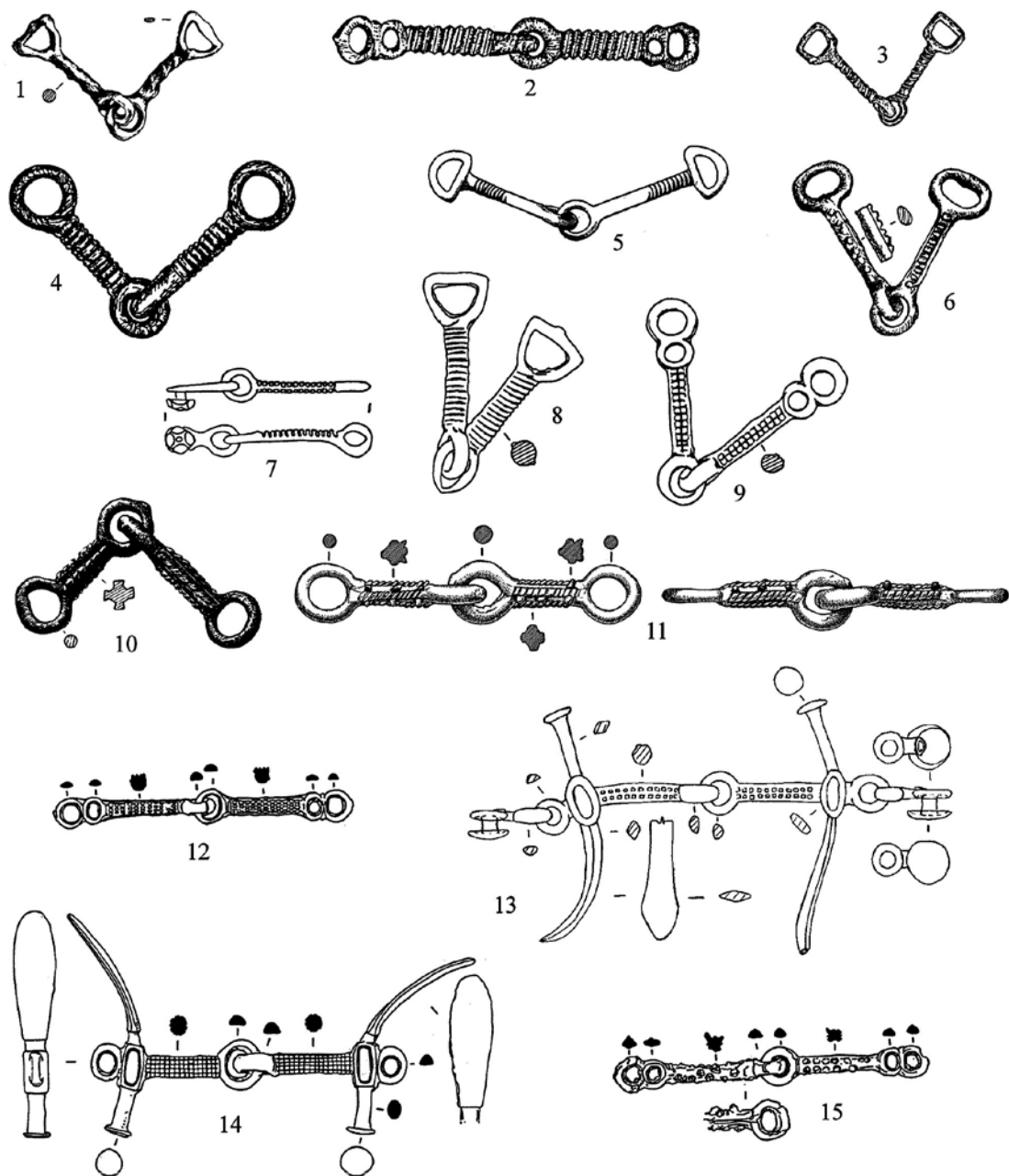
28 Přehazováním jazyka se kůň snaží předejít tlaku udidla na jazyk. Může to způsobit horší ovladatelnost koně.

29 NEVZOROV, Alexander, *Loshedinaia encyklopedia*, Sankt Peterburg 2005, s. 358.

30 KARL, Philipe, *Omyly moderní drezury*, Praha 2008, s. 56.

31 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 26.

32 NEVZOROV, A., *Loshedinaia encyklopedia*, c. d., s. 358.

Ukázka bronzových stihlových udidel v období 900–800 let př. n. l.

(1. – Serzhen-Yurt, hrobka 56, 2. – Kochipe, hrobka 32, 3. – Psekups, 4. – Kochipe, hrobka 28, 5. – Rostov, 6. – Klin-Yar III, 7. – Sokolets, 8. a 9. – Pshish, hrobka 105, 10. – Theres, hrobka 3, 11. – Industriya-1, 12. – Klady, mohyla 46, 13. – Teremtsy, 14. a 15. – Chishkho, mohyla 1)

Dostupné online: <<https://cyberleninka.ru/article/n/strogie-detali-uzdy-rannego-zheznogo-veka>> [18. 2. 2018].

Reliéf Ashurbanipala při lovu na koni, Ninive, Asýrie, 645–635 př. n. l.
Dostupné online: <<http://www.arabnews.com/node/1324826/art-culture>> [23. 9. 2018].

to druh udidla působí odlišným způsobem než stihlo a vynaložená síla má nejen jinou velikost, ale i směr. Na rozdíl od udidel stihlových mají páková na obou stranách udítka ramena a otěž se připíná do oka na opačném konci ramene, než je spojení s udítkem, čímž vzniká systém pákového násobení síly. Směr působení je v tomto případě orientován zepředu dozadu, popř. i dolů.³³ U pákových udidel je zásadní i působení podbradního řemínku, který je nezbytnou součástí tohoto typu uzdění. Výsledný tlak vyvíjený prostřednictvím páky se soustřeďuje jak na dásních, tak na jazyku a na rozdíl od stihla také v oblasti podbradního žlábků a na zátylku.³⁴ Vzhledem k vytvořenému intenzivnímu tlaku na uvedených místech slouží pákové uzdění k vyklenutí týlu a stabilizaci osy koňské hlavy na vertikále.³⁵ U pákového udidla v takové míře nezáleží na poloze hlavy či jezdcovy ruky jako u stihlového. V tomto případě je důležité správné připevnění a velikost podbradního řemínku, který udává, na který z tlakových bodů a jako silou se působení soustředí.

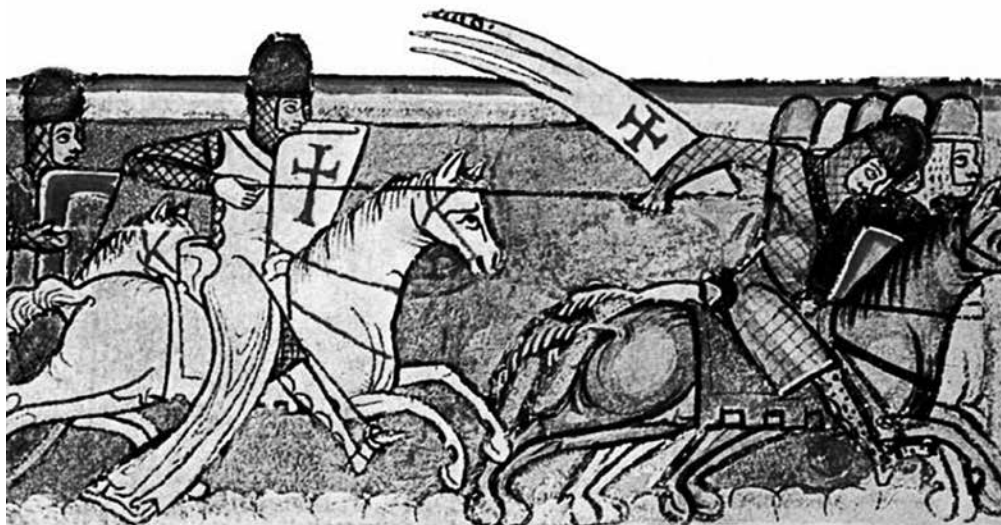
U Řeků se udidlo s pákovým efektem objevilo také, a to okolo 4. století př. n. l. Přestože si byli vědomi jeho účinků, s naprostou převahou stále dominovala udidla stihlového typu,³⁶ i když se využívaly prostředky a způsoby, jak zesílit tlakové působení udítka značnými úpravami na udítku v podobě hrotů a cvočků. Toto

33 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 76; KARL, Philippe, *Omyly moderní drezury*, Praha 2008, s. 56.

34 Tamtéž, s. 56.

35 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 76.

36 „Stihlo“ je zkrácený výraz pro stihlové udidlo, jde o jednoduchý typ udidla.

Templářští rytíři, 13. století

Dostupné online: <<https://www.history.com/news/why-friday-the-13th-spelled-doom-for-the-knights-templar>> [25. 9. 2018].

základní a konstrukčně jednoduché udidlo bylo svými účinky blíže řeckému pojetí jezdeckví a jejich filozofii. Vzhledem k dostačujícím účinkům stihlového udidla se tento typ v podstatě bez přestávky používal i u národů Střední Asie, a to u Tatarů, Mongolů a Hunů. Ti potřebovali koně ovládat ve volném prostranství stepi, v boji a obecně při rychlých chodech. Vyklenutí šíje či složitější „gymnastiku“ těla neměli zcela zapotřebí.

Starověkým Římanům bylo pákové uzdění mnohem bližší než Řekům. Využívali ho pro těžkou i lehkou jízdu a obecně lze tvrdit, že páka u nich jasně dominovala. Římská páková udidla z té doby vypadala velice podobně jako ta dnešní. Jediným a nejdůležitějším konstrukčním rozdílem byla absence podbradního řemínku/řetízku u tehdejších udidel. Tento doplněk ještě nebyl populární a rozšířený tak, jako tomu bylo později, a dokonce i dnes.³⁷

Jedna z prvních známých příruček pojednávajících o tréninku koní byla vytvořena cca 1390 let př. n. l. Kikkulim Mitanským. Samotný zrod jezdeckého umění se ovšem díky Xenofonovi (cca 430–355 (356) let př. n. l.)³⁸ klade do mnohem mladší doby. Xenofon byl velmi všestranný a vzdělaný člověk. Ve svých spisech se snažil více uvažovat o samotných koních a jejich potřebách, na které byl brán poměrně velký zřetel. Stěžejním znakem jeho knih o chovu koní i jejich výcviku byl na tehdejší pojetí nezvykle humánní přístup. Právě takový přístup k práci s koňmi začal být později blízký jezdcům v renesanci, a dokonce se jeho odkaz a závěry

³⁷ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 18.

³⁸ Xenofon byl starořecký spisovatel, historik, hipolog, vojevůdce, filozof a Sokratův žák.

dochovaly dodnes v zásadách klasického jezdeckého umění. Xenofon poukázal na skutečnost, že poslušnosti ze strany koně lze docílit i jiným způsobem než donucovacími prostředky, a to pochopením psychologie koně a jeho pečlivým výcvikem. Přesto je nutné dodat, že se ve starověkém Řecku používaly nezřídka i tzv. kovové obnosky. Tyto části výstroje či výcvikové pomůcky (jednalo se o jakýsi půlkruh, který z čelní strany obepínal koňský nos) měly podpořit funkci udidla a vyvinout dodatečný tlak na další partie.³⁹

Za jakési temné období dějin jezdeckví se dá označit naopak éra středověku. V raném středověku se ještě hojně objevovalo stihlové uzdění i u rytířských koní. Tehdejší rytíři byli oděni do drátěných košil či podobně odlehčeného ochranného oděvu, působení stihlových typů udidel tedy plně dostačovalo.

Ve vrcholném středověku ovšem došlo k mocnému rozmachu pákových udidel a různých donucovacích prostředků, které se pak běžně používaly při výcviku. Drezurní výcvik koní se v tomto čase v zásadě zakládal na použití surových a bolestivých prostředků.⁴⁰ Z výše uvedeného je zřejmé, že lze jen stěží uvažovat o vzniku jezdeckého umění právě v této době. Jezdecké umění bylo cca do konce 15. století v historickém útlumu. Z mnoha středověkých obrazů a kreseb znázorňujících koně a rytířská tažení bychom mohli nabýt opačného dojmu, ale po zevrubném prozkoumání těchto výtvarných pramenů a posléze i dobových písemností a záznamů se ukázalo, že skutečnost byla jiná.

Rozšíření páky si doslova vyžádala právě éra středověku, kdy rytířství kladlo na koně odlišné nároky než předtím. Vyžadovali se koně těžcí a silní, jelikož museli nést jezdce v mohutném a těžkém brnění, a přitom si zachovat svoji rychlost a obratnost. Ovládat takovou tělesnou masu v bitvách bylo obtížné, a tak se nejryznější páková udidla používala zcela běžně. Stihlová udidla neměla šanci v konkurenci obstát, a tak upadla v zapomnění.

Ramena některých pákových udidel z této doby dosahovala obrovských rozměrů, a to až 55cm délky.⁴¹ Můžeme si tedy velmi názorně představit, jak velká síla a tlak byly vyvíjeny nejen na jemnou oblast dásně, ale i na celou spodní čelist koně. Páka, jak známo, je schopna vyvíjenou sílu násobit. V případě bitvy či turnaje měla už prvotní tažná síla na oteži značnou intenzitu. Výhodou používání razantních ovládacích prostředků byla skvělá ovladatelnost a poddajnost rytířských koní. V dobách rytířských soubojů a turnajů, kdy výhra nebo prohra zásadně ovlivňovaly společenskou roli v životě rytíře, tak měli koně svůj podstatný význam.⁴² Obratnost a síla koně mohly rytíře společensky povýšit, ale i naopak, neschopnost a celkově špatná připravenost koně a jezdce mívaly za následek rytířův společenský úpadek. Záleželo na perfektní ovladatelnosti koně v těch nejrychlejších chodech a bylo bezpodmínečnou nutností umět zvíře rychle a důrazně zastavit vždy, když

39 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 22.

40 DVOŘÁKOVÁ, D., *Kôň*, c. d., s. 294.

41 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 29.

42 DVOŘÁKOVÁ, D., *Kôň*, c. d., s. 294.

Vyobrazení rytířů vrcholného středověku, Metropolitan Muzeum of Art, New York
 Dostupné online: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/21/MET_Armures.jpg> [25. 9. 2018].

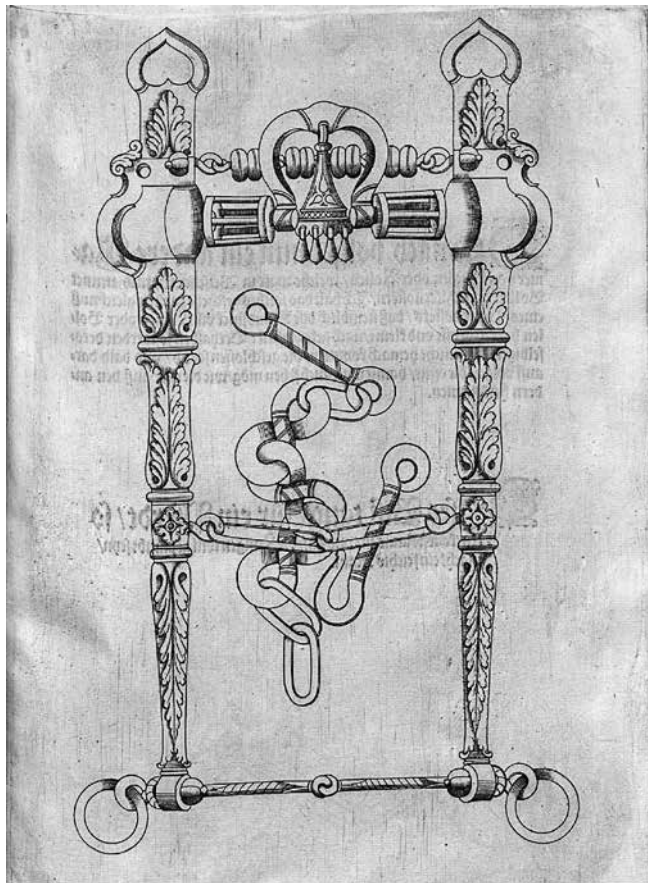
to situace vyžadovala. Neexistoval tedy prostor pro citlivé spojení a porozumění mezi jezdcem a koněm a pro citlivé zacházení se zvířetem.⁴³

Dalším pomyslným milníkem v použití udidla a tím i v jezdeckví bylo období 16. století. O udidlu se začalo uvažovat jako o možném prostředku vedoucím ke „správnému“ ježdění. V potaz bylo bráno přesné působení toho či onoho udidla. V období renesance byly zakládány jezdecké školy, které čerpaly z poznatků starověkého Řecka, konkrétně z Xenofonových spisů.⁴⁴ Renesanční doba ale stále neuznávala a nerozšiřovala jemný a citlivý přístup ve výcviku koní a celkové práci s nimi. Usilovalo se sice o co nejjemnější přilnutí, tedy kontakt jezdcovy ruky s koňskou hubou, ale prostředky, které k tomu měly dopomoci, byly ke zvířeti mnohdy velice kruté. Hojně se začaly např. používat obnosky, nezřídka s kovovými hřeby pro zesílení účinku.⁴⁵ Tyto nástroje působily na měkké, chrupavčité a velice citlivé části koňského nosu a měly ještě zesílit značný vliv udidla. V jezdeckví

43 URUSOV, S., *Kniga*, c. d., s. 641.

44 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 183.

45 DOBRORUKA, L. – KHOLOVÁ, H., *Zkrocený vládce*, c. d., s. 256.

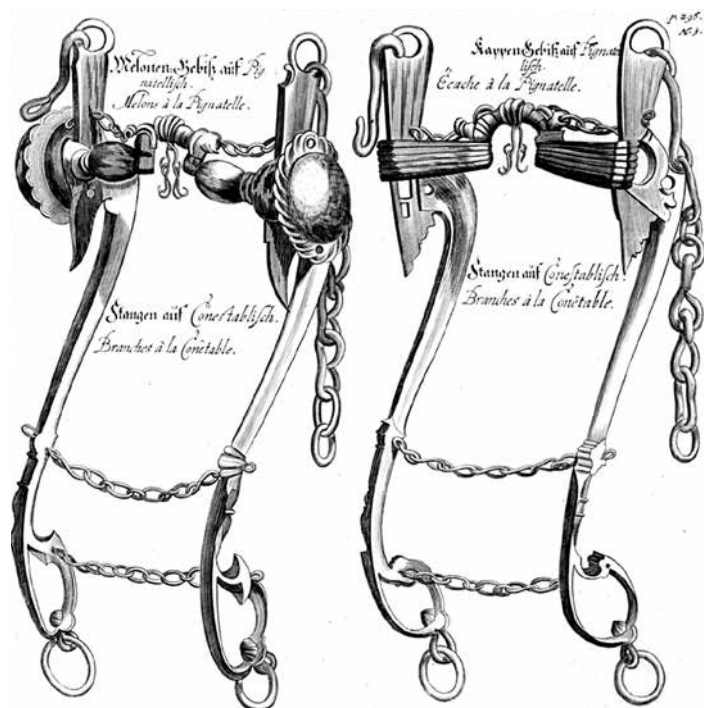
Ukázka historického pákového udidla
Dostupné online: <<http://bibliodyssey.blogspot.cz/2011/01/horse-bits.html>> [18. 2. 2018].

se jednalo o snahu přiblížit se ideálu klasického ježdění. Za ideální bylo považováno zvíře, které se pohybuje s odlehčeným předkem, je vedeno na velice jemném přilnutí a prakticky s prověšenou otěží. Přitom však musí být takový kůň schopen s lehkostí vykonávat i ty nejtěžší cviky vysoké jezdecké školy.⁴⁶ Toto byl (a doposud je) naprostý vrchol jezdeckého umění a každý z dílčích kroků na cestě k němu vyžadoval mnoho píle a úsilí. Vize ideálu byla tedy jasná a krásná, ale prostředky jeho dosahování byly až drastické a vůči citlivým zvířatům přímo kruté.

Použití surových prostředků na cestě za ideálem dokazuje i vynález nesmírně ostrého udidla samotným mistrem tehdejší neapolské jezdecké školy Giovannim Pignatellim (cca 1525–1600).⁴⁷ Tento doslova mučicí nástroj nesl jméno svého objevitele – Pignatelli. Udidlo mělo vysoké ohbí na jazyk a svou složitější konstrukcí bylo schopno působit na všechny tlakové body, na něž vůbec lze působit. Tlak udidla působil na jazyk, dásně, horní patro, koutky koňské huby a vlivem podbradního řemínku i na bradu a spodní čelist koně. Vzhledem k dlouhým

⁴⁶ NEVZOROV, A., *Loshedinaia encyklopedia*, c. d., s. 358.

⁴⁷ KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 416.

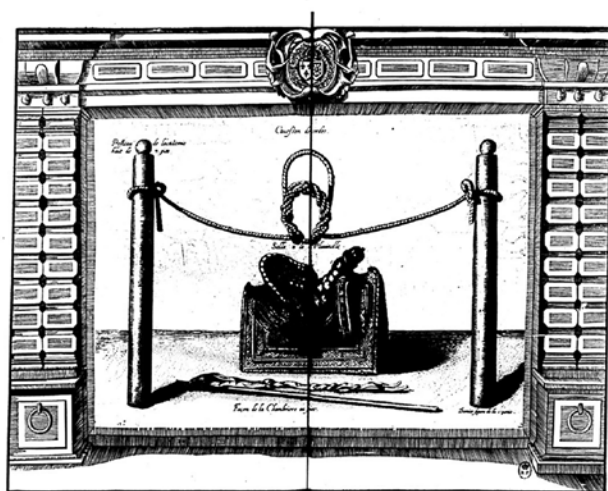
Páková udidla Pignatelli

Dostupné online: <<https://www.ursusbooks.com/pages/books/152322/william-of-newcastle-newcastle/plate-79-melons-a-la-pignatelle>> [20. 7. 2018].

ramenům se v hrubé jezdcově ruce mohlo toto udidlo stát nepředstavitelně důrazným nástrojem. Pákové udidlo Pignatelli a od něj odvozená udidla se využívala po dobu téměř dvou staletí.

Antoine de Pluvinel (cca 1555–1620),⁴⁸ Pignatelliho nástupce v neapolské jezdecké škole, se snažil o mnohem citlivější přístup. Při výcviku koní se opíral o původní Xenofonův odkaz a snažil se koně více respektovat. Byl bezpochyby jednou z největších jezdeckých osobností a výjimečným jezdcem i trenérem. Jeho talent se projevil již v raném dětství, kdy se jako desetiletý chlapec dostal do neapolské jezdecké školy pod vedením tehdejšího mistra Pignatelliho. Poté co se z Itálie vrátil do Francie, odkud pocházel, věnoval se studiu jezdeckví i nadále. Mimo jiné se zasloužil o založení francouzské jezdecké akademie a učil jezdeckému umění i samotného Ludvíka XIII. Při výcviku se snažil využívat co nejjemnějších metod a pochvaly. Na rozdíl od svých předchůdců používal jednoduché a jemné obnosky. Značný důraz kladl na gymnastiku a fyzickou přípravu koně. V neposlední řadě je mu připisován vynález dvou sloupů, které se využívají v tréninku koní k nácviku složitějších cviků.

⁴⁸ Dostupné online: <<http://www.ifce.fr/en/cadre-noir/the-national-riding-school/the-history/>> [6. 4. 2018].

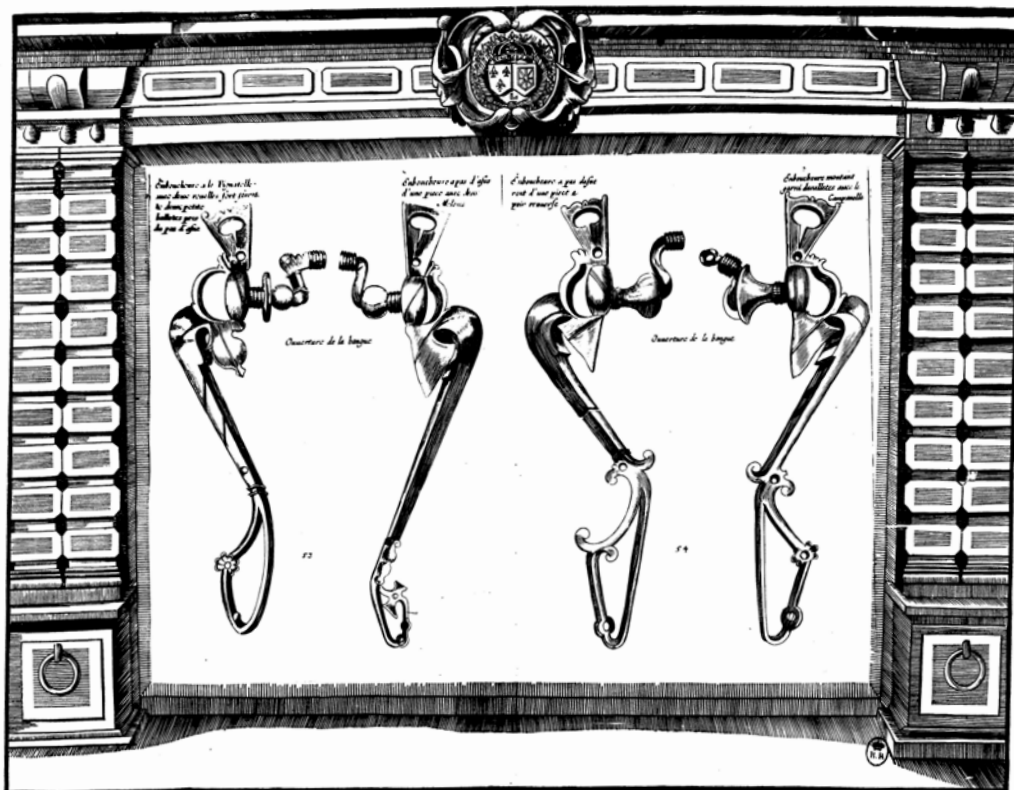

Výcvikové piliře

Dostupné online:

<<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106169m>>

[20. 9. 2018].

Ukázka udidel ze 17. století, typu Pignatelli

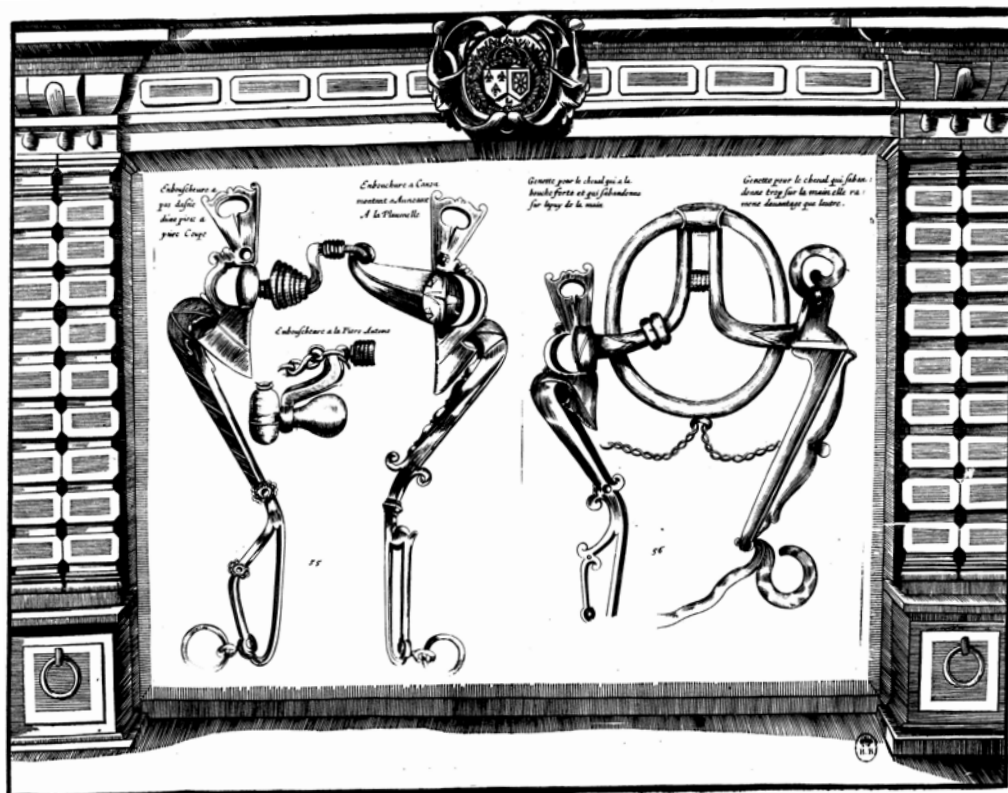
Dostupné online: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106169m>> [5. 4. 2018].

Hned dalším mistrem a následovatelem klasické jezdecké školy byl Francouz François Robichon de la Guérinière (1688–1751). Ten se nadále snažil používané prostředky co nejvíce zjemňovat a v duchu svých předchůdců Xenofona a Pluvinela vycházel více z potřeb samotného koně. Na tomto přístupu byly postaveny i základy klasického ježdění v Rakousku, Španělsku a Portugalsku.⁴⁹ Přestože se v období vzniku klasického jezdeckého umění, které se datuje do doby 17.–18. století, začalo o něco více myslet na zvířata, stále byly používány prostředky z dnešního pohledu dosti drastické.

V 19. a 20. století nastal velký rozmach výroby udidel a jejich různých typů. Stihlové udidlo se „vrátilo ze zapomnění“, ale stále se považovalo za pouhého předchůdce udidel pákových. Panoval názor, že páka je nejvyšší stupeň, který umožňuje dosáhnout vrcholu klasického ježdění. To s sebou přinášelo správně sebraného⁵⁰ koně, pohybujícího se s klenutým krkem a odlehčenou přední částí těla a vedeného

49 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 32–35.

50 Sebraný či také shromážděný kůň je určitý výcvikový termín.

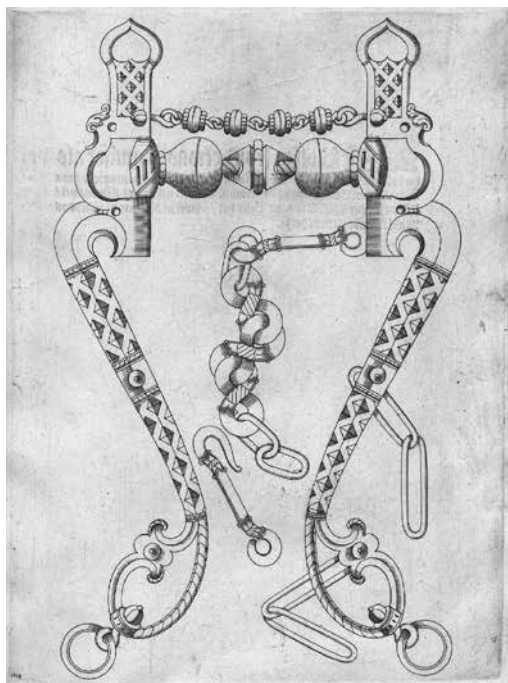
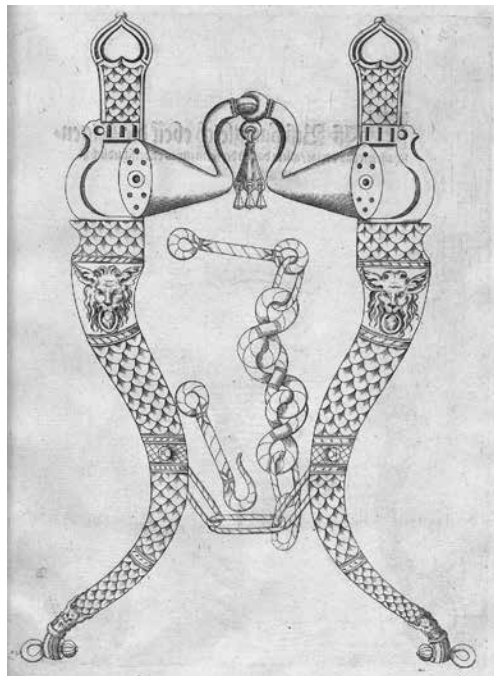
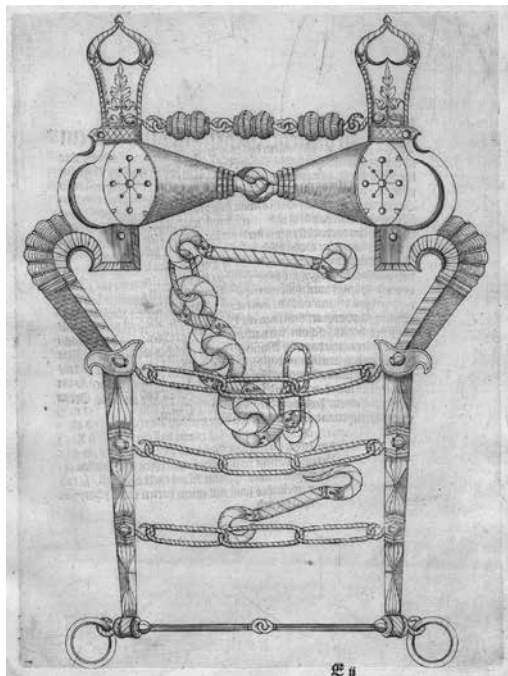

Další podoba udidel z jezdecké školy 17. století, Pluvinel
 Dostupné online: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106169m>> [5. 4. 2018].

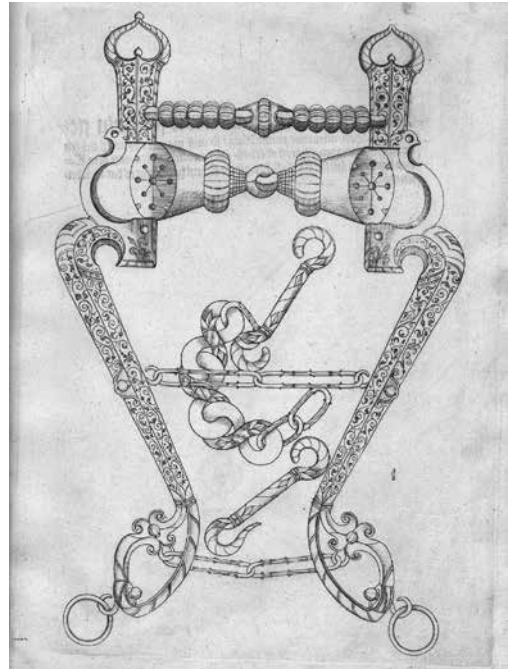
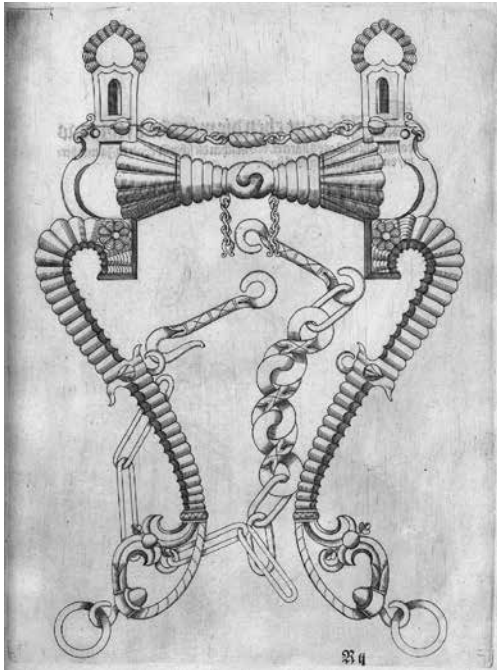
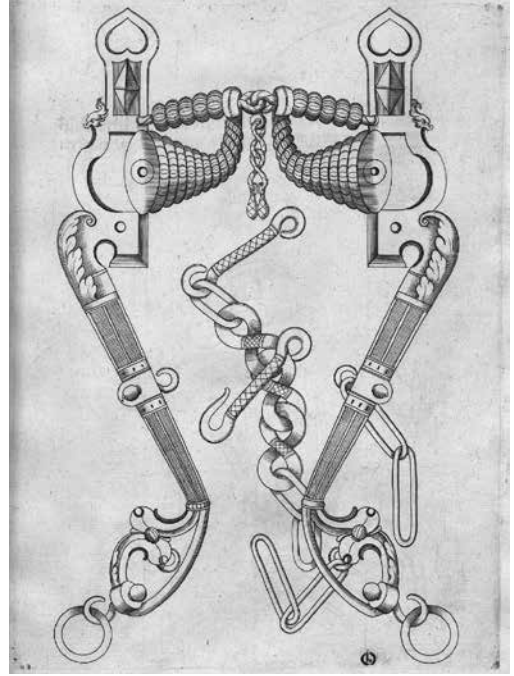
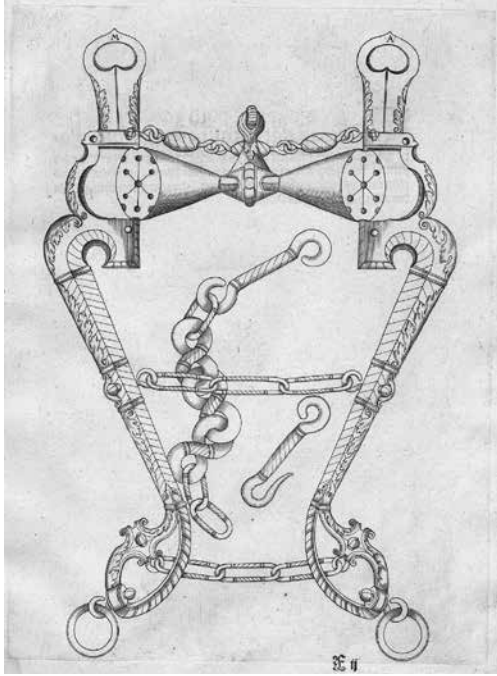
s co možná největším prověšením otěží. Teprve takto připravený kůň je schopen předvádět zkrácené a kadencované⁵¹ varianty přirozených chodů.⁵² U zvířete mělo toto vést k vylepšení rovnováhy a dokonalému procvičení veškerého pohybového aparátu. Teprve kůň, který je gymnasticky a tím i fyzicky připraven provádět těžké drezurní cviky, je schopen bezchybně předvést složité prvky vysoké jezdecké školy. Jezdecké umění starých mistrů v podobě vrcholné klasické školy se dochovalo v učení čtyř jezdeckých škol, jsou jimi Le Cadre Noir (francouzská Národní jezdecká škola ze Saumur), Escola Portuguesa de Arte Equestre (portugalská Škola jezdeckého umění z Lisabonu), Real Escuela Andaluza del Arte Escuestre (španělská Královská jezdecká škola z Jerezu) a Spanische Hofreitschule (rakouská Španělská vysoká jezdecká škola z Vídně).

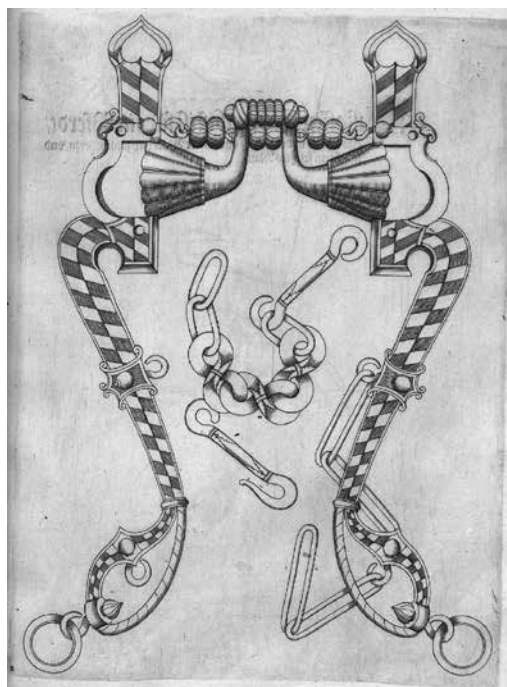
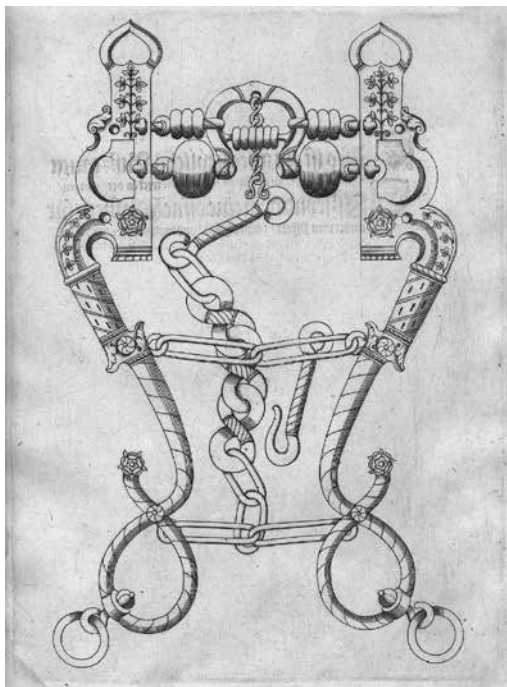
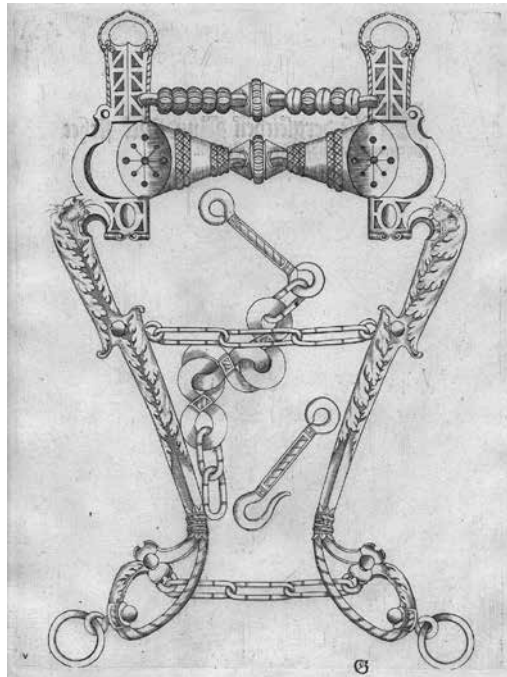
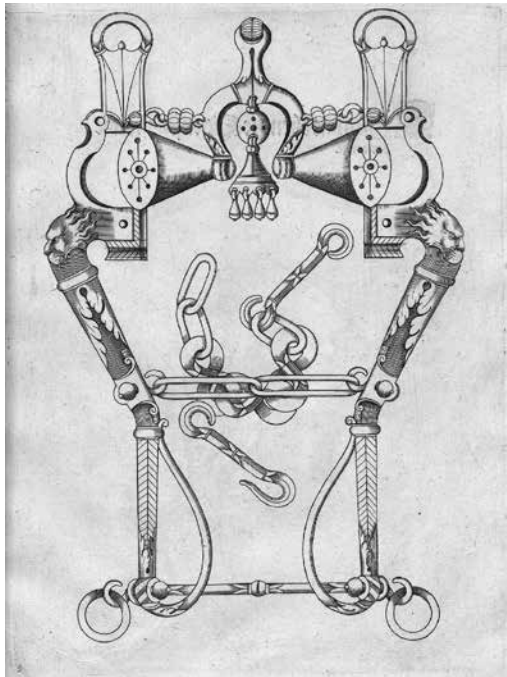
⁵¹ Kadence: počet kroků či cvalových skoků za časovou jednotku. V určitých fázích je cílem snížit kadenci a udělat kroky/skoky delší a pomalejší; v některých momentech se naopak vyžaduje zvýšení počtu kroků a jejich zkrácení. Základem je ale vždy pravidelnost a dobrá rovnováha.

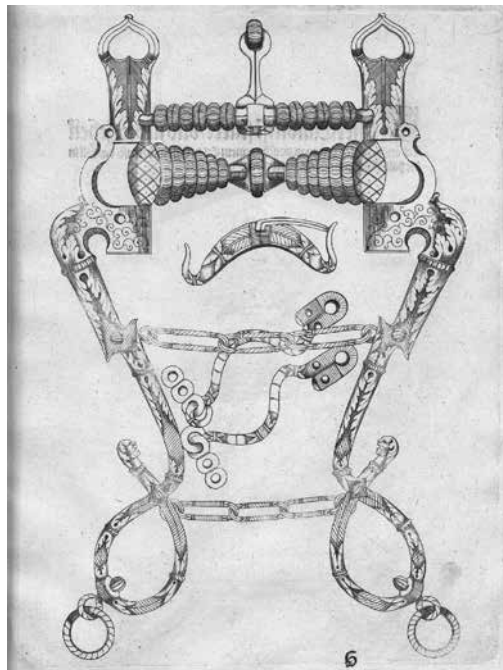
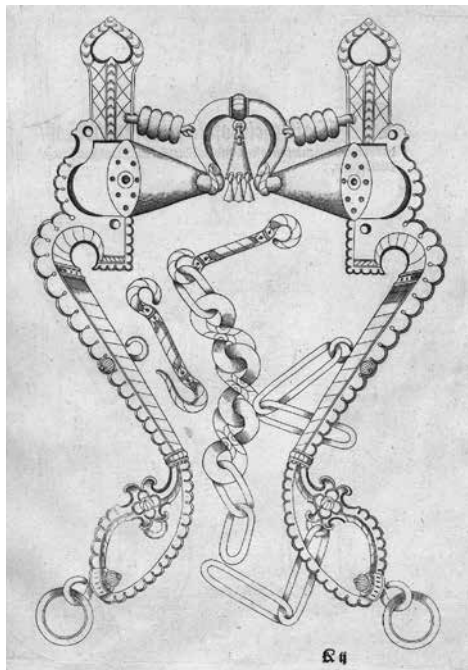
⁵² KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 416.

Rozsáhlá ukázka pákových udidel
17.-18. století
Dostupné online: <<http://bibliodyssey.blogspot.cz/2011/01/horse-bits.html>>
[19. 10. 2019].

V 21. století se koně ovládají vesměs udidlem stihlovým,⁵³ jelikož se stále častěji ocitají v rukou méně informovaných lidí, kteří ani netouží po dosažení jakéhokoliv stupně vyšších jezdeckých dovedností, představuje stihlové udidlo nejvhodnější volbu. Nežádoucí efekt pákového udidla se jen násobí v rukou nezkušeného nebo odborně nevzdělaného jezdce. Pákové udidlo násobí použitou sílu a ta se koncentruje na velice citlivém místě v koňské hubě. Před použitím udidla je tedy třeba se o účinku informovat a náležitě s tímto nástrojem zacházet.

Moderní doba poskytuje mnohem větší výběr udidel. Výrobci stále rozšiřují sortiment a vylepšují stávající typy. Všechny ale vycházejí z udidel původně historických, která jsou používána stovky, ba dokonce tisíce let, a je velmi důležité znát jejich principy a působení. Dnes je běžně k dostání nejen množství udidel stihlových i pákových, ale také jejich kombinační typy, jako příklad lze uvést udidlo zvané pelham. To může působit v obou rovinách a je jakousi mírnější a jednodušší variantou tzv. plné uzdy.⁵⁴ Uzdění plnou uzdou se vyznačuje tím, že se používá stihlové a pákové udidlo zároveň. Kůň má tedy v hubě současně dvě uditka s různým působením a jezdec má v rukou dva páry otěží. Pelham je schopen uzdu do jisté míry nahradit. Stále ale platí, že tyto typy uzdění jsou vhodné pouze do zkušených rukou a pro určité typy koní s jistým výcvikem.

Z hlediska působení je posledním typem udidlo zvané fuga. Tento nástroj působí zcela jinak než všechna výše zmíněná udidla a existuje názor, že by se neměl

53 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 52.

54 ŠIMEK, František, *První česká sedlářská učebnice*, Pardubice 1946, s. 150.

vůbec používat.⁵⁵ Jeho působení a veškerý tlak se soustřeďuje v koutcích koňské huby a vede směr síly vzhůru, má tedy za následek vzpřímení hlavy koně, který se snaží uniknout značnému nepohodlí a bolestivým podnětům. Fuga není v žádném případě vhodná pro méně zkušené jezdce. Dokonce je otázkou, zda je vůbec vhodná pro jakoukoliv práci s koněm.

Základní skupiny současných udidel, které lze v sortimentu jezdeckých potřeb najít, jsou tedy čtyři, a to udidla stihlová, páková, pelham a fugy.

55 KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 416.

1.2 SOUČASNÉ DRUHY UDIDEL A UZDĚNÍ

1.3 UZDEČKA A UZDA

Uzdění je stěžejní částí výstroje jak u koní jezdeckých, vozatajských, tak i u těch, kteří jsou využíváni pouze rekreačně. Hlavní úlohou uzdění je možnost manipulovat s koněm a ovládat ho v činnosti, kterou s ním chceme vykonávat. To platí jak pro udidlové, tak i bezudidlové uzdění.

V případě udidlového uzdění je primární funkcí udržet udidlo (popř. udidla) ve správné poloze v koňské hubě. Tímto zajištěním je umožněno správné působení jednotlivých typů udidel. Uzdečky i uzdy mohou mít různý design a mírně odlišnou konstrukci, při popisu budeme ale vycházet ze základních a nejběžnějších podob dnešního uzdění, tvořeného množstvím řemíků, které mohou obepínat koňskou hlavu ze všech stran. Co se týká materiálu, vyrábí se tyto části výstroje především z kůže, výjimkou však nejsou ani plastické hmoty.

1.3.1 UZDEČKA

Jednoduchá uzdečka se skládá z několika řemíků, jejichž prostřednictvím je připevněna na hlavu koně a nese jedno udidlo. Tento typ se používá v současném koňském světě nejčastěji a může se také nazývat ohlávka jezdeckého postroje. Skládá se z nátylníku, který leží za ušima koně, k nátylníku je připevněn podhrdelník a dvě lícnice⁵⁶, přičemž na každé straně koňské hlavy je jedna, a připojuje se k nim udidlo. Pod nátylníkem se skrz čelenku, která prochází přes čelní část hlavy, provléká řemínek nánosníku. Čelenka pomáhá udržet celou uzdečku na stejném místě. K samostatné konstrukci uzdečky patří i otěže. Ty se připevňují do udidlových kroužků po obou stranách udidla. Otěže jsou dvě a jsou většinou spojené přezkou na protilehlém konci, než je udidlo.

V některých disciplínách jsou přípustné určité modifikace základní uzdečky. U westernové výstroje se málokdy v uzdečce využívá nánosník, případně čelenka. Varianta bez čelenky má v nátylníku otvor na jedno ucho. Tento způsob uzdění bývá pro koně příjemný na nošení. Uzdnění s klasickou čelenkou se nazývá browband headstall a s „jednouchou“ uzdečkou one-ear headstall.

Další rozdíl od klasické anglické uzdečky spočívá v přítomnosti oddělených otěží. V případě anglické uzdečky jsou dvě otěže spojeny, naopak ve westernovém světě jsou tyto otěže poměrně delší a jsou zcela samostatné a nejsou ničím provázané.⁵⁷

⁵⁶ Lícnice jsou postranní části uzdečky, které spojují udidlo s nátylníkem.

⁵⁷ HERMSEN, Joséé, *Encyklopedie koní*, Dobřejevice 2001, s. 220.

Westernový typ uzdečky bez přítomnosti nánosníku
Slovensko – Kuchyňa, Malacky, práce s dobyt看em, foto Michaela Prajerová

Vozatajský postroj vykazuje rovněž jisté odlišnosti. Kromě nátylníku, podhrdelníku, lícnic, čelenky a nánosníku obsahuje postrojová ohlávka růžice, náočnice a vidlicovitý řemen. Náočnice umožňují koni věnovat pozornost tomu, co se nachází před ním. Omezí jeho zorné pole a zamezí tak rušení koně ze stran nebo vjemů za ním. Vidlicovitý řemen zabezpečuje správnou polohu náočnic, je připevněn k nátylníku a vede prostředkem mezi ušima pod čelenku. V čelní oblasti se rozvětjuje na dvě ramena a každé z nich vede k očnici na příslušné straně hlavy. Jelikož řemen musí držet pevný tvar, vyrábí se z tvrdé kůže nebo je v některých případech i vyztužen železným drátem. Kovové ozdobné plíšky na vnějším konci čelenky se označují jako růžice. Ty měly původně za úkol koně ochránit před zlými duchy a později na nich byla vyobrazená různá znamení a symboly. Vozatajové nazývají výše popsané vodící řemeny jako opratě.⁵⁸

⁵⁸ Tamtéž, s. 195.; DUŠEK, J., *Chov koní*, c. d., s. 299.

Vozatajské uzděni s náočnicemi
Lipiny – závody spřežení, foto Lenka Grossová

1.3.2 UZDA

Kompletní uzda má na rozdíl od uzdečky dva páry lícnic a nese dvě udidla současně. Jedno je pákové a druhé menší stihlové. Od obou udidel vede vždy jeden pár otěží. Jeden pár se poté nazývá stihlovým a druhý pákovým, dle typu udidla, do kterého jsou připnuty. Kompletní uzda je populární u drezurních jezdců, dokonce se od určitého stupně výcviku, resp. stupně obtížnosti, kompletní uzdění u koně předepisuje.

1.3.2.1 NÁNOSNÍKY

Důležitou součástí uzděni mohou být a ve většině případů i jsou nánosníky. Mají za úkol sevřít koňskou hubu a omezit tím její otevírání. Kůň se totiž přirozeně brání působení udidla otevíráním huby, pro jezdce je však tento projev silně nežádoucí. Kůň se stává hůře ovladatelným, je rozptýlený a může dojít i k nepříjemným

Plná uzda

Foto Kataryna Yakovenko

a nebezpečným situacím.⁵⁹ Použitím různých typů nánosníků lze naprosto eliminovat a znemožnit otevírání koňských čelistí. Současně jsou nánosníky schopné lépe zafixovat udidlo v jeho ideální a funkční poloze. V mnohých případech funkci konkrétního udidla zvládnou i podpořit.

Existuje několik typů nánosníků lišících se v míře působení, ale vždy je užitečné myslet na působení kombinace těch či oněch udidel s nánosníky. Všechny nánosníky u koní slouží k omezení projevů nevole, jež může pramenit buď ze špatného udidla, nebo je vyvolána nekorektním zacházením s otěžemi způsobujícím nepohodlí, případně i bolest. Korektní jezdectví by ovšem nemělo potlačovat projevy nevole pomocí různých pomůcek. Je důležité pracovat s technikou, která nedává podnět ke vzniku obranného chování ze strany zvířete.

59 GOHLOVÁ, Christiane, *Ježdectví – život kolem koní*, Praha 1997, s. 82.

Nánosník anglického typu
Vytrvalostní závody Lázně Bělohrad, foto autorka

1.3.2.1.1 ANGLICKÝ NÁNOSNÍK

Tento typ nánosníku se vzhledem ke své poloze na koňské hlavě nazývá též jako vysoký. Do uzdečky či uzdy se provléká vždy pod lícnice. Zapíná se „na dva prsty“, což znamená, že se zapíná s určitou vůlí a prostorem, do nějž lze zasunout dva lidské prsty. Část vlastního obnosku se poté jednoduchou přezkou zapíná pod lícnicemi a nad udidlem. Tento nánosník se využívá hojně ve všech odvětvích a dá se zkombinovat jak s udidly stihlového typu, tak i udidly pákovými.⁶⁰ Jde o nejrozšířenější typ nánosníku, který se zároveň vyznačuje i nejmírnějším působením.

60 HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 132.

Švédský nánosník

Dostupné online: <<https://www.sheepgatetackandtogs.co.uk/PS-Of-Sweden-Paragon-Bridle>> [25. 9. 2018].

1.3.2.1.2 ŠVÉDSKÝ NÁNOSNÍK

Tento druh je nápadně podobný předešlému typu, ale liší se tím, že přední část, která leží na nosní oblasti, je silně vyztužená. Zapínání u tohoto nánosníku funguje na principu kladky, je tedy schopno vyvinout mnohem větší tahovou sílu než jednoduchá přezka. Takto je možné sevřít hubu a čelisti koně téměř úplně a znemožnit mu i sebemenší pohyb. Při takovém sevření se však velmi snadno poraní vnitřní části tváří, měkké tkáně jsou totiž silně tlačeny na hrany stoliček či jejich plošky. Švédský nánosník by měl být aplikován v oblasti tvrdého nosu koně a zapínán pouze přes tvrdý kostěný podklad.

1.3.2.1.2 HANNOVERSKÝ NÁNOSNÍK

Vzhledem k poloze umístování je tento typ nánosníku označován také jako nízký. Do uzdečky se připevňuje provléknutím pod lícnice. Díky své délce a konstrukci vede až pod udidlo a je zapnutý v oblasti podbradního žlábků. Správná poloha pro tento typ nánosníku je čtyři prsty nad okrajem nozder a stále na tvrdé části nosu.

Hannoverský typ nánosníku

Dostupné online: <<https://www.equus.co.uk/products/busse-solibel-hannover-bridle>> [25. 9. 2019].

V případě nižší polohy omezuje koně při dýchání. Při příliš pevném zapnutí a současně nízké poloze svírá nánosník dýchací cesty natolik, že může dojít i k přidušení zvířete.⁶¹ Kvůli svým silným účinkům se hannoverský nánosník používá pouze v kombinaci se stihlovými typy udidel.⁶²

61 GOHLOVÁ, Ch., *Jezdectví*, c. d., s. 81.

62 HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 131.

Kombinovaný nánosník
Drezurní závody Praha – Císařský ostrov, foto autorka

1.3.2.1.4 KOMBINOVANÝ NÁNOSNÍK

Již název napovídá, že jde o kombinaci dvou typů nánosníku, a to vysokého a nízkého. Ve své podstatě se jedná o anglický nánosník, který je v přední části na nosní kosti vybaven poutkem na další přidavný řemínek. Ten je pak zapnut obdobně jako hannoverský nánosník, tedy pod udidlem a bradou koně. Tato konstrukce je značně využívána a oblíbená, neboť použitím kombinovaného nánosníku lze docílit velmi stabilní polohy udidla v hubě koně a udidlo je následně schopno působit přesně tam, kde má, a způsobem dle svého typu. Jednotlivé typy udidel mají totiž své specifické umístění, a tedy i směr působení. Posunutím udidla a uditka na nesprávné místo můžeme udidlu znemožnit korektně fungovat, anebo dokonce způsobit poranění dotykových ploch.⁶³

63 Tamtéž, s. 132.

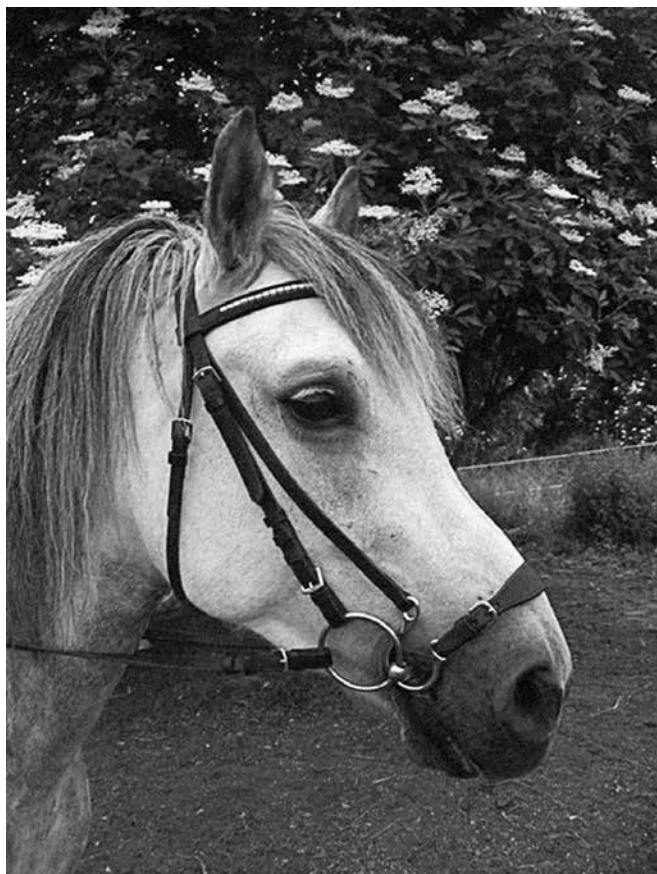

Mexický nánosník
Dostihy, foto Pavel Dokládál

1.3.2.1.5 MEXICKÝ NÁNOSNÍK

Určitou obdobou kombinovaného typu nánosníku je právě mexický nánosník. Zásadní rozdíl mezi ním a kombinovaným nánosníkem spočívá v tom, že mexický nánosník nesestává ze dvou samostatných dílů. V nánosní části se nacházejí překřížené řemínky, které tvoří jakousi osmičku. Nánosník se zapíná pod udidlem a vysoko pod čelistí. Tato konstrukce velmi účinně znemožní otevírání koňské huby. Při otevírání čelistí vyvinou řemínky intenzivní tlak na nosní kost koně, a tak zabrání pohybu.⁶⁴

64 Tamtéž, s. 132.

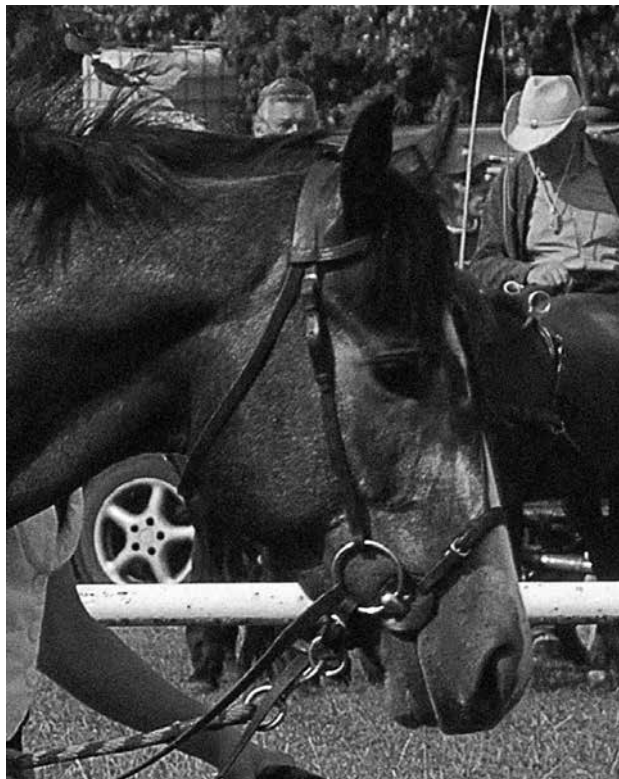
Kineton

Dostupné online: <<http://www.muniqi.cz/www-muniqi-cz-55>> [25. 9. 2018].

1.3.2.1.6 NÁNOSNÍK KINETON

Dalším typem je nánosník zvláštní a neobvyklé konstrukce. Jedná se o nánosník bez podbradní části. Vede pouze přes přední části nosu, kolem udítka v místě mezi udidlovými kroužky a koutky huby, přičemž je v těchto místech tvořen kovovými oky. Dále směřuje rovnoběžně s lícnicemi uzdečky až k zátylku. Některé zdroje uvádějí, že se jedná o nesmírně razantní nástroj, který se užívá u špatně zvladatelných, „utíkávkých“ koní.⁶⁵ Analyzujeme-li ale princip fungování tohoto nánosníku, pak dospějeme k jinému závěru. Tento netypický nánosník se nesnaží nepříjemným tlakem udidla uzavřít koňskou hubu, naopak je schopný částečně uchránit koňské dásně od nepřiměřeného tlaku otěží. Tahovou sílu přesunuje na nos koně a tím zvyšuje účinek udidla.

65 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 142.

Australský nánosník
Dostihy, foto Pavel Dokládal

1.3.2.1.7 AUSTRALSKÝ NÁNOSNÍK

Posledním typem je tzv. australský nánosník. Má zcela odlišnou stavbu i způsob působení než ostatní typy nánosníků. Australský nánosník dokáže držet udidlo ve vyšší poloze v hubě koně. Užitečný je především u koní, kteří mají tendenci přehazovat jazyk přes udidlo. Někteří koně k tomu mají predispozice nebo se tomu naučí v rámci únikového chování před nepřiměřeným tlakem udidla. Použití australského typu nánosníku nedává koňskému jazyku prostor k takovým manévřům. Další výhoda použití australského nánosníku spočívá v tom, že usnadňuje jezdcovi ovládnutí koně. Konstrukce nánosníku vede od týlu mezi ušima a středovou čelní linií dolů. V nosní části se rozdvojí a nánosník je připevněn pomocí kroužku po obou stranách udidla. Skutečnost, že prochází středovou linií koňské hlavy, má právě za následek lepší kontrolu nad zvířetem. Na tuto linii je vyvíjen jemný tlak, což psychologicky působí na koně a činí ho to do jisté míry poslušnějším. Využití australského nánosníku není tak rozšířené jako jiné typy. Kvalitní uplatnění ale našel v dostihovém sportu, kde se s ním můžeme setkat u koní rovinných i překážkových dostihů.⁶⁶

66 Tamtéž, s. 167.

Nánosníky jsou mechanickou pomůckou, která může, ale nemusí být využívána. Mají nejrůznější podobu a vyrábějí se z různých materiálů. Na jejich funkčnost většinou nemá významný vliv ani zvolený design a často ani použitý materiál. Zkoumání určitých pohybových parametrů, konkrétně vlivu tlaku v oblasti nátylníku a nánosníku na ohýbání končetin a celkovou kvalitu práce končetin zvířete, ovšem dospělo k pozoruhodným výsledkům. Lepší výsledky byly pozorovány u koní, kteří měli v oblasti týlu a nosu širší uzdečku/uzdu. Provedení postroje s širším nátylníkem a obnoskem na nánosníku je tedy pro koně mnohem pohodlnější. Vzniklý tlak při práci je na této šířce rozložen tak dobře, že koně neruší a dává mu prostor se výkonnostně zlepšovat. U zvláštní skupiny jezdeckých koní by tato skutečnost mohla být i vodítkem k vyřešení jejich problémů. Koně citliví v těchto oblastech se mohou hůře soustředit na trénink a mít potíže s podáním lepšího výkonu. Výběr uzdečky a nánosníku s co nejširšími úseky v potřebných místech by však měl možné komplikace eliminovat.⁶⁷

1.3.2.2 POMOCNÉ OTĚŽE

Existuje mnoho druhů pomocných otěží, jejich účel je ale velice podobný. Používají se pro korigování špatně naježděných koní. Při správném použití jsou tyto pomůcky schopné koně naučit správnému držení těla a korektnímu pohybu.⁶⁸ Některé druhy jsou aplikovány tak rutinně a bez potřebných informací, že je jejich použití mnohdy nevhodné.⁶⁹

1.3.2.2.1 MARTINGAL PEVNÝ

Pevný martingal je tvořen nákrčním řemínkem a řemenem, který jím prochází, pohrudníkem. Pohrudník vede od uzdečky směrem ke koňskému hrudníku, prochází mezi předními nohama a připíná se do podbřišníku. Tato pomůcka není pružná a nepřizpůsobí se aktuální situaci. Kůň je tímto prakticky uvázaný za podbřišník bez možnosti se, byť na chvíli, uvolnit. Kvůli pevné konstrukci může tento nástroj u jistých typů koní vyvolat paniku a takové zvíře se při boji proti silnému tahu může vzepnout. Je mylné se domnívat, že nástroj vzpínání zabrání, v tomto případě naopak zlovyk dokonce podporuje a vytváří.

Existují dva způsoby zapínání do uzdečky. Běžnější variantou je zapínání pohrudníku do nánosníku uzdečky. Délka popruhu je libovolně nastavitelná, a tak

⁶⁷ MURRAY, Rachel – GUIRE, Russell – FISHER, Mark – FAIRFAX, Vanessa, *A Bridle Designed to Avoid Peak Pressure Locations Under the Headpiece and Noseband Is Associated With More Uniform Pressure and Increased Carpal and Tarsal Flexion, Compared With the Horse's Usual Bridle*, *Journal of Equine Veterinary Science*, 2015, 35, s. 947–955.

⁶⁸ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 138.

⁶⁹ DUŠEK, J., *Chov*, c. d., s. 300.

Volný martingal
Mezouň, foto autorka

jej lze přizpůsobit konkrétnímu koni. Zásadní nevýhodou je jeho pevnost. V případě, že se kůň rozhodne silně vzepřít tomuto úvazu, následuje dosti razantní náraz v nosní oblasti.

Druhým způsobem zapnutí pevného martingalu je pomocí udidlové spojky⁷⁰ do udidla. Tento způsob je poněkud nešťastný. Udidlo je vlivem spojky taženo směrem dolů a kroužky k sobě. Vzniká tzv. louskáčkový efekt, který působí na koňskou spodní čelist. Pokud se navíc použije jednou lomené stihlové udidlo,⁷¹ tak je efekt opravdu silný. Kloubek na udítku se tahem zvedne a silou tlačí na horní patro. Tomuto tlaku a vlivu se kůň přirozeně snaží uniknout. Může se tedy stát, že se začne nekontrolovatelně vzpínat nebo se dá na divoký útěk. Na tuto nebezpečnou variantu bychom měli myslet a vždy znát účinek všech komponentů výstroje.

1.3.2.2.2 MARTINGAL VOLNÝ

Posuvný volný martingal se skládá z nákrčního řemene se zápinkou a zápřezkou. V konstrukci řemene je otvor, kterým prochází souběžně s tělem zvířete

⁷⁰ Udidlová spojka je krátký popruh s karabinkami na obou koncích, kterými se upíná do udidlových kroužků po obou stranách udidla. Uprostřed popruhu je kroužek nebo též karabina, do které se může připnout otěž, oprat či vodítko.

⁷¹ Typy udidel viz níže.

další popruh, jenž se nazývá pohrudník. Na jednom konci popruhu je poutko, kterým je martingal procházející mezi předními nohama připevněn do podbřišníku. Na opačném konci je rozdvojení, na jehož obou koncích se nachází kroužek. Těmito kroužky jsou provlečeny otěže. Na obou otěžích je jako nezbytný doplněk kožený kuliček, zamezující zaseknutí kroužků martingalu u udidla uzdečky.⁷²

Úkolem obou typů martingalů je omezit pohyb koňské hlavy a krku směrem vzhůru. Jakmile kůň zvedne hlavu vysoko, jezdec naprosto ztratí přilnutí, a tím i kontakt s koněm, což je nežádoucí. Nutno ale zmínit, že kůň takto může jednat zcela záměrně – může se tímto jednáním pokoušet uniknout nepříjemnému účinku udidla nebo jezdcovy ruky.⁷³

Martingal musí mít odpovídající délku a působit pouze ve chvíli, kdy zvíře zdvihne hlavu nadměrně vysoko. Naopak v momentě, kdy je ve správné míře přilnutí a jeho hlava se nachází na kolmici, ztrácí tato pomocná otěž svou funkci.⁷⁴ Další důležitou funkcí martingalu je částečná ochrana huby samotného koně. Začínající jezdcí mívají velmi často neklidnou a často i vysoko posazenou ruku, takže by za normálních okolností nepřiměřeně působili na koutky koňské huby. Mohli by jimi trhat směrem nahoru a působit u koně nervozitu a špatnou spolupráci. Martingal je schopen výše uvedené jednání do jisté míry omezit. Jakmile dojde ze strany koně nebo jezdce k přílišnému zvednutí otěží, v kroužcích martingalu se linie otěže zalomí a ukončí nevhodné působení.

Použití volného martingalu si našlo oblibu zejména v parkurovém sportu. Dalším přínosem použití martingalu je zamezení přehození otěží přes hlavu koně. V případě, že jezdec spadne, pobíhající zvíře si do takto „zabezpečených“ otěží nešlápne, což je výhodné.

1.3.2.2.3 IRSKÝ MARTINGAL

Funkčně je tento typ pomocné otěže téměř stejný jako volný martingal, konstrukčně se však liší. Irský martingal tvoří krátký řemen, který je po obou koncích vybaven kroužkem. Umísťuje se příčně pod krk koně, přičemž běžně používané otěže jsou jeho kroužky provlečeny. I přes svou velmi jednoduchou a drobnou konstrukci je schopen v případě potřeby působit opravdu účinně. Při vysokém zdvihnutí hlavy se popruh opře zespoda do koňského krku, naopak při korektním postavení hlavy je tato pomůcka neúčinná. Hlavní a velkou nevýhodou tohoto typu, ale částečně i typů předešlých, je omezení pohybu otěží do stran. Při drezurní a jízdárenské práci je stranový pohyb důležitý. Jezdec často potřebuje prostor mezi jednotlivými otěžemi rozšířit. Jestliže jsou ale tyto otěže spojeny popruhy, je potřebné rozšíření nemožné a určitý druh práce či pohybu je nemožný. Irský martingal

⁷² DUŠEK, J., *Chov*, c. d., s. 300.

⁷³ GOHLOVÁ, Ch., *Jezdectví*, c. d., s. 82.

⁷⁴ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 138.

Vyvazovací otěže
Foto Simona Křížová

je tedy vhodný hlavně pro skokový sport, při jízdárenské práci je však vzhledem ke své konstrukci zcela nevhodný.⁷⁵

1.3.2.2.4 VYVAZOVACÍ OTĚŽ

Ze samotného názvu je patrné, že jsou tyto otěže určeny k vyvázání koňské hlavy. Pomůcka udržuje hlavu v žádoucí poloze, což je zpravidla na kolmici, bez možnosti klást větší odpor. Vyvazovací otěže jsou tvořeny nastavitelnými řemeny. Na jedné straně jsou připevněny k udidlovým kroužkům nebo postranním kroužkům obnosku. Na opačné straně jsou připnuty do podbřišníku či obřišníku.⁷⁶

Existují vyvazovací otěže pevné, které jsou tvořeny koženými řemínky, díky nimž je lze v ose zkrátit či povolit dle potřeby a velikosti koně. Vyrábí se ale i z gumového lanka. Vzhledem k lepším vlastnostem je tato volba v některých ohledech vhodnější. Kůň při pohybu nenaráží tvrdě na udidlo, popř. nánosník, ale díky elasticitě má určité rozmezí působnosti. Využití vyvazovacích otěží nalezneme

75 Dostupné online: <http://www.sustainabledressage.net/tack/gadgets.php#2part_chambon> [20. 9. 2018].

76 HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 138.

Průvlečná otěž
Neveklov, foto Jana Čížková

zvláště v jezdecké disciplíně zvané voltiž, kde je třeba mít koně bezpodmínečně pod kontrolou a se správným profilem po celou dobu práce. Široké uplatnění vyvazovací otěž našla i při výcviku koní. Hojně se používá při lonžování, což je způsob výcviku a vedení koně po kruhu s pomocí tzv. lonže, tedy dlouhé opratě.⁷⁷

1.3.2.2.5 PRŮVLEČNÁ OTĚŽ

Ke snížení koňské hlavy se používá pomocná otěž zvaná průvlečná, resp. hovorově „průvlečka“. Tyto otěže jsou mnohem delší než klasické. Zásadním rozdílem je, že se nezapínají do udidlových kroužků, ale jsou jimi provlečeny a vedou zpět k podbřišníku. Zapínat se pak mohou dvěma způsoby. Buď se připevňují do podbřišníku po obou stranách v oblasti sedlových bočnic, nebo se po provlečení udidlem vedou

⁷⁷ Tamtéž, s. 119–120.

Francouzská průvlečná otěž
Příbram, foto Luboš Pech

společně mezi předníma nohama koně a zapnou se dohromady do podbřišníku na hrudi.⁷⁸ Odpor při jejich použití je ze strany koně téměř marný. Jedná se opět o účinnou pomůcku, která zajistí požadovaný profil koňské hlavy, případně i krku.

1.3.2.2.6 PRŮVLEČNÁ OTĚŽ FRANCOUZSKÁ

Posledním zmíněným typem pomocných otěží jsou francouzské „průvlečky“. Jejich konstrukce umožňuje působení pouze v potřebné chvíli. Otěž začne působit v situaci, kdy kůň vysoko zvedne hlavu nebo protáhne krk příliš dopředu. Pokud jde kůň korektně, s hlavou a krkem ve správné poloze, pak otěž ztrácí na účinnosti a nevyvíjí dodatečný a nevhodný tah.⁷⁹

⁷⁸ GOHLOVÁ, Ch., *Jezdectví*, c. d., s. 83.

⁷⁹ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 139.

1.3.3 ZÁKLADNÍ DRUHY UDIDEL

1.3.3.1 STIHLOVÉ UDIDLO

Jak bylo uvedeno výše, jedná se o vůbec první typ udidla. Lze tedy konstatovat, že se používá již od dob dávno před naším letopočtem až do současnosti. Jednoduché stihlo se postupem času a pilnou prací firem a výrobců udidel vyvinulo do různých podob a tvarů. Najdeme stihlo nelomené, a to buď s rovným udítkem, nebo s udítkem různě anatomicky tvarovaným, přičemž rovné udítka má obecně menší pohyblivost v hubě koně vzhledem k tahu/povolení otěží. Dále se setkáváme s jednou lomeným udítkem, uprostřed něhož je udítka rozděleno na dvě poloviny a je spojeno kloubkem. V případě dvakrát i vícekrát lomeného udidla mohou mít vzniklé mezičlánky rozmanitou podobu. Objevují se variace od kulaté „pecičky“ po plochý podlouhlý plíšek. Další modifikací udidla jsou nejrůznější přívěsky, se kterými si mají koně jazykem „hrát“. Významem těchto doplňků je navýšení slinění, a tím i uvolnění koně při jízdě.⁸⁰

Stihlová udidla se dále dělí podle tvaru lícních kroužků, což jsou kruhy nacházející se po obou stranách udítka a zapínají se do nich jak otěže, tak lícnice uzdečky. Nejjednodušším typem je udidlo s obyčejným kroužkem, který se volně pohybuje v otvoru udítka. Výhodou tohoto typu je, že si je kůň schopne takovému do jisté míry volně pohyblivé udítka posunout sám v hubě pomocí jazyka, dokáže tak například uvolnit tlak udidla na jednom místě dásně. Dalším druhem kroužku je tzv. oliva. Je to ve své podstatě nepohyblivý kroužek, který má hladký a plynulý přechod z udítka na tělo kroužku. Tato konstrukce zamezí možnému zranění koutků huby, ke kterému může docházet v případě použití výše uvedeného typu lícních kroužků. Oliva se vyvinula z původně „děčkového“ udidla, jehož kroužky připomínaly velké písmeno D. Udídlo s těmito kroužky je stále hojně používané, vyráběné a v některých disciplínách se stalo velice oblíbenou součástí výstroje.

⁸⁰ BENNETT, Dwight, *An Overview of Bits and Bitting*, International Veterinary Information Service, dostupné online <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

Stihlové udidlo s „hračkou“

Dostupné online: <<https://www.premierequine.co.uk/horse-bits-c102x3369187>> [25. 9. 2018].

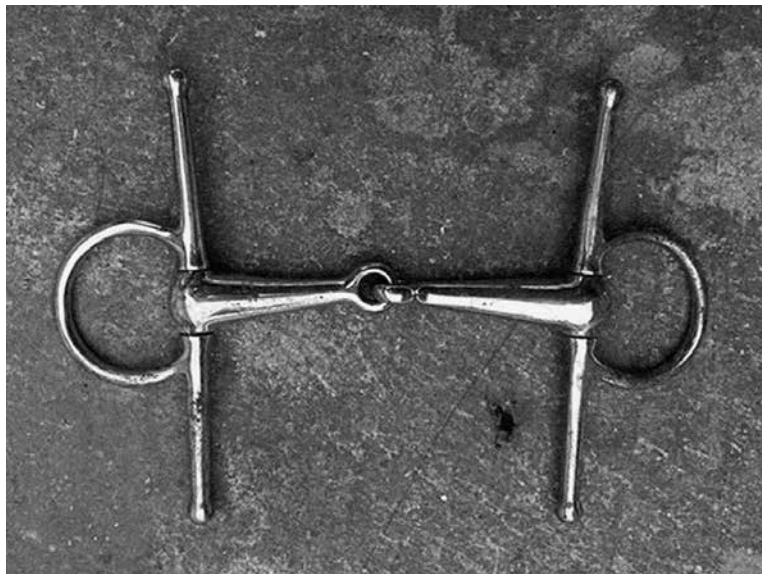

Jednou lomená stihlová udidla s krouceným udítkem
Rychnov nad Kněžnou, foto Lenka Grossová

Stihlo s „olivou“

Dostupné online: <<https://www.premierequine.co.uk/horse-bits-c102x3369187>> [25. 9. 2018].

Stihlové udidlo s roubíkem
Rychnov nad Kněžnou, foto Lenka Grossová

Opomenout nelze ani udidlo s roubíkem. Jde o značně užitečný vynález, který dokáže pomoci v manipulaci s koněm. Roubíkem se v tomto konkrétním případě rozumí rameno o určité délce, které zakončuje udítka z každé strany. Ramena jsou přitom na toto udítko kolmá. Tento typ se osvědčil zejména při zatáčení a náhlé změně směru jízdy na koni. Znemožňuje velkému posunu udidla v hubě ze strany na stranu, čímž minimalizuje následná poškození měkkých tkání v hubě, jež mohou nastat vlivem pilovitého pohybu udítka přes dásně a jazyk.

Stihlová udidla je tedy možné dělit i na udidla s volným kroužkem, „olivou“, „děčkem“ a s roubíkem. Nehledě na mírnou modifikaci se ve všech čtyřech případech jedná o stejný základní typ udidla. Mezi působením jednotlivých poddruhů ale existují menší rozdíly. Vzniklé funkční odchylky umožňují vybrat udidlo, které bude co nejvíce vyhovovat jak koni, tak jezdcí. Hlavními body působení zůstávají stále koutky huby a spodní čelist. Konkrétně se tedy určuje závislost na postavení koňské hlavy a jezdcovy ruky. Udidla stihlového typu mají přes všechny úpravy stále vzpřimovací charakter. Měla by se používat jako nepsané pravidlo u mladých koní a při obsedání⁸¹. Udidlo přenáší pokyny jezdce, tj. jezdcovy ruky, přímo na koňskou hubu a je schopno zajistit bez zbytečných a nepřiměřených tlaků působení na více částí hlavy zároveň.

Většina zmíněných typů se používá u jezdeckví anglického stylu. U menšiny westernových koní se využívá rovněž stihlový typ uzdění, přičemž se jedná o jednu

⁸¹ Obsedání je počáteční fáze výcviku koně, kdy se kůň učí nést jezdce a vnímat jeho pokyny.

lomená stihla, která mají tenčí průměr, než je obvyklé v jiných disciplínách. Toto konkrétní udidlo se nazývá snaffle. Bližší typ je buď s obyčejnými kroužky, tzv. O-ring snaffle, nebo „děčkové“, tzv. D-ring snaffle.

Ve vozatajství se také objevuje stihlové udidlo. V tomto případě jde o stihlo se čtyřmi lícními kroužky, nazývané Wilsonovo. Jeden pár je obvykle spojený a prochází udítkem, druhý je volně navlečený na tělo udítka. Při zapnutí opratí do připojených kroužků funguje jako zcela obyčejné jednou lomené stihlové udidlo. Jakmile se ale opratě zapnou do volných kroužků, ocitne se koňská čelist v tak pevném sevření, že ho lze připodobnit k louskáčku na ořechy. Může tedy působit jak jemně, tak i velmi silně.⁸²

Zajímavá jsou udidla určená pro koně v klusáckých dostizích. Zde se používají stihla, která mají po obou stranách slepé rameno stočené směrem dolů. Tato ramena dokážou zajistit minimální stranový pohyb udidla, pro klusácké dostihy je totiž naprosto stěžejní velmi těsný kontakt udidla s hubou koně, ale zároveň se musí kůň pohybovat bez výjimky rovně a nebočit. Pro těsnější kontakt je udidlo opatřeno často i podbradním řemínkem. V případě klusáků jsou někdy v postroji přítomna dvě udidla. Jedno z nich je takzvaně vzpřimovací. Jedná se o tenké a rovné stihlové udidlo s malými kroužky, které se zapíná v poloze nad přítomným stihlovým udidlem. Vzpřimovací udidlo je ale připnuté do vzpřimovací opratě. Tyto řemeny zajišťují u koně rovně vzpřimovanou hlavu, a tím i přímý pohyb. Vedou od kroužků vzpřimovacího udidla, lícnicemi přes kroužky na nátylníku až k podušce podbřišníku⁸³.

1.3.3.2 PÁKOVÉ U DIDLO

Pákové udidlo funguje na principu páky a dokáže přitom působit na více bodech na hlavě koně, čímž zesílí vliv jezdce. Někdy je schopno dokonce mnohokrát znásobit sílu, kterou jezdec při tahu otežít na koně působí. Jeho hlavní funkcí již není napřimování hlavy koně, ale vyklenutí zátylku a přiblížení nosní linie kolmici neboli vertikále.

Bodů na koňské hlavě, na které tento typ uzdění působí, je ve srovnání s předchozími udidly mnohem více, takže lze tvrdit, že je schopno ovlivnit všechny části koňské hlavy, které mají spojitost s uzděním. Nedílnou součástí pákového udidla je podbradní řemínek, kterým lze ovlivnit několik faktorů. Od jeho samotné délky se odvíjí, ve které chvíli (neboli pozici páky) začne udidlo účinkovat na zátylek a s jakou silou. Zátylek je právě jedním z tlakových bodů tohoto typu uzdění. Na správné zapnutí řemínku by měl být vždy kladen velký důraz. Při povolených otežích a v klidové pozici by měl být řetízek mírně na volno. Ideální vzdálenost

⁸² EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 172.

⁸³ Podbřišník – část výstroje, která obepíná břicho koně; EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 178.

mezi podbradním žlábkem a uvolněným řetízkem je tloušťka dvou prstů.⁸⁴ Poloha řetízku by měla být vždy pod udítkem stihla. Mezi tlakové body při uzdění pákovým udidlem patří zátylek, podbradní žlábek, dásně dolní čelisti, jazyk a v případě vysokého ohbí na udítku i horní patro.

Síla tlaku na jednotlivé body závisí částečně na držení otěží a manipulaci s nimi. Celková tvrdost udidla je ale určena několika dalšími údaji. Prvním z nich je celková délka ramene páky a velikost jeho částí nad a pod udítkem. Dalším je nastavení délky zmiňovaného podbradního řemínku/řetízku. Paradoxně se při volnějším zapnutí stává páka ve všech ohledech intenzivnější. Důležitým faktorem pro určení síly páky jako celku je i tvar udítka. Konkrétně se jedná o tvar ohbí pro jazyk.

Míra tlaku na zátylek koně se přímo odvíjí od délky ramene páky nad udítkem. To tedy znamená, že čím je tato vzdálenost delší, tím je vzniklá síla větší. Vzdálenost neboli velikost ramene páky pod udítkem udává, kolikrát se znásobí síla, kterou jezdec vyvíjí prostřednictvím otěží na udidlo. Ramena páky by přitom měla s osou huby svírat úhel 40–50°. V případě, že je úhel menší, udidlo se stává velmi důrazným a bolestivým. Ve chvíli, kdy je pozorovaný úhel větší než cca 50°, působí udidlo nepřesně a použití páky ztrácí svůj primární smysl. Takto zapnutá páka se nazývá propadající se, a jelikož postrádá funkci páky, lze hovořit o měkkém uzdění.⁸⁵

Většina výrobců udidel dodržuje pravidlo, že by délka ramene měla být stejná jako délka udítka. Je ale třeba stále uvažovat nad individuálními požadavky jednotlivých koní a nad tím, co daný kůň dokáže nebo nedokáže snést. Kůň může být totiž citlivý vůči některým podnětům, a naopak jiné je schopen velice dobře tolerovat a snášet. V zásadě však platí, že existují optimální parametry moderní páky. Velikost části ramene nad udítkem by měla být cca 45 mm a dolní, zákonitě dvakrát delší, by měla mít hodnotu 90 mm. Z toho vyplývá, že délka ramene by se měla pohybovat okolo 135 mm. V tomto případě lze nejlépe využít princip pákového uzdění, který přitom nepůsobí koni bolest a nepřiměřeně nepohodlí. Pochopitelně stále nelze zapomínat, že to platí pro zkušeného jezdce i koně.

Překročení doporučené délky ramene v oblasti nad udítkem vyvíjí nepřiměřený tlak na zátylek. Množství koní tlak v této oblasti špatně snáší, a tak se nedoporučuje uvedenou hodnotu významně překračovat, totéž platí o délce spodní části ramene, a tedy segmentu pod udítkem. Prodloužením této části ramene by vznikl značně razantní nástroj. Znásobená síla působí nepřiměřeně na oblast koňské huby, dásně a může zapříčinit poškození těchto lokalit. Je tedy velmi důležité zvážit, do jakých rukou se taková „zbraň“ dostane. Od jezdce se v tomto případě

84 BENNETT, Dwight, *Bits and Biting: Form and Function*, International Veterinary Information Service, dostupné online: < <http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100130.pdf> > [14. 9. 2018]; ŠIMEK, František, *První česká sedlářská učebnice*, Pardubice 1946, s. 175; DUŠEK, Jaromír – HUČKO, Vladimír – KLEMENT, Josef – PELLAROVÁ, Antonie, *Chov koní v Československu*, Praha 1992, s. 179.

85 DUŠEK, J., *Chov*, c. d., s. 299.

Drezurní pákové udidlo (na fotografii bez podbradního řetízku)
Slatiňany, foto autorka

musí vyžadovat až enormně vnímavá a jemná ruka, aby koni ani v nejmenším neublížil.⁸⁶

Vzhledem k anatomickým odlišnostem různých koní a jejich plemen byly tyto poznatky zobecněny. Poměr částí nad udítkem a pod udítkem by se měl pohybovat od 1 : 1,5 až 1 : 2,5 a celková délka ramene by měla činit cca 10–15,5 cm. Dodržení těchto hodnot zaručuje vyvážený a správný účinek.

Ve vozatajství se používají převážně dva typy pákových udidel. Prvním je takzvaný Liverpool. Jedná se o pákové udidlo, které má ve svých hýblech, tedy ramenu, několik otvorů na připevnění opratí. Umožňuje tak velkou variabilitu působení. Od účinků stihla až po důrazný pákový efekt. Liverpool se objevuje především s pevným udítkem, buď se jedná o rovné udítka, nebo o udítka s ohbím. Udítka je z jedné strany hladké, ale pro možnost důraznějšího použití je druhá strana vybavena vroubky. Ramena páky mohou být pohyblivá, nebo pevná. Existuje několik rozdílných modifikací tohoto udidla. Účinek a použití jsou však téměř stejné.⁸⁷

Udidlo zvané Buxton je dalším pákovým udidlem, které se používá ve vozatajství. Svou konstrukcí je téměř totožné s výše uvedeným Liverpoolem. Zásadní odlišnost spočívá v tom, že jsou spodní části udidlových ramen spojeny můstkem. Tento typ se používá zejména u zadních koní v zápřeží. Hlavní funkcí přítomného

⁸⁶ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 77.

⁸⁷ Tamtéž, s. 172.

Udidlo Liverpool

Lipiny – závody spřežení, foto Lenka Grossová

můstku je totiž zamezit zamotání hýbel páky do opratí koní před ním nebo postrojů koně vedle. Ve vozatajství se užívají zvláště tyto dva typy pákového uzdění. Může docházet k různým designovým modifikacím udidla a konkrétní udidla se od sebe mohou v profilu značně lišit, účinky udidel však budou stejné a stále je lze dělit na typy Liverpool nebo Buxton.

1.3.3.3 PELHAM

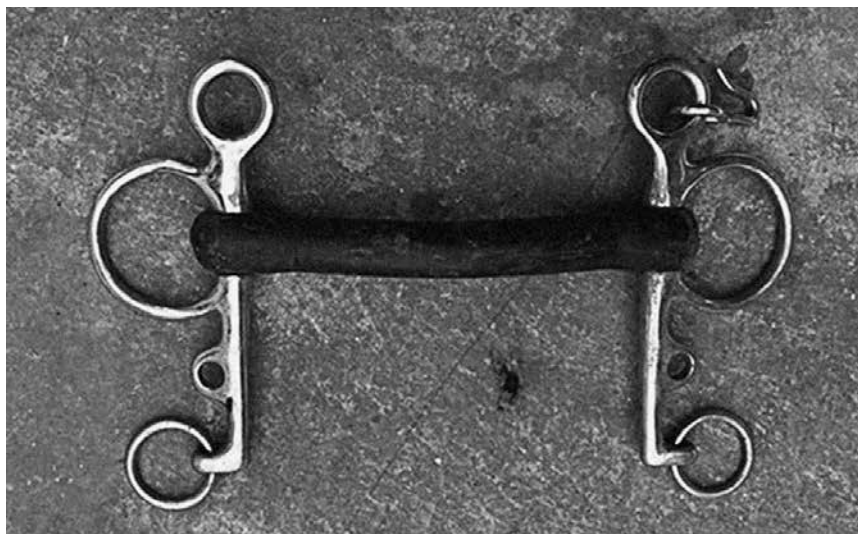
Udidlo zvané pelham je jakýmsi kompromisem a současným spojením udidla stihlového a pákového. Pelham je vybaven dvěma páry kroužků, do nichž se zapínají otěže. Do kroužků v ose uditka se zapíná jeden pár otěží, takže udidlo působí téměř jako klasické stihlo. Horní pár otěží je nepřesně označován jako stihlové

Westernové pákové udidlo
halfbreed
Chudarov, foto Kateřina Štemberová

Pákové udidlo Spade Bit
(tento typ nosí jen vysoce ježdění
westernoví koně)
Ostroh, foto Zuzana Ševčíková

Nelomený gumový pelham
Rychnov nad Kněžnou, foto Lenka Grossová

otěže. Do kroužků na konci ramen se zapíná druhý pár otěží, které se nazývají pákové. Spojením obou efektů se stalo udidlo pelham velmi oblíbeným a hojně využívaným. Přes všechny výhody však není schopno nahradit plnou uzdu. Při použití stihla a páky jednotlivě jsou místa jejich uložení v hubě odlišná. Správná poloha pro stihlové udidlo je v koutcích koňské huby. Pákové udidlo se vzhledem ke svému působení nachází o něco níže a leží na bezzubé části dolní čelisti. V případě, že bychom chtěli zcela nahradit plné uzdění pelhamem, musel by působit na dvou místech současně. To lze ale realizovat velice obtížně. Pelham představuje spojení využívající jistých výhod obou typů – je o něco méně důrazný a klade menší nároky na výcvik.⁸⁸

V případě podbradního řetízku/řemínku, který je tradiční součástí tohoto udidla, je správné zapnutí důležitější než u samotné páky. Řetízek zapnutý příliš vysoko může poškodit kůži a odřít koutky. Dalším důležitým poznatkem v souvislosti s pelhamem je nevhodnost jeho použití pro určité typy koní. S ohledem na úzkou a delší čelist se pro tento typ uzdění nehodí například anglický plnokrevník. Nezřídka u něj může docházet ke kontaktu řetízku s dolní čelistí v místech, kde je kost krytá pouze tenkou vrstvou kůže, a následně k poškození a zranění koně. Pelham je tedy vhodnější pro koně, kteří mají anatomicky silnější a robustnější čelist.⁸⁹

Dalším kritériem rozdělení udidel typu pelham je tvar udítka. Jsou udidla s rovným nelomeným udítkem, udítkem s ohbím na jazyk anebo s jednou lomeným

⁸⁸ URUSOV, S., *Kniga*, c. d., s. 375.

⁸⁹ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 88.

udítkem. Rovné, nelomené udítka působí v tomto případě na dásně menší silou. Ve chvíli, kdy je opatřeno ohbím na jazyk, zvýší se působení na dásně a udidlo se stane účinnějším. Složitější situace nastává v případě udítka lomeného. Vlastní konstrukci začne při tahu otěží působit na dolní čelist a líce jako louskáček na ořechy. Pro koně je tento mechanismus nevyhovující a může být dokonce i bolestivý. Použití uvedeného typu je zcela podmíněno zkušenou a jemnou rukou jezdce. Nekvalifikovaný jezdec často hledá oporu v otěžích a rukou a toto jednání je v případě ostřejších udidel nepřijatelné.⁹⁰

1.3.3.4 FUGA

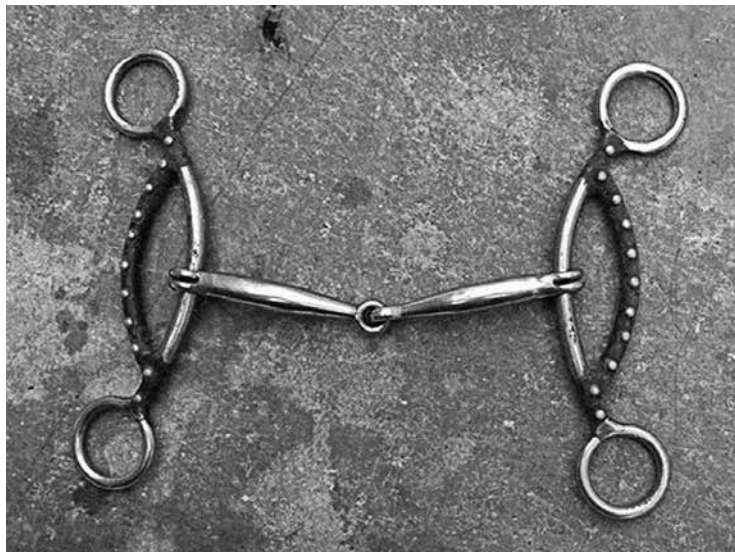
Udidlo s tímto názvem je charakteristické svou poněkud neobvyklou konstrukcí i funkcí a objevuje se v různých disciplínách, které tento typ povolují. Fuga nápadně připomíná udidlo stihlové, takže na první pohled nemusíme postřehnout zásadní rozdíl mezi těmito dvěma typy. Při bližším zkoumání si lze všimnout otvorů v lícních kroužcích. V každém lícním kroužku jsou dva zpravidla proti sobě ležící otvory. Těmito otvory jsou provlečeny speciální řemínky z kulaté kůže, které nahrazují lícnice. Na druhém konci je tento řemínek připnut k otěži. Obě části otěží se spojí dohromady a vznikne jakýsi kruh – od jedné jezdcovy ruky prostřednictvím otěže přes řemínek vedoucí udidlem na nátylník a na druhé straně zpět přes udidlo a ke druhé jezdcově ruce. Takto působící otěž může mít jediné vzpřimovací funkci, působí tedy na hlavu koně jako jakési vzpřimovaadlo.

Původ tohoto typu uzdění lze nalézt v Anglii druhé poloviny 19. století. Tehdy se u kočárových koní začala používat tzv. vzpřimovací otěž. Ta měla držet koňskou hlavu vysoko posazenou a téměř bez pohybu. Taková pomůcka byla doslova mučícím elementem výstroje a byla ke koním nepřiměřeně krutá. Tehdejší společnost se však málo zajímala o pohodlí zvířat a mnohdy byl zvláště u společensky výše postavené vrstvy anglického obyvatelstva zásadní a rozhodující „správný“ vzhled koní v zápřeží.

Fuga má stejný efekt jako uvedená vzpřimovací oprat' a s největší pravděpodobností z ní také vychází. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že fuga již nefixuje hlavu koně v jedné poloze, jako tomu bylo u vyvazovací opratě. Také síla, která je vyvíjena na koutky huby a nutí napřímít hlavu, je přímo úměrná vynaložené síle jezdce. Z toho vyplývá, že i v tomto případě stále záleží na jezdcovi, zda bude působit zvířeti utrpení, či nikoliv.

V drezurních soutěžích je tento typ udidla zcela zakázán a dle uvedeného působení je to zcela logické. Naproti tomu ve skokových soutěžích a koňském pólu se používat může, dokonce zde může být i užitečný. Někteří koně se mohou tzv. věšet nebo padat do ruky. Je to stav, kdy kůň skloní hlavu a značnou vahou působí

⁹⁰ Tamtéž, s. 93.

Příklad nepravé fugy
Rychnov nad Kněžnou, foto Lenka Grossová

na udidlo, resp. na jezdcovu ruku. Někteří trenéři tento stav popisují slovy „valí se po předku“ nebo „padá do huby“. Uvedený stav není žádoucí a pro jezdce v soutěži i mimo ni není vůbec příjemný. Fuga může tento problém snadno vyřešit. Vlivem svého působení pomůže koňskou hlavu zvednout a tím přemístit těžiště a předek odlehčit. Dosažení kýženého výsledku je pochopitelně možné za přítomnosti dalších pomůcek a zkušeného jezdce.⁹¹

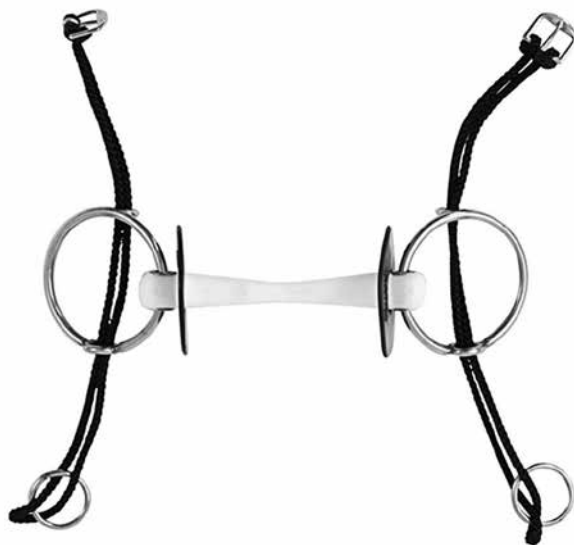
Pod označením fuga můžeme najít množství udidel, která ale primární funkci fugy postrádají. Názvosloví může tedy velice mást a je patrné, že ne všichni výrobci udidel znají přesné působení jednotlivých typů.

Z hlediska snadnějšího třídění můžeme rozdělit fugy na pravé a nepravé, přičemž druhé zmíněné nejsou primárně fugami, i když mohou mít částečně i vzpřímovací charakter. Spíše by mohly tvořit další přechodný stupeň mezi pákovým a stihlovým uzděním, podobně jako udidlo pelham. Důležité je vždy pochopit princip konkrétního působení, neboť název může být v těchto případech dosti zavádějící.

Příkladem nepravé fugy je tzv. fuga americká, která funkci pravé fugy zcela postrádá. V tomto případě se jedná o pákové udidlo s lomeným udítkem. Ramena této páky dosahují délky 15–18 cm. Jediným rozdílem, který nejspíše brání zařazení tohoto udidla mezi páková, je absence podbradního řemínku. Nezbytnou součástí pákového udidla je totiž bezpodmínečně podbradní řetízek/řemínek.

Dalším typem udidla, které se někdy označuje jako fuga, je udidlo nazývané často jako Pessoa. Svým vzhledem připomíná stihlové udidlo, ale jeho součástí

91 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 94.

Pravá fuga

Dostupné online: < <https://www.equistyle.sk/sk/pre-kona/zubadla/fugy/zubadlo-fuga-s-remienkami-gag-bit/id=2000031192> > [20. 10. 2019].

jsou tři páry lícních kroužků. Prostřední z nich, zpravidla největší, jsou spojeny udítkem. Do vrchních kroužků jsou zapnuté lícnice⁹² a do spodního páru kroužků jsou připojeny otěže. Při pohledu z boku připomínají „sněhuláka“, proto se můžeme nezdědkou setkat i s tímto označením.⁹³ Podle některých zdrojů se tomuto udidlu říká rovněž skoková fuga.⁹⁴ Existuje tedy hned několik názvů pro totéž udidlo, proto je třeba znát i jeho působení. V tomto konkrétním případě jsou prostřední udidlové kroužky schopny volně se protáčet v udítku vlivem tahu otěží. Uvedená skutečnost zabezpečuje podobnou funkci, jakou nabízí pravá fuga, ale současně je toto udidlo schopno působit jako čistě stihlové udidlo, pákové udidlo a navíc má i částečnou funkci fugy, tedy funkci vzpřimovací. Vše závisí na tom, do kterého kroužku zapneme otěže.

Udidlo zvané Baucher se také často řadí do kategorie fug. Po stranách má dva páry udidlových, popř. lícních kroužků. Toto uzdění je velmi zajímavé tím, že můžeme udidlo umístit jiným způsobem, a to vzhůru nohama, čímž pozměníme jeho vliv. Skládá se z udítka, větších udidlových kroužků a přes menší pevné rameno jsou umístěny kroužky druhé. Udidlo Baucher se dá používat jako obdoba páky. Zvláště je tomu tak v případě, kdy se udidlo umístí do huby tak, že ramena udidla/páky směřují dolů.

92 Lícnice jsou součástí uzdečky/uzdy a mají podobu úzkých řemínků. Vedou po stranách koňské hlavy a spojují nátylník a kroužky udidla. V případě uzdečky je přítomen jeden pár lícnic, v případě uzdy jsou použity dva páry lícnic.

93 KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 94

94 SANDIN, Theresa, *The Bridle & the Bit, Sustainable Dressage*, dostupné online: <<http://www.sustainabledressage.net/tack/bridle.php>> [14. 9. 2018].

Různé materiálové modifikace mohou rozdělit tyto „fugy“ na další podtřídy. Ve své podstatě je ale zásadní pouze jejich funkce. Fuga, která přímo navazuje na původní vzpřimovací opratí vozatajských koní, je fuga Hitchcock. Uzdění tímto udidlem má zajistit velice silnou a důraznou kontrolu nad koněm. Díky důmyslné konstrukci je konkrétní fuga jedinečná a dosti účinná. Udidlo samotné je vzhledově stejné jako předešlý typ Baucher. Je ale zásadní, že v tomto případě nejde jen o udidlo, ale o celý způsob uzdění. Podstatné jsou dva páry malých kroužků, přičemž je jeden pár připevněný na oba udidlové kroužky a druhý pár tvoří zakončení nátylníku po obou stranách hlavy. Otěže v tomto případě zároveň tvoří i lícnice uzdečky. Jde o opravdu jedinečné a mechanicky propracované uzdění. Klasická otěž je prodloužená speciálním řemínkem z kulaté kůže. Ten je na jedné straně vedený zespoda vzhůru jedním pomocným kroužkem na lícním kroužku udidla. V oblasti přechodu na nátylník prochází řemínek druhým pomocným kroužkem a směřuje zpět k udidlu. Tam se upíná do horního menšího udidlového kroužku. Druhá část otěže pochopitelně opakuje postup i na druhé straně. Vznikne velmi účinný pomocník, který bez většího úsilí umožní fyzicky slabším jedincům ovládat mohutná a silná zvířata.

Existuje ale i několik typů udidel, která by se k práci s koňmi neměla vůbec používat. Jedná se například o stihla, jež mají mohutné „placky“ proti vyplazování jazyka. Stihlová udidla se dvěma udítky jsou také nebezpečná, neboť mohou skřípnout jazyk i jiné tkáně. Nevhodná jsou rovněž udidla s různými rolkami na udítku anebo s udítky v podobě řetízků. Uvedené modifikace mohou způsobit větší bolestivá poškození koňské huby a neměla by se tedy ve „slušném“ jezdecktví vůbec používat.⁹⁵

1.3.3.5 U DIDLO CHIFNEY

Toto udidlo vynalezl anglický žokej Samuel Chifney (1786–1854) jako prostředek proti vzpínání. Svým působením ale toto udidlo vzpínání u koní spíše způsobuje a podporuje. Je tvořeno jakýmsi kovovým prstencem, na kterém jsou zvenčí umístěny tři kroužky. Je mnohem více známé pod názvem „štajgr“. Do dvou protilehlých menších kroužků se zapínají lícnice z nátylníku, zbývající jeden zůstává pro zapnutí vodítka. Hlavní prstenek je z jedné strany zkosený do roviny a právě v tomto místě se nachází v koňské hubě. V některých případech může být vlastní část udítka prohnutá dovnitř, směrem k jazyku, což má nesmírně silný účinek. Čelist je v oblasti diastemy kolem dokola obklopená kovovým kroužkem, přičemž jeho průměr není obzvláště velký. Je mnohem tenčí, než je u udidel určených pro jezdecktví povoleno. Toto udidlo totiž není v žádném případě vhodné pro ježdění. V jiných situacích však může být velmi užitečným pomocníkem.

95 ŠIMEK, F., *První česká sedlářská učebnice*, c. d., s. 175.

„Štajgr“ udidlo
Rychnov nad Kněžnou,
foto Lenka Grossová

Vzhledem k síle svého působení se používá k vodění silných nebo špatně ovladatelných koní. Jeho působení je pro koně natolik nepříjemné, že se téměř bez výjimek raději podvolí úmyslu vodiče. Je vhodné zmínit, že z tohoto důvodu je od vodiče požadován stoprocentní cit. Touto pomůckou je totiž schopen koni velice ublížit a zásadně s ní nesmí hrubě a tvrdě zacházet. Jakmile vodič vyvine tlak na koňské čelisti a kůň přijme signál a podvolí se, je nutné, aby rychle zareagoval a tlak na udidlo povolil. Tento typ je tedy určen pouze a jen na vodění určité skupiny koní. Naprostým barbarstvím je koně takto uvazovat nebo na něm jezdit, a to nejen z důvodu, že by to bylo pro jezdce i koně nebezpečné.⁹⁶

96 Dostupné online: <<https://www.vetnursing.ie/chifney-bit/>> [18. 9. 2018].

1.3.4 MATERIÁL UDIDEL

Na úplném počátku vývoje koňské výstroje se pro tehdejší uzdění používaly jednoduše dostupné materiály, jednalo se například o lněné provazy, kožené řemínky, ale výjimkou nebylo ani použití pevných udítek, vyrobených ze dřeva a kostí nebo rohů zvířat. Přírodních materiálů se využívalo zhruba od doby 2300 př. n. l.

Další vývoj pokračoval k udidlům vyrobeným z kovů. V období mezi 1300 př. n. l. a 1200 př. n. l. se začala velmi hojně objevovat udidla z bronzu, a to po celé oblasti Blízkého východu. Udítka těchto udidel byla už převážně lomená a působila razantněji, než tomu bylo u udidel rovných a zhotovených z přírodnin.⁹⁷

Po objevení železa Kelty a získání schopnosti tento kov opracovávat došlo ke zrodu nástrojů, které mají podobu dnešních udidel. Železo spolu s mědí vládlo ve sféře uzdění dlouhá staletí. Velký rozmach ve výrobě a použití měděných udidel nastal například v Latinské Americe. Později se začaly objevovat i jiné materiály, které neměly kovový charakter, byly to např. gumové hmoty. Kaučuk se využíval zpočátku k potažení kovového udítka. Takto bylo uzdění o něco jemnější a v zimě koně nestudilo na dásních. Dalším nově využívaným materiálem se vedle kaučuku stal i vulkanit.⁹⁸

Dále existovala udidla, která měla udítko dřevěné. Bylo tomu tak u udidla typu pelham zvaného „Kerro“. K výrobě bylo využito výhradně dřevo z *Lignum vitae* a toto uzdění se využívalo při koňském pólu. Druh použitého dřeva je vzácný, pochází z Jižní Ameriky a vyznačuje se vyšší vahou a oproti běžným dřevinám mnohonásobně větší odolností. Toto konkrétní udidlo a jednou lomená stihlová udidla se považují za ideální nástroje.

Ve výrobě udidel měla své místo také kůže. Mnohdy se u mladých koní používalo udidlo s tenkým železným udítkem, které ale bylo silně obšité kůží. Toto udidlo nestudilo a bylo vzhledem k použitému materiálu mnohem měkčí při kontaktu s hubou a dásněmi.⁹⁹

V dnešní době se objevuje množství materiálů, ale tím nejrozšířenějším ve výrobě udidel je nerezová ocel. Lze ji najít v nejrůznějších podobách a kombinacích, používají se různé slitiny, které mívají příměs i jiného kovu, např. mědi, ale jsou vesměs bezniklová. Existují totiž hypotézy o vzniku niklové alergie, což nutí sportřebitele vybírat častěji udidla a výrobky bez niklu. Tento kov nemá ani dostatek požadovaných vlastností, aby se stal nejvíce využívaným. Před řadou let byla poměrně známou slitinou tzv. alpaka, která se skládala z mědi, niklu a zinku a měla stříbrnou barvu. Nikl byl ale vytěsněn kovy a materiály, které jsou vhodnější pro výrobu udidel. Měl totiž mnoho zásadních nevýhod. Udítka se ohýbalo, lámalo a měnilo svou barvu. Přesto se v dnešní době stále setkáme s používáním

97 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 15.

98 URUSOV, S., *Kniga*, c. d., s. 300–315.

99 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 180.

slitin obsahujících nikl (eglantine, kangaroo, premier). Používané kovové směsi mají všechny vyhledávané vlastnosti a jsou ve své funkci značně spolehlivé.¹⁰⁰

Oblíbeným materiálem k výrobě udidel je oxidované železo. Vzniklá rez je nasládlá a koním chutná, to je podporuje ve slinění, přežvykování a celkové aktivaci čelistí. Kůň se snadněji uvolní pro práci a pro jezdce i trenéry je tento jev tedy velmi žádaný. Korodující udidla velice rádi využívají westernoví jezdci v případě, že volí jednoduché stihlové udidlo.¹⁰¹

Hlavním moderním nástupcem gumových a vulkanitových udidel jsou udidla z polyuretanu. Tuto hmotu lze vyrobit v různých příchutích. Nejznámější a nejvyužívanější je jablková. Obecně jsou tato udidla kvalitní a jsou dobře přijímána samotnými koňmi.

Udidla se tedy v dnešní době vyrábějí jak z kůže, mosazi, mědi, železa, oceli, tak z látek, jakými jsou silikon, silon či teflon. Každý materiál má svoje specifikum a vlastnosti. Přítomný chrom může působit jako alergen a například kontakt s hliníkem vysušuje sliznici koňské huby. Trvanlivost jednotlivých materiálů či slitin je také různá, na což je dobré při výběru myslet. V každém případě se však jeví jako nejvhodnější volba obyčejné železo. Je kvalitně prověřené časem a má vlastnosti, které jsou velmi žádané. Koňmi je železo vesměs také dobře přijímáno,¹⁰² jen se při chladných až mrazivých dnech musí myslet na to, že kov je studený a pro koně by se mělo udidlo minimálně mírně zahřát v ruce.

Ať už padne volba na udidlo z jakéhokoliv materiálu, musí jezdci i konkrétnímu koni vyhovovat. Na druhou stranu platí rčení: „Nezáleží na tom, co přesně dáš koni do huby, ale na tom, jaká ruka drží otěže na druhém konci.“¹⁰³

1.3.5 VÝBĚR VHODNÉHO UDIDLA

1.3.5.1 VHODNÝ TYP

Při volbě vhodného typu udidla je nutné si uvědomit několik skutečností. Zaprvé je potřeba pochopit podstatu kontroly koně prostřednictvím udidla jako takového. Bez ohledu na konkrétní typ se jedná ve všech případech o nástroj, který zesiluje, či dokonce násobí vynaloženou sílu, ta se pak koncentruje prostřednictvím otěží nebo opratí v citlivých místech koňské huby a hlavy, přičemž směry, velikosti a doba působení vzniklých sil jsou často stěžejní body, které nám umožňují

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 181.

¹⁰¹ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 220.

¹⁰² HOLLÝ, Karol, *Zubadlo vs. bezzubadlové uzdenie*, rukopis v držení autora.

¹⁰³ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 181.

kontrolovat pohyb koně a manipulovat s ním. Důležitost těchto faktorů by se tedy neměla v práci s koňmi podceňovat.

Výběr udidla není zdaleka jednoduchá záležitost a nelze jej brát na lehkou váhu. Úzce s tím souvisí i schopnost pochopit funkce jednotlivých typů a znát účel, ke kterému to či ono udidlo slouží. Druhů udidel je velké množství a stále dochází k rozšiřování sortimentu. Udidlo zdaleka není jen módní záležitost, ale představuje jednu z nejdůležitějších součástí výstroje, což platí jak pro koně sportovní, ať už v disciplínách jezdeckých nebo vozatajských, tak pro koně patřící do rekreační sféry působení. Udidlo má přímý vliv na mechaniku koňského těla a jeho celkový pohyb. Stejně tak je schopno ovlivnit povahové vlastnosti koně včetně temperamentu. V neposlední řadě je důležité vědět, že typ udidla má velký podíl na celkové výkonnosti zvířete.

Přes všechny známé skutečnosti se stále můžeme setkat s tím, že se výběr udidla řídí módními trendy, radami pomyslných odborníků nebo i doporučeními firem, které dané typy vyrábějí. Výrobci sice mohou skutečně patřit mezi odborníky, a tedy být kompetentní adekvátně poradit při rozhodování, v nemalé míře se ale objevují tací, kteří o těchto záležitostech nejsou dostatečně poučeni, proto je dobré získat vlastní znalosti a odhalit neobdobné prodejce před definitivní volbou typu udidla či uzdění.¹⁰⁴

Při výběru je logicky potřeba mít na paměti, k jakému účelu má dané udidlo sloužit a ve které oblasti využití koní se pohybujeme. Každá činnost může vyžadovat jiné působení, a tedy i odlišný typ uzdění a udidla. Oblasti jako drezura, parkurové ježdění, dostihový sport, vozatajství či westernové ježdění vyžadují zcela odlišné působení na hlavu a tím i na celé tělo. Názorným příkladem může být velká oblíbenost stihlového udidla s „děčkovými“ udidlovými kroužky u cvalových dostihových koní. Tito koně potřebují při pohybu natáhnout hlavu co nejvíce dopředu. Takto mají možnost dosáhnout co největší rychlosti, přičemž se jezdcovy ruce pohybují nad krkem koně. V uvedeném případě stihlové udidlo působí tak, jak působit má, a přitom nebrání zvířeti v pohybu a potřebném výkonu.

Jinak je tomu u klusáckých dostihových koní. Stihlové „děčko“ se zde objevuje velice málo, protože u klusáků je zapotřebí zcela jiného sklonu hlavy. Jezdcova ruka se také nachází mnohem níž, než je tomu u koní při cvalové práci, a tak by „děčko“ nemohlo správně působit. Je třeba si dobře zapamatovat, že body, na něž udidlo působí při jedné poloze hlavy, nemusí odpovídat bodům působnosti při změně této polohy. Totéž platí ve většině případů i pro polohu jezdcovy ruky.¹⁰⁵

Dalším, ale zdaleka neméně důležitým faktorem pro výběr vhodného udidla jsou individuální vlastnosti konkrétního koně, tedy jak vlastnosti exteriérové,¹⁰⁶

¹⁰⁴ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 113.

¹⁰⁵ BENNETT, D., *An Overview of Bits and Bitting*, c. d., dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

¹⁰⁶ Mezi exteriérové vlastnosti koně patří třeba anatomické vlastnosti huby a její utváření, tvar a nasazení krku apod.

tak i povahové rysy.¹⁰⁷ Mezi individuální povahové rysy jednotlivých koní se řadí i takzvané typy vyšší nervové soustavy. Dělení je velice podobné humánnímu rozdělení a lze je takto i popsat. Patří sem tzv. slabý dráždivý typ (melancholik) a skupina silného dráždivého typu, do níž můžeme zařadit nevyrovnaný silný typ, což odpovídá rysům cholera. Zbývajícími typy jsou pak silný vyrovnaný nepohyblivý typ (flegmatik) a silný vyrovnaný pohyblivý typ (sangvinik). Vedle těchto kategorií existují i různé přechody a prolínání uvedených typů. Při práci s koňmi a v jejich výcviku by se na individuální povahové rysy měl brát zřetel. Usnadní to tvorbu tréninkového postupu a povede ke zlepšení případné výkonnosti zvířecího jedince.¹⁰⁸

K exteriérovým vlastnostem patří například anatomické specifikace. Koňská huba je důležitý parametr a vše, co s ní souvisí, si zasluhuje zvýšenou pozornost. Huba se musí důkladně prohlédnout, zjištěné poznatky zaznamenat a následně je zapotřebí stav pravidelně kontrolovat. Významné jsou rovněž zuby, jejich rozmístění, směr růstu a přítomnost např. vlčích zubů, které nezřídka způsobují velké potíže. Často se může stát, že se objevují nejrůznější problémy s uzděním a řešení se hledá ve výměně dosavadního udidla, přičemž pravá příčina se může skrývat právě v hubě. Mohlo např. dojít k poranění o ostré okraje zubů. Uvedené potíže jsou tedy mnohdy snadno vyřešitelné bez nutnosti změny výstroje.¹⁰⁹

Vlastnosti čelisti, zejména spodní čelisti v oblasti diastemy, jsou úzce spjaty s výběrem udidla. Každý kůň může totiž v této oblasti vykazovat odlišné znaky. Anatomicky mohou být mandibuly neboli spodní čelisti úzké s ostrými okraji kostěných valů. Kost je pak pokrytá tenkou vrstvou měkkých tkání, které jsou tvořeny svalovinou a kůží. Takto stavěná čelist bývá obvykle spojena s úzkou dlouhou čelistí prošlechtěných plemen koní. Pokud má mezizubí ostrou hranu, pak je velice citlivé, což má zásadní vliv na výběr vhodného druhu udidla, na míru působení otěží a celkový způsob zvoleného uzdění.¹¹⁰ Na druhé straně se vyskytují čelisti s nižším, tupým kostěným okrajem. V oblasti diastemy je pak kost krytá silnější vrstvou měkkých struktur. Tento typ čelistí mají častěji primitivní a méně prošlechtěná plemena koní.¹¹¹

Pomyslné rozdělení dle mohutnosti čelisti není v žádném případě zákonitostí. Jsou to jakési dva krajní body, přičemž se konkrétní kůň může se svými parametry pohybovat kdekoli mezi nimi. V souvislosti s tím je třeba mít na paměti skutečnost, že čím tenčí vrstva tkání a kůže se nachází v oblasti diastemy, tím větší je pravděpodobnost poškození. Udidlo vyvíjí tlak na čelist a může v místě dotyku způsobit otlaky a oděrky. Tento jev je zcela nežádoucí, proto je třeba jej co nejvíce eliminovat.¹¹²

107 SCOGGINS, Dean, *Bits, Biting, and Dentistry. International Veterinary Information Service*, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100138.pdf>> [18. 2. 2018].

108 DUŠEK, Jaromír, *Chov koní*, Praha 2007, s. 73.

109 BENNETT, G., *Dwight, Bits, Bridles and Accessories*, c. d., s. 9–22.

110 KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 13.

111 URUSOV, S., *Kníga*, c. d., s. 370–372.

112 EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 119.

Třetím parametrem, na který je nutné se při výběru udidla a prvotní prohlídce huby zaměřit, je jazyk. Stejně jako u předešlých faktorů se i jazyk vyskytuje v široké škále velikostí. Na jedné straně může být značně masitý a široký, na straně druhé nápadně úzký a tenký. Tento faktor má významný vliv na jezditelnost koně, doslova představuje jeden z činitelů určujících „měkkost“ nebo „tvrdost“ koně vzhledem k přílnutí otěží a kontaktu s jezdcovou rukou. O koních se pak mluví jako o „měkkých na hubu“, či naopak „tvrdých na hubu“.

Citlivá a tzv. měkká huba se vyskytuje u koní, kteří mají tenký jazyk, vysokou a ostrou bezzubou část dásní a tenké pysky. Tito koně velmi dobře vnímají podněty prostřednictvím otěží a vyžadují od jezdce/vozataje jemnější přístup. Opakem jsou koně tzv. tvrdohubí. Jazyk je u nich objemný a podstatně širší. Oblast mezizubí spodní čelisti je nízká a má zaoblený okraj. Nejedná se ovšem o jedinou příčinu nižší citlivosti koňské huby k pomůckám. Obrovskou roli hraje i to, jakým způsobem je ten či onen kůň ježděný a zda je jezdcova ruka dostatečně jemná a vnímavá. S necitlivým přístupem a intenzivně působícím, nešetrným udidlem lze snadno napáchat nemalé škody. Kůň se v krajních případech může stát zcela apatickým vůči podnětům jezdcovy ruky, a tudíž i celkově hůře jezditelným. Obecně platí, že jezdec je schopen značnou měrou ovlivnit i vlastnosti koně, na kterém jezdí. Pod dobrým jezdce může vyniknout i zvíře s průměrnými vlohami a naopak pod špatným může zaniknout i výjimečně talentovaný jedinec.¹¹³

Při výběru udidla je třeba zmínit ještě několik parametrů. Jedním z nich je jazykový žlábek, ve kterém je za normálních okolností a v klidovém stavu umístěn jazyk koně. V případě, kdy je tento žlábek příliš mělký, dochází při následném nauzdění k přílišnému tlaku udidla na jazyk. Takové zvíře se snaží uniknout vzniklému tlaku, jelikož se působí na orgán s obrovským množstvím nervových zakončení. Vzniklé nepohodlí se kůň snaží vyřešit přehozením jazyka přes udítko, což není žádoucí.

Jednou z posledních oblastí, kterou je zapotřebí prozkoumat při výběru vhodného udidla, je horní patro. Stěžejním parametrem se stává výška patra. U koní s nižším horním patrem je nutné vyhnout se nepřiměřeně vysoko působícímu udítku. Co se týká pákového uzdění a udidla pelham, je třeba volit takové, které nemá na udítku tvarované ohbí anebo je toto ohbí menší velikosti. Příliš vysoký oblouk by mohl pohmoždit horní měkké patro a způsobit nepohodlí či zranění. Stejně tak může být nízké horní patro poškozeno i volbou stihlového udidla. Jednou lomené stihlo při volbě větší velikosti, než jaká je pro daného koně adekvátní, působí na patro velice razantně a tvrdě. U zvířat s nižším měkkým patrem je důležitá velikost a správný typ udidla. V případě volby stihlového uzdění se jako nejvhodnější jeví udidlo s dvakrát lomeným udítkem s menším mezičlánkem.¹¹⁴

¹¹³ URUSOV, S., *Kniga*, c. d., s. 370–372.

¹¹⁴ BENNETT, Dwight, *Bits and Bitting: Form and Function*, International Veterinary Information Service, dostupné online: < <http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100130.pdf> [14. 9. 2018].

1.3.5.2 SPRÁVNÁ VELIKOST

Dle výše uvedeného je zřejmé, že na správné volbě uzdění záleží a že je potřeba klást velký důraz na vhodný typ udidla. Neméně důležitá je však i správně zvolená velikost udidla. Volbou správného typu udidla, ale chybné velikosti je možné napáchat více škody než užitku. Zvýšená pozornost by se tedy měla věnovat rovněž výběru vhodné velikosti udidla.¹¹⁵ V případě použití menší velikosti může zvláště u pákových typů udidel dojít k odření koutků huby, a tím i ke zneklidnění a nepohodě koně. Širší udidlo zase nemá stálé a správné umístění a způsobuje také neklid zvířete, nepohodu a v některých případech i drobná zranění.

1.3.5.3 VÝBĚR VELIKOSTI S OHLEDEM NA KONĚ

Každý kůň (a tedy i jeho huba) se vyznačuje specifickými parametry, s nimiž je třeba počítat. Teprve poté lze náležitě využít funkce a působnosti vybraného udidla a používat ho ku prospěchu věci. V opačném případě hrozí, že koni navodíme větší míru nepohodlí a v krajních případech i dlouhodobou bolest či poškození tkání.

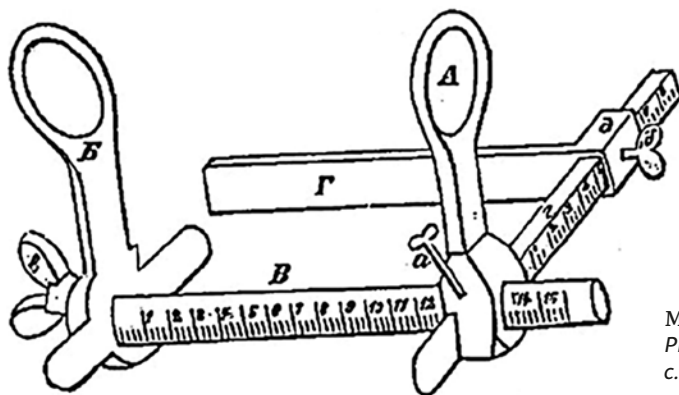
Vzhledem k potřebě volit správné velikosti udidel ke konkrétním koním s různými parametry bylo nutné vynalézt metodu měření těchto parametrů. Byly zkonstruovány přístroje, které umožňovaly náležitě velikosti změřit a zaznamenat. Velikostní parametry, které nám mohou pomoci vybrat udidlo správné velikosti, jsou v zásadě tři: prvním je šířka spodní čelisti v oblasti diastemy, druhým výška bezzubé části dolní čelisti a posledním tloušťka jazyka s hloubkou jazykového žlábků.¹¹⁶ Výsledkem jsou přibližné či průměrné hodnoty, jimiž se můžeme do jisté míry řídit nebo k nim alespoň přihlížet. Průměrná výška bezzubé oblasti dolní čelisti se uvádí v přibližné hodnotě 4,5 cm. Šířka jazyka se udává jako $\frac{3}{4}$ výšky bezzubé části.

V této oblasti zkoumání se ovšem nelze spoléhat pouze na průměrné hodnoty. Konkrétní jedinec může mít parametry na obou hranicích měřeného spektra, ze kterého se průměrné hodnoty vytvořily. Udidlo je důležitá součást koňské výstroje a je zásadní, aby dobře odpovídalo danému zvířeti. K výběru odpovídající velikosti udidla se musí přistupovat stejně zodpovědně a důkladně, jako je tomu v případě výběru dobře padnoucího sedla.

Několik přístrojů na měření uvedených parametrů vynalezl vedoucí jezdecké školy ve Vídni Maxmilian von Weyrother (1783–1833). Jedno z měřidel se nazývalo

¹¹⁵ CLAYTON, Hilary, *Bitting: The Inside Story*, USFD Connection, dostupné online: <https://www.usfd.org/EduDocs/Tack/Bitting_The_Inside_Story.pdf> [14. 9. 2018].

¹¹⁶ CLAYTON, Hilary, *Bitting Actions and Reactions*, USFD Connection, dostupné online: <https://www.usfd.org/EduDocs/Tack/BittingActionsandReactions_2006_May.pdf> [13. 9. 2018].

Měřicí zařízení Strobl
Převzato z: URUSOV, S., *Kniga*,
c. d., s. 377.

zcela jednoduše – „hubo-měr“. Mělo na sobě číselné stupnice, bylo zhotoveno z oceli a poskytovalo rychlý způsob zjištění potřebných parametrů.¹¹⁷

Při výběru nebo zhotovení udidel byly přístroje na měření nezbytných hodnot běžnou součástí procesů a měly velmi jednoduchou konstrukci. Podobným vynálezem byl pravděpodobně i německý přístroj zvaný „Strobl“, který se skládal ze sedmi částí a na jeho ramenech byly znázorněny číselné stupnice. S pomocí tohoto měřidla bylo snadné rychle a jednoduše zjistit dvě základní hodnoty, a to šířku spodní čelisti v zóně umístění udidla a výšku bezzubého úseku spodní čelisti.

Na měření velikosti jazyka, tedy jeho šířky, resp. obvodu, se používal menší pásek vybavený centimetrovou číselnou stupnicí. Měření probíhalo zcela jednoduše: z uvedené pásky se vytvořila smyčka, která se navlékla na koňský jazyk. Výsledná hodnota byla i obvodem těla jazyka. Jelikož nebylo nutné zjišťovat samotný obvod jazyka, pracovalo se s naměřenou hodnotou dále. Aby byla zjištěna šířka jazykové jamky, vydělila se výsledná hodnota na pásce třemi a potřebný rozměr byl odvozen. Pokud bychom naměřený obvod jazyka vydělili číslem dva, dostaneme výšku jazykového lůžka, tedy místa, kde se za normálních okolností a v klidové poloze nachází jazyk.¹¹⁸

V minulosti se objevil i mechanismus tzv. pokusného udidla. Vymyslel ho pruský jezdecký instruktor ze školy v Berlíně, poručík Ernst Carl Klatte (1774–1837). Jeho nástroj umožňoval prakticky rovnou nastavit a vybrat vhodnou velikost udidla přímo na konkrétním koni. Nespolehal se přitom na měření anatomických parametrů a jejich pozdější přenesení na velikost udidla, ale pomocí přístroje přímo vytvořil nejvhodnější parametry udidla, které se poté přenesly na udidlo skutečné. Uvedený způsob se jeví jako optimální, neboť nespolehá pouze na naměřené hodnoty, ale zkouší vybrané parametry přímo v praxi.¹¹⁹ E. C. Klatte napsal

¹¹⁷ DWYER, Francis, *Seats and saddles / Bits and biting*, Edinburgh 1868, s. 295.

¹¹⁸ URUSOV, S., *Kniga*, c. d., s. 377.

¹¹⁹ DWYER, F., *Seats*, c. d., s. 295.

rovněž množství publikací o výcviku a práci s koňmi a přispěl tím do rozsáhlé hipologické knihovny.

1.3.5.4 VÝBĚR VELIKOSTI Z HLEDISKA UVIDLA

Při výběru správné velikosti udidla musíme brát ohled hned na několik důležitých faktorů. Ani znalost fyzických parametrů konkrétního koně a přesných rozměrů jeho čelisti atd. bohužel není zárukou výběru zcela vyhovujícího udidla. U prodejců se s parametry čelistí a rozdělením udidel podle nich nesetkáváme, udidla mají své vlastní kategorie velikostí a ty se musíme pokusit co nejpřesněji přiřadit k naměřeným parametrům jednotlivých koní.

Tloušťka udidlového udítka je podstatnou veličinou. Kategorie se dělí dle průměru udítka v nejširším místě, tedy u udidlových/lícních kroužků. Udítka, která jsou na jednom konci velikostní škály a jsou tenčí, se považují za důraznější. V takových případech se totiž veškerý tlak způsobený tahem otěží soustřeďuje na velmi malý prostor a může následně působit bolestněji a razantněji. Je ale mylné se domnívat, že úzce soustředěná síla bude účinnější. Opak je pravdou. Příliš tenká udítka mohou způsobit zatvrdliny na dásni, a tak ve spojení s dlouhodobými bolestivými podněty přestane kůň prostřednictvím otěží reagovat na jezdcovy pomůcky. Tento stav může zapříčinit i docela nebezpečné situace a kůň se může stát dočasně neovladatelným. Při použití velmi ostrého tenkého udidla se zvětší šance získat koně tzv. tvrdého na pomůcky a na hubu.¹²⁰ V takové situaci se může přímo nabízet použití razantnějších typů udidel. Tato cesta ale nevede ke kýženému výsledku. Vychování koně citlivého a vnímavého na pomůcky jezdcovy ruky a lehce ovladatelného s pomocí otěží je touto cestou takřka nemožné.

Udidla s větším průměrem udítka obecně působí jemněji. Vyvíjený tlak je schopen se rozložit na větší plochu, čímž nabývá mírnějšího působení. Tento způsob je účinnější, než je tomu v případě úzkého protějšku. Díky větší ploše je udidlo schopno působit na větší počet nervových zakončení a nezpůsobuje přitom nepřiměřené nepohodlí a pozdější otupělost k pomůckám. Volba jemnějších udidel přináší ve většině případů pozitivnější ohlasy a výsledky.¹²¹

Tlustší udítko se tedy jeví ve většině případů jako vhodnější volba, ale i zde je nutné zohlednit individuální možnosti koně. Při výběru udidla s co nejširším udítkem se musí zvážit, zda nebude pro danou hubu příliš mohutné. Koním s nízkým horním patrem a s úzkou mezerou mezi spodní a horní čelistí zejména v bezzubé části bude zvolené udidlo velice nepohodlné. Zvíře v takové situaci nedokáže komfortně semknout čelisti a zavřít hubu. Sevření si lze vynutit a zajistit například

¹²⁰ Tvrdost na pomůcky znamená malou nebo žádnou reakci na podněty jezdcovy ruky vedené prostřednictvím otěží.

¹²¹ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 73.

některým druhem nánosníku.¹²² V takovém případě ale dojde k dlouhotrvajícímu tlaku na dásně, který působí značně nepříjemně až bolestivě. Tlak se navíc bude vyvíjet neustále, a to bez případného působení na otěž/opratě.¹²³

Velikostní škála udidel dle průměru udítka je skutečně široká. Jsou k dispozici i číselné hodnoty, podle nichž lze udidla třídit. Při členění platí skutečnost, že průměr udítka je nepřímo úměrný jeho schopnosti působit intenzivně. Standardním průměrem udítka je hodnota 1,905 cm. Udidla, která mají průměr 0,635 cm a menší, jsou obvykle na závodech a koňských přehlídkách zakázána, považují se totiž za nepřiměřeně tvrdý a bolestivý prostředek. Použití příliš tenkých udidel bychom se měli zcela vyvarovat a najít vhodnější a příjemnější variantu.¹²⁴ Na druhé straně stojí hodnota, která je mezní při pojmenování jemných udidel. Udidla lze považovat za jemnější či jemná při průměru udítka zhruba 1,27 cm a výše.

V případě udidel pákových a pelhamu s nelomeným udítkem je důležitá velikost ohbí na udítku. Rozměr ohbí pro jazyk, které odpovídá 5,08–6,35 cm, způsobuje u většiny koní silný tlak na horní patro.¹²⁵ Všechny hodnoty se musí vždy vztáhnout k anatomickým parametrům jednotlivých koní. Udidlo, které je pro jednoho koně velké, bude druhému vyhovovat a naopak.

1.3.5.5 NÁSLEDKY CHYBNÉHO VÝBĚRU UDIDLA

Při velkém množství nejrůznějších faktorů, které je třeba brát v potaz, lze poměrně snadno udělat při výběru udidla chybu, ale známe-li vlivy jednotlivých typů udidel, můžeme je snadněji přiřadit k činnosti, která je po koni vyžadována.¹²⁶ Následně je třeba zvážit individuální vlastnosti zvířat, máme na mysli např. vlastnosti charakterového rázu (temperament). Neméně důležité, často i důležitější, jsou znaky anatomické, které jsou pro daného jedince typické a dobře měřitelné. Dalším kritériem při výběru vhodného udidla či uzdění je činnost, kterou kůň vykonává nebo vykonávat bude, a stupeň výkonnostní obtížnosti. Je nutné zvážit, jakým směrem je třeba rozvinout jeho mechanické schopnosti a jaký cíl si v práci s koněm určíme. Z výše uvedeného je zřejmé, že existuje množství aspektů, které výběr vhodného udidla limitují, a při neznalostech souvislosti je velmi snadné chybovat.¹²⁷

Chyby se můžeme dopustit i v jiném ohledu, než je výběr nevhodného typu a velikosti, a to v nesprávném upevnění udidla na postroj. Udidlo se může nacházet

¹²² Nánosník je část uzdečky, která vede dokola kolem nosu a čelistí a podporuje funkci udidla.

¹²³ ENGELKE, Elisabeth – GASSE, Hagen, *Position of different snaffle bits inside the equine oral cavity*, *Pferdeheilkunde*, 2002, 18, (4), s. 367–376.

¹²⁴ DUŠEK, J. – HUČKO, V. – KLEMENT, J. – PELLAROVÁ, A., *Chov*, c. d., s. 179.

¹²⁵ BENNETT, D., *An Overview of Bits and Bitting*, c. d., dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

¹²⁶ ENGELKE, E. – GASSE, H., *Position*, c. d., s. 367–376.

¹²⁷ DWYER, F., *Seats*, c. d., s. 295.

buď moc nízko v hubě, nebo naopak zasahovat příliš vysoko do koutků. Tato zdánlivá maličkost změní účinek zvoleného udidla, takže nelze dosáhnout kýženého výsledku působení toho či onoho nástroje. Příkladem může být příliš nízko přinuté jednou lomené stihlové udidlo, které nabádá koně k tomu, aby začal přehazovat jazyk přes udidlo. Tento jev může být způsoben i nedbale nastavenou uzdečkou. Kůň během krátké doby začne posouvat jazyk hlouběji do krku a v momentě, kdy se dostane za udítko, přesune jazyk přes něj. V této chvíli dochází k nebezpečnému snížení ovladatelnosti zvířete.¹²⁸ Hrozí také poškození jazyka. V případě, že ho kůň přehazuje přes udidlo a vyplazuje, hrozí, že se do jazyka kousne a poraní se. Aby se zabránilo zranění, může se jazyk jednoduše zajistit pomocí provázku k dolní čelisti.¹²⁹

Další stav, ke kterému může dojít i při chybném upevnění udidla, se popisuje jako „polknutí jazyka“. Může k němu dojít v extrémních případech, kdy je jazyk vtažen hluboko do hrdla a nastává dušení. Tento jev je nesmírně nebezpečný a kůň za takovýchto podmínek i z aktivní činnosti náhle zastaví. Udidlo by mělo být vždy dobře upevněné. U stihlového udidla je nejlepší ta poloha, kdy se jemně vrásní koutky huby.¹³⁰

Nevhodný výběr udidla, především jeho důrazných variant, může způsobit koni bolest, která je schopna ho otupit vůči účinkům jezdcovy ruky prostřednictvím otěží/opratí. Je mylné se domnívat, že v případě bolestivých podnětů se stane kůň vnímavějším a citlivějším. Opak je pravdou. Koně mají obecně tendenci jít proti bolestivým jevům a tzv. tlačí do bolesti. Tuto skutečnost mnozí chovatelé neznají nebo si ji neuvědomují. Může tak vzniknout bludný kruh, kdy se stále střídají důraznější a intenzivnější prostředky a kůň je vůči nim stále méně vnímavější. Vzniklé nepohodlí se následně odráží jak na fyzickém, tak i duševním stavu. Způsobuje značný pokles ve výkonu a může vyvolat zdravotní komplikace. Nevhodné udidlo, ať už jeho typ nebo velikost, se může projevit neochotou spolupracovat a reagovat na pomůcky. Špatné udidlo může vést k dalším negativním projevům, konkrétně k celkovému zhoršení a „nečistotě“ chodů nebo ke kulhání, které není doprovázeno žádnou zdravotní komplikací.¹³¹

1.3.5.6 DŮLEŽITOST JEZDCOVY RUKY

Nejdůležitějším faktorem a kritériem pro výběr udidla stále zůstávají vlastnosti koně a jeho využití. Je třeba ale uvážit i návaznost na jeho jezdce. Ne každá ruka se hodí ke všem udidlům. Schopnosti různých jezdců ovládat koně a přizpůsobit se

¹²⁸ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 58.

¹²⁹ ŠIMEK, František, *První česká sedlářská učebnice*, Pardubice 1946, s. 175.

¹³⁰ DUŠEK, Jaromír, *Chov koní*, Praha 2007, s. 305.

¹³¹ BENNETT, D., *An Overview of Bits and Biting*, c. d., dostupné online: <<http://www.ivos.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

konkrétnímu udidlu se velice liší. Do tvrdých rukou jezdce nepatří ostrá a razantní udidla. Takto lze napáchat mnoho škody a způsobit i následky trvalejšího charakteru. Hrubá/tvrdá ruka s ostrým udidlem se může lehce stát dokonce prostředkem k týrání.¹³²

Razantní udidla by měla náležet výhradně do rukou zkušených jezdců. Je nutné mít jemnou a citlivou ruku a přilnutí, přičemž by komunikace s koněm prostřednictvím otěží měla být rozumná a velice opatrná.¹³³ Jezdci by měli mít dostatečné znalosti a vědět, jak silné náčiní v ruce vlastně mají. Použití intenzivně působícího udidla by měli umět potřebným způsobem aplikovat, a to vše za jasným jezdeckým účelem. Méně zkušený jezdec nemá dostatečně pevný sed a na těle nezávislou ruku pro jemnou komunikaci, a tak ve většině případů hledá ztracenou oporu v otěžích, a tedy i koňské hubě.

Pohyb koně a veškerá mechanika jeho těla se dají upravit a ovlivňovat jezdcovou rukou. Lze to zajistit bezpodmínečně pouze až jako konečný a závěrečný prvek souboru všech pomůcek, které se k ovládní koně používají. Stejně jako je možné chody a ruch aktivovat a rozvinout, tak je za jistých okolností možné pohyb i limitovat. Vnímavá a lehká jezdcova ruka je schopna vyhnout se bolestivému působení na koňskou hlavu i hubu, přičemž neomezuje žádným negativním způsobem pohyb zvířecího těla a jeho přirozenou mechaniku, ale prostřednictvím otěží slouží pouze ke kontrole pohybu a činnosti.¹³⁴

Začínající jezdec, jenž se teprve vzdělává ve sféře jezdeckví, není schopen uvolnit ruku. Jeho ruka je velice neklidná. Existují ovšem pomůcky, které s tímto jevem počítají a jsou schopny částečně ochránit jezdce i koně. Martingal je právě takovým druhem pomocné otěže. Je schopen bránit přílišnému zvedání hlavy koně, ale především chrání koně před přílišnými a nepravidelnými pohyby nestabilních jezdcových rukou.¹³⁵

1.3.5.7 NEGATIVNÍ PSYCHICKÉ VLIVY

Udidlo působí prostřednictvím tlaku na různé části koňské hlavy. Má účinek na jazyk, koutky huby, spodní čelist (dásně v oblasti diastemy) a horní patro. V určitých případech se může jednat i o oblast týlní, měkkou chrupavčitou část nosu a také podbradní žlábk. Bodů, na něž je možné působením udidla vyvíjet vliv, je tedy sedm. Ve většině případů ale není vyvíjený tlak na všechny body stejný.

¹³² KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 94.

¹³³ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 40.

¹³⁴ GEYER, Hans WEISHAUPT, Michael, *The influence of therein and bit on the movements of the horse; anatomical-functional considerations*, *Pferdeheilkunde*, 2006, 22, (5), s. 597–600.

¹³⁵ HELESKI, Camia – MCGREEVY, Paul – KAISER, Lana – LAVAGNINO, Michael – TANS, Erin – BELLO, Nora – CLAYTON, Hilary, *Effects on behavior and rein tension on horses ridden with or without martingales and rein inserts*, *The Veterinary Journal*, Special Issue: Equitation Science, 2009, 181, (1), s. 56–62.

Body účinnosti jsou „vybrány“ podle zvoleného udidla a případně i celkového typu uzdění.¹³⁶

Všechna uvedená místa koňské hlavy jsou velice citlivá a většina z nich se nachází v oblasti vysoce prokrvené a inervované. S ohledem na tyto skutečnosti je důležité striktně rozlišovat působení snesitelného tlaku a působení takového tlaku, kdy jeho míra přejde do bolestného vjemu. Jistý tlak bude na koně vyvíjen v podstatě neustále, jelikož je důležitým prostředkem ke komunikaci, měl by však být cílený, jemný a stále kontrolovaný. Při vysoké míře tlaku, který přejde do bolestivého podnětu, je kůň ovládán primárně touto bolestí. Tento děj pak nepřináší kvalitní výsledky a bývá velice často spíše kontraproduktivní. Ovládání koně s využitím bolestivých vjemů je zcela nevhodné. Udidlo je silným prostředkem k manipulaci a při nevhodném použití může zapříčinit nepohodlí, v řadě případů dokonce poškodit měkké tkáně na tlakových bodech a způsobit i různé menší úrazy. Uvedené jevy pak velmi snadno navodí u koní problémy psychického rázu nebo vedou k tomu, že získají nejrůznější zlovyky.¹³⁷

Při působení udidla nepřiměřeně velkým tlakem na citlivé body je jedním z častých projevů házení hlavou neboli tzv. headshaking. S tímto jevem se lze setkat naprosto běžně při jezdeckých soutěžích, a to zejména v soutěžích drezury.¹³⁸ Zlovyků a projevů získaného problémového chování je nemalé množství. Prostřednictvím studie byl zjištěn původ 58 nežádoucích prvků v chování jezdeckých koní. Ty byly rozděleny do čtyř hlavních projevů. Jedna skupina spojuje projevy strachu a lekavosti, druhá nekontrolovatelný náhlý úprk, třetí se vyznačuje projevy bojovnosti, či dokonce útočnosti a poslední zahrnuje již zmíněný syndrom házení hlavou. Všechny uvedené aspekty chování by se mohly klasifikovat jako důsledky bolesti vzniklé působením udidla v koňské hubě.¹³⁹

Je-li kůň vystaven bolestivému podnětu delší dobu, pak jsou namísto pochyby o jeho ovladatelnosti. Kůň ovládaný bolestí se může velice snadno stát apatickým a v krajním případě i neovladatelným. Jízda na takovém zvířeti může být nebezpečná jak pro koně samotného, tak i pro jezdce.¹⁴⁰ Přes všechny uvedené skutečnosti se jezdeckví s udidlovým uzděním jeví velmi často jako bezpečnější varianta než uzdění bezudidlové.¹⁴¹ Kůň je s udidlem lépe ovladatelný i pod méně zkušeným jezdce a je schopen skrze udidlo zaznamenat i ty nejjemnější podněty, které mu jezdec předává. Je-li jezdec, resp. chovatel dobře informovaný, pak udidla slouží svému účelu velice dobře.

¹³⁶ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 50.

¹³⁷ STRASSER, Hiltrud – COOK, Robert, *Železo v koňské hubě*, Český Těšín 2009, s. 64.

¹³⁸ COOK, Robert, *Pathophysiology of bit control in the horse*, Journal of equine veterinary science, 1999, 19, (3), s. 196–204.

¹³⁹ COOK, Robert, *Bit-induced pain: a cause of fear, flight, fight and facial neuralgia in the horse*, Pferdeheilkunde, 2003, 19, (1), s. 75–82.

¹⁴⁰ STRASSER, H. – COOK, R., *Železo*, c. d., s. 64.

¹⁴¹ HOLLÝ, K., *Zubadlo*, c. d.

Známky nepohodlí vzniklé udidlem nacházejícím se v koňské hubě lze pozorovat již v základním výcviku mladých zvířat. U koní, kteří jsou ježděni s pomocí udidla, dochází ke snadno sledovatelným projevům. Patří mezi ně častější otevírání huby, hrabání do země, zesílené žvýkání a nadměrné švihání ocasem. Rozdíly vyniknou při srovnání s koňmi, kteří byli v základech trénování bez pomoci udidla. Dokonce i frekvence srdeční činnosti se u koní pracujících bez udidla pohybuje v nižších hodnotách než u zvířat s udidlem. Zmíněné projevy dokážou narušit průběh výcviku, efektivita práce se významně snižuje a celý výcvikový proces se prodlužuje.¹⁴² Zajímavý je ovšem fakt, že koně, kteří jsou ježděni nebo trénováni bez udidla, podávají stejné nebo v mnoha případech i lepší výsledky v porovnání s koňmi, u nichž se při výcviku používaly běžné typy udidlového uzdění.

Na vzniku projevu jakési nesnášenlivosti udidla se může podílet více vlivů. Házení hlavou a nadměrné švihání ocasem může být projevem špatného kontaktu jezdcovy ruky s koňskou hubou. Tyto náznaky poukazují na nestabilní ruku, která nedává jasné signály, ale vyvíjí pouze nepřiměřený a zbytečný tlak a tah. Takto se může i méně zkušený jezdec podepsat na celkově zhoršeném psychickém stavu koně a jeho neochotě k práci.¹⁴³

1.3.5.8 ZDRAVOTNÍ RIZIKA

Vzhledem k vlastnostem udidla a jeho přímému mechanickému působení na měkké části může docházet i k poškození těchto měkkých struktur.¹⁴⁴ Nezřídka vznikají poranění jazyka, pysků, dásní nebo zubů. Traumata dolní bezzubé části dásně jsou často schopna proniknout až na samotnou kost čelisti v oblasti diastemy. Následně se může rozvinout zánět okostice a zanechat na kostře trvalé a pozorovatelné změny.¹⁴⁵

Následkem dlouhodobých, byť i drobných poranění může docházet ke vzniku vředů v koňské hubě. Přesná příčina vzniku vředů zatím není zcela objasněna, neboť existuje množství možných původců, ale jedním z nich (nebo alespoň součástí souboru faktorů) je pravděpodobně i udidlo a jeho faktické umístění v koňské hubě při práci.

Je známa studie, která provedla testování určitého vzorku koní na výskyt vředů. Stovka koní byla rozdělena do několika skupin podle toho, jak dlouho před opětovným testováním se při práci s nimi nepoužívalo udidlo. Původně se ovšem

142 QUICK, Jessica – WARREN-SMITH, Amanda, *Preliminary investigations of horses' (Equus caballus) responses to different bridles during foundation training*, Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research, 2009, 4, (4), s. 169–176.

143 HELESKI, C., *Effects*, c. d., s. 56–62.

144 JEFFREY, Dale, *Oral health in Equidae*, King Hill 2009, s. 304.

145 BENNETT, D., *An Overview of Bits and Biting*, c. d., dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

jednalo o koně aktivně ježděné, a to na uzděni s přítomností udidla. Zvířata se nějakou dobu ponechala v klidu na pastvinách a byla důkladně vyšetřena. Následně se vzhledem k průběhu dalšího testování koně navrátili do tréninkového procesu a byli ježděni na udidle. Jednu skupinku tvořila i zvířata, která nebyla delší dobu ježděna. Tvořily ji chovné klisny neježděné více než jedenáct měsíců.

Studie přinesla množství údajů a faktorů týkajících se výskytu lézí na jemných měkkých tkáních v předem určených místech koňské huby a na pyscích. Léze a další nálezy byly posléze rozděleny a klasifikovány dle rozsahu na malé a velké a na základě průběhu na chronické a akutní. Důležitým poznatkem uvedené studie byla skutečnost významného rozdílu mezi skupinami zvířat. Koně, kteří byli aktuálně aktivně ježděni na udidlovém uzděni, vykazovali významně větší a častější výskyt vředů na měkkých tkáních ve srovnání se skupinou, která ježděná aktuálně nebyla. Výsledkem studie je tedy významný poznatek, že ke vzniku vředů lokalizovaných v hubě a na pyscích může dojít následkem používání udidla. Je tomu tak i u koní, kteří pravidelně podstupují preventivní prohlídky dásní, pysků, jazyka a popř. zubů.¹⁴⁶ Nejčastějšími nálezy zdravotních nebo namátkových prohlídek koňské huby jsou právě vředy měkkých struktur a tržné ranky v místech, kde se udidlo dotýká mezizubí.¹⁴⁷

Preventivní prohlídky koňské huby jsou prospěšné v mnoha směrech. S jejich pomocí lze odhalit nepříznivé faktory dříve, než se vyvinou větší zdravotní komplikace. Řešení rozsáhlých zdravotních problémů s sebou totiž nese mnohem delší dobu léčby. V porovnání s včasným zásahem je léčba také ekonomicky náročnější a nevhodná. Při zdravotních prohlídkách lze sledovat například i kvalitu chrupu a posuzovat celkový stav dutiny ústní. Zdravý chrup a huba jsou nejen u sportovních koní velice důležitým faktorem. Vážné zdravotní problémy, které se v této oblasti objeví, totiž mohou ohrozit veškerou sportovní kariéru koňského sportovce, dokonce ji i předčasně ukončit, je tedy prospěšné podstupovat preventivně určitá vyšetření, popř. i zákroky dříve, než se stav zhorší. Při zanedbání péče hrozí v mnoha případech dlouhodobá a nákladná léčba s mnohdy nejistým výsledkem. Prevencí lze snadno odhalit např. i přítomnost takzvaného vlčího zubu. Ten se objevuje u koní poměrně často a nachází se na horní čelisti, přesněji se jedná o první třenový zub.¹⁴⁸ S vlčím zubem se vzácněji můžeme setkat i na dolní čelisti. Tato poloha způsobuje averzi proti udidlovému uzděni, pohazování hlavou a celkovou obtížnou jezditelnost koní. Uvedené nepříjemnosti je možné díky včasnému odhalení co nejdříve začít řešit. Veterináři a zubní technici jsou zodpovědní

146 TELL, Anna – EGENVALL, Agneta – LUNDSTROM, Torbjorn – WATTLE, Ove, *The prevalence of oral ulceration in Swedish horses when ridden with bit and bridle and when unriden*, *Veterinary Journal*, 2008, 178, (3), s. 405–410.

147 JOHNSON, Thomas – PORTER, Colleen, *Dental Conditions Affecting the Mature Performance Horse (5–15 Years)*, International Veterinary Information Service, dostupné online: <<http://ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/johnson4.pdf>> [13. 9. 2018].

148 EASLEY, Jack, *Equine canine and first premolar (wolf) teeth*, *American Association of Equine Practitioners*, Lexington, 2004 a, 50, s. 13–18.

za dobrý stav a zdraví koňského chrupu a při ošetřování chrupu musí mít na paměti důležitost této oblasti.¹⁴⁹

Dalším zajímavým faktem je skutečnost, že se koňský chrup upravuje i podle toho, jaký druh práce se s koněm vykonává. Jednotlivé jezdecké disciplíny totiž mohou vyžadovat odlišnou úpravu zubů. V konkrétních případech je zásadní docílit co možná největšího pohodlí pro koně vzhledem k přítomnosti udidla,¹⁵⁰ odborníci tedy musí zvážit všechny faktory a upravit chrup dle požadavků a vlastností koňského jedince. U dostihových plnokrevníků se kupříkladu upravují zuby jiným způsobem, než je tomu u koní určených k rekreačnímu ježdění – vzhledem ke způsobu své práce vyžadují dostihoví koně mimo jiné větší zaúhlení třenových zubů.¹⁵¹ Ať už se ale kůň využívá v jakékoliv disciplíně či rekreační sféře, nikdy by se nemělo při nauzdění udidlo dotýkat třenových zubů čili premolárů.¹⁵²

Jedním z běžných zákroků na zubech jezdeckých koní je jejich zabroušení, a to z důvodu zamezit poranění sliznice huby a pysků špičatými okraji. Ostré hrany těchto zubů jsou častým jevem u koní ve všech oblastech jezdeckého světa, můžeme se s nimi setkat jak u koní jezdeckých, tak i tažných. Nezabroušené okraje způsobují bolestivé podněty, což má za následek různé problémové chování a získání určitých zlovyků. Ochranným opatřením je právě zaokrouhlení řezavých okrajů zubů, které jsou schopny snadno poranit tkáň ve svém okolí, zvláště se jedná o zbroušení prvních horních a dolních stoliček.

Z hlediska kvality chrupu je možné koně rozdělit do množství kategorií. Zdravý a pevný chrup se u koní velice cení. Pro chovatele by měl být tento faktor šlechtitelsky zajímavý. Selektce koní dle kvality chrupu chovu prospívá, nezbytné je alespoň vyloučení koní s vrozenou nebo dědičnou zubní či ústní vadou.¹⁵³

Vnější zjevné zdravotní problémy a vady jsou víceméně zřetelné a jejich přímá či nepřímá návaznost na využívání udidla je zřejmá. Tělo udidla může být totiž v přímém kontaktu s poškozenou tkání a je dané, jakým způsobem k poškození došlo. Existují ovšem zdravotní komplikace, které nejsou snadno viditelné, a přesto jsou důsledkem užívání postrojů obsahujících udidlo. Mohou rovněž působit negativně na koňské tělo, jeho pohodu a zdraví. Jedná se zejména o potíže s trávicím traktem a poruchy dýchací funkce. Vše se pak odráží na kondici koně a jeho výkonnosti.¹⁵⁴

149 JOHNSON, T. – PORTER, C., *Dental Conditions Affecting the Mature Performance Horse (5–15 Years)*, *International Veterinary Information Service*, dostupné online: <<http://ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/johnson4.pdf>> [13. 9. 2018].

150 SCOGGINS, Dean, *Bits, Biting, and Dentistry*, *International Veterinary Information Service*, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaep/2001/91010100138.pdf>> [14. 9. 2018].

151 EASLEY, Jack, *Oral and dental disease*, in: HINCHCLIFF, Kennet – GEOR, Raymond – KANEPS, Andris, (edd.), *Equine Sports Medicine and Surgery*, Philadelphia 2004 b, s. 1027–1036.

152 JOHNSON, T. – PORTER, C., *Dental Conditions Affecting the Mature Performance Horse (5–15 Years)*, c. d., dostupné online: <<http://ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/johnson4.pdf>> [13. 9. 2018].

153 EASLEY, J., *Equine Sports Medicine*, c. d., s. 1027–1036.

154 STRASSER, H. – COOK, R., *Železo*, c. d., s. 64.

Funkčnost dýchací soustavy závisí na dobré průchodnosti. Přímou záležitostí na bezproblémovém chodu soustavy a hladkém průchodu vdechovaného vzduchu dovnitř těla, stejně tak i následném výdechu vzduchu z těla ven. V této dráze by se neměly nacházet žádné překážky. Hladký průběh dýchání se může snadno narušit a právě zde nastává střet s přítomností působícího udidla. Nejednou dochází k situaci, kdy se kůň ve větší rychlosti ovládá tahem otěží a do udidla je následně přenesena síla působící na koňskou hubu, při dostatečně velké míře této síly dochází u koně k nepřirozenému zauhlení krku a nefyziologickému postavení hlavy, dýchací trubice se ohýbá a takto vzniklé překážky mohou způsobit nedostatek kyslíku, což zapříčiní předčasnou únavu koně a špatně podaný výkon. Asfyxie (nedostatek kyslíku) má dokonce nebezpečnou schopnost vyvolat plicní otok a následné krvácení. Na nebezpečí této závažné zdravotní komplikace by se mělo myslet při veškeré práci a různých zátěžích. Zauhlení hlavy v týlu udává úhel určující průchodnost dýchacích drah, a proto poskytuje i hrubé měřítko možných překážek.¹⁵⁵

Další orgánovou soustavou, která je v nemalé míře ovlivněna použitím udidla, je soustava trávicí, životně důležitá nejen pro koně, ale i pro naprostou většinu živých tvorů. Přítomnost pevného tělesa v podobě udidla v hubě vede ke spuštění procesů, jež jsou fyziologicky spojovány s příjmem potravy. V době, kdy bývá kůň nauzděn, a tudíž má v hubě udidlo, je po něm vyžadována fyzická aktivita, je vystaven zátěži a aktivní respirační činnosti. Proces trávení naopak vyžaduje klid a minimální fyzickou zátěž. Protikladné fyziologické procesy tedy působí na koně při nauzdění a následné práci současně. V organismu daného jedince takto vznikají rozporuplné signály a vedou k lehkému narušení správné činnosti trávicího traktu. Poruchy trávení s sebou později nesou nejrůznější méně či více závažné zdravotní komplikace, patří k nim například častá vředovitá onemocnění trávicí trubice a žaludku.¹⁵⁶

Dalším zajímavým poznatkem ve spojení s udidlem je skutečnost, že někteří koně trpí naprostou averzí k přítomnosti udidla. Při hodnocení tohoto stavu je nutné eliminovat vliv jezdce a dbát na důležitost správného a jemného přilnutí. Při práci s koňmi se můžeme setkat se situací, kdy zvíře reaguje na přítomnost udidla v hubě velice záporně. Po zvážení mnoha negativních následků je pak otázkou, zda se nepřiklonit k volbě některé z bezudidlových metod kontroly koně.¹⁵⁷

155 COOK, R., *Pathophysiology*, c. d., s. 196–204.

156 COOK, Robert, *A solution to respiratory and other problems of the horse caused by the bit*, *Pferdeheilkunde*, 2000, 16, (4), s. 333–351.

157 COOK, R., *Bit-induced pain ight and facial neuralgia in the horse*, c. d., s. 75–82.

1.3.6 BEZUDIDLOVÉ UZDĚNÍ

Nejrůznější typy uzdění s využitím udidla provázely „historií jezdeckví“ jako hlavní a primární způsob při manipulaci s koňmi a jejich ovládní. Také dnes se v naprosté většině případů setkáváme s jezdeckou výstrojí, jejíž součástí je udidlo. Navzdory této skutečnosti existují i jiné metody, a to tzv. bezudidlového uzdění.¹⁵⁸

Bezudidlovému typu uzdění se také říká uzdění nánosníkové a je často ne zcela přesně označováno jako hackamore. Bývá s ním i nezřídka zaměňováno. Původem uzdění hackamore je oblast Jižní Ameriky.¹⁵⁹ Nánosníkový způsob kontroly se však nejspíše vyvinul na Iberském poloostrově a je založen na působení tlaku v oblasti nosní kosti. Podobné principy byly využívány již mnohem dříve jezdeckými mistry v renesanci. Tehdy se jednalo o obnosky, které rovněž působí na citlivé nosní partie. Od iberských jezdců bylo nánosníkové uzdění převzato jezdci severoamerických národů a ti si ho dle potřeb dále modifikovali.¹⁶⁰

Výběr typu uzdění, ať už s přítomností udidla, či nikoliv, a jeho správné velikosti by se neměl obejít bez přihlídnutí ke konkrétním vlastnostem zvířete, jemuž má být toto udidlo určeno,¹⁶¹ měl by se ale přizpůsobit i činnosti, kterou kůň vykonává. Výborným příkladem je použitý bezudidlový typ uzdění u vytrvalostních koní. Velmi oblíbené se v této disciplíně stávají různé druhy bezudidlovek, popř. hackamore. Toto odvětví jezdeckví nevyžaduje po koni vysoký stupeň shromáždění¹⁶² a není třeba vykonávat složité drezurní cviky. Pro vytrvalostního koně je nesmírně důležitá a významná vlastní dobrá rovnováha. Tu mohou některé typy uzdění a udidel narušovat. Bez působení udidla je udržení rovnováhy pro koně snazší a přirozené, proto je uplatnění konkrétních typů bezudidlového uzdění v této sféře široké a žádoucí.¹⁶³

1.3.6.1 TYPY BEZUDIDLOVÉHO UZDĚNÍ

Existuje hned několik druhů uzdění bez přítomnosti udidla. Liší se od sebe především rozdílným působením na koně. Podobně jako v případě udidel jde i u těchto druhů o účinné manipulační zařízení, které je schopno působit značnou silou a tlakem na hlavu koně v určitých bodech. Ve svém působení se většinou podobají účinkům udidel, liší se však lokalizací vyvíjeného tlaku. Bezudidlové uzdění můžeme rozdělit do několika nejznámějších tříd.

¹⁵⁸ QUICK, J. – WARREN-SMITH, A., Preliminary investigations, c. d., s. 169–176.

¹⁵⁹ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 133.

¹⁶⁰ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 99.

¹⁶¹ ENGELKE, E. – GASSE, H., *Position*, s. 367–376.

¹⁶² Shromáždění: stav koně, kterého lze docílit pečlivým tréninkem. Kůň má klenutější profil a kratší rámeček. Je soustředěný a plně na pomůčkách jezdce.

¹⁶³ EDWARDS, E. H., *Vše o udidlech*, c. d., s. 101.

Bosal

Slovensko – Kuchyňa, Malacky, práce s dobytkem, foto Michaela Prajerová

1.3.6.1.1 KLASICKÉ HACKAMORE

Klasické neboli jednoduché hackamore je známější pod názvem bosal. Ve své podstatě je tento typ tvořen pouze specifickým nánosníkem. Tělo obnosku¹⁶⁴ je tvořeno dokulata spletenou koženou smyčkou, přičemž je smyčka zakončena mohutným uzlem, který se musí nacházet pod dolní čelistí koně. Od uzlu poté vedou lana/provazy nahrazující otěže do rukou jezdce. Je to velmi jednoduchá konstrukce, která přesto může poskytovat jemnou variabilitu.

Jednoduché hackamore se dále třídí podle tloušťky vlastního obnosku čili průměru kožené spletené části. V případě většího průměru, a to až do 25 mm, se uzdění nazývá pouze hackamore. U obnosků, které jsou úzké a jejich průměr je alespoň 6 mm, se můžeme setkat s názvy bosal, bosalito nebo například pencil-bosal.¹⁶⁵

Tlakové působení se u koní koncentruje na oblast nosních a čelistních kostí. Tento typ uzdění, nebo lépe jezdecké ohlávky, se používá ve westernovém ježdění

¹⁶⁴ Jde o část nánosníku, která dokola objímá nos koně.

¹⁶⁵ KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 36.

Mechanické hackamore

Dostupné online: <<https://dressyrsnack.wordpress.com/2011/06/21/hackamore/>> [25. 9. 2018].

u koní do věku čtyř let. Důvodem je výměna mléčného chrupu za chrup trvalý. V době výměny zubů je kůň citlivější na případné udidlo a jeho použití může mít negativní vliv na práci s ním a také na celý jeho pozdější výcvik.¹⁶⁶ Jednoduché hackamore působí stejnou silou, jakou vyvíjí jezdec, a přenáší ji na určené tlakové body, není schopné sílu násobit a je bezudidlovou alternativou pro stihlová udidla.

Je nutné zmínit, že některé „bezudidlovky“ typu klasického hackamore mohou mít značnou hmotnost, čímž vyvíjí dlouhodobý nadměrný tlak na zátylek koně. Pro jezdecké zvíře to může být nepříjemné až bolestivé, tudíž tento fakt nelze opomíjet.

1.3.6.1.2 MECHANICKÉ HACKAMORE

Bezudidlové uzdění s využitím mechanického hackamore je jakousi obdobou pákového udidla. Jelikož jeho ramena/hýbla fungují stejně, jako je tomu u páky, dokáže zvětšit, resp. znásobit počáteční sílu, v tom spočívá zásadní rozdíl mezi

¹⁶⁶ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 220.

Uzdění typu bitless bridle

Dostupné online: <<https://bitlessbridle.com/user-photos/>> [25. 9. 2018].

hackamore klasickým neboli bosalem a hackamore mechanickým. Druhý zmíněný typ představuje jednoznačně donucovací prostředek, jehož součástí je podbradní řemínek či řetízek. Názvosloví by se tedy nemělo zaměňovat a vždy je třeba přesně určit, o jaký typ hackamore se jedná.

Mechanismus hackamore s pákovým efektem je velmi účinný a dokáže vyvinout až pětinasobnou sílu, než je tomu v případě bosalu.¹⁶⁷ Účinek spočívá v tlaku na nosní kost a sanice koně.¹⁶⁸ Řemínek vyvíjí tlak i na dolní čelist v místě podbradního řetízku a současně na zátylku.¹⁶⁹ Tělo mechanického hackamore tvoří kovový nánosník, který je obšitý silnou vrstvou kůže. Z něj po obou stranách vycházejí ramena vlastní páky, k nimž jsou připnuty otěže, na spodní straně se pak nachází spojovací podbradní řetízek nebo řemínek. Mechanické hackamore se často mylně považuje za jemný nástroj, ale to jen vzhledem k absenci udidla. Bližší pohled na jeho přesné působení ukáže, že i malý pohyb otěží může způsobit koni bolest. Jde o stejně účinný a silný nástroj v rukou jezdce, jakými jsou pákové udidlo nebo fuga. Jezdec musí mít při jeho použití dostatečné znalosti a umět jemně zacházet s otěží. Pokud s tímto uzděním použije nevědomky nepřiměřenou

¹⁶⁷ KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 36.

¹⁶⁸ HERMSEN, J., *Encyklopedie*, c. d., s. 133.

¹⁶⁹ DUŠEK, Jaromír, *Chov koní*, Praha 2007, s. 300.

Sidepull
Dostupné online:
< <https://www.kramer.co.uk/Horse/Western-Horses/Headstalls-Accessories/Bitless-Bridles/Sidepull-Padded> > [25. 9. 2018].

sílu, může dojít k velmi bolestivému tlaku a v krajních případech ke zlomení nosních kůstek.¹⁷⁰ Jde tedy o jasný důkaz, že bezudidlové typy uzdění mohou být velmi účinné, ale i nepřiměřeně intenzivní.

1.3.6.1.3 BITLESS BRIDLE

Dalším typem uzdění, které nevyužívá mechanické působení udidla, je tzv. bitless bridle. Tento druh „bezudidlovky“ je zcela unikátní, neboť jako jediný k manipulaci s koněm nevyužívá působení na citlivá místa koňské hlavy a je pro koně zcela bezbolestný a bezpečný. Bitless bridle, vynalezené doktorem W. R. Cookem (nar. 1931), lze uplatnit v jakékoliv jezdecké sféře. Při tahu otěže vyvine tato speciální konstrukce tlak na opačné straně hlavy koně, než je působící síla, čímž otočí hlavu koně požadovaným směrem neboli ve směru napnuté otěže. Umožňuje tedy nejjemnější známý způsob uzdění, a tím i způsob komunikace mezi jezdcem a jeho koněm.¹⁷¹

¹⁷⁰ GOHLOVÁ, Ch., *Jezdectví*, c. d., s. 80.

¹⁷¹ KAPITZKE, G., *Kůň*, c. d., s. 35.

Kombinace udidlového
a bezudidlového uzdění
ve westernovém provedení
Běleč, foto Eliška Punčochářová

1.3.6.1.4 SIDE PULL

Tento typ bezudidlového uzdění je tvořen nánosníkem a po stranách je vybaven dvěma kroužky, do kterých se připnou otěže. Nánosní část se skládá z voskovaného sisalu a dokáže velmi razantně působit na nos koně (kvůli zjemnění se může podložit měkčím materiálem). Sidepull uzdečka není tak propracovaná, jako je tomu u bitless bridle, a není tak účinná a přesná ve svém vlivu. Požadovaný účinek a práci je ale schopna odvést kvalitně a pro určitou skupinu jezdců může být postačující alternativou.

2 VLASTNÍ VÝSLEDKY

Průřez historií udidla od jeho vzniku až po dnešní typy ukázal, že se po mnohá staletí i tisíciletí využívají stále stejné metody působení. Udidla tedy a dnes jsou ve své podstatě totožná a jisté zásady k ovládní se změnily jen pramálo.

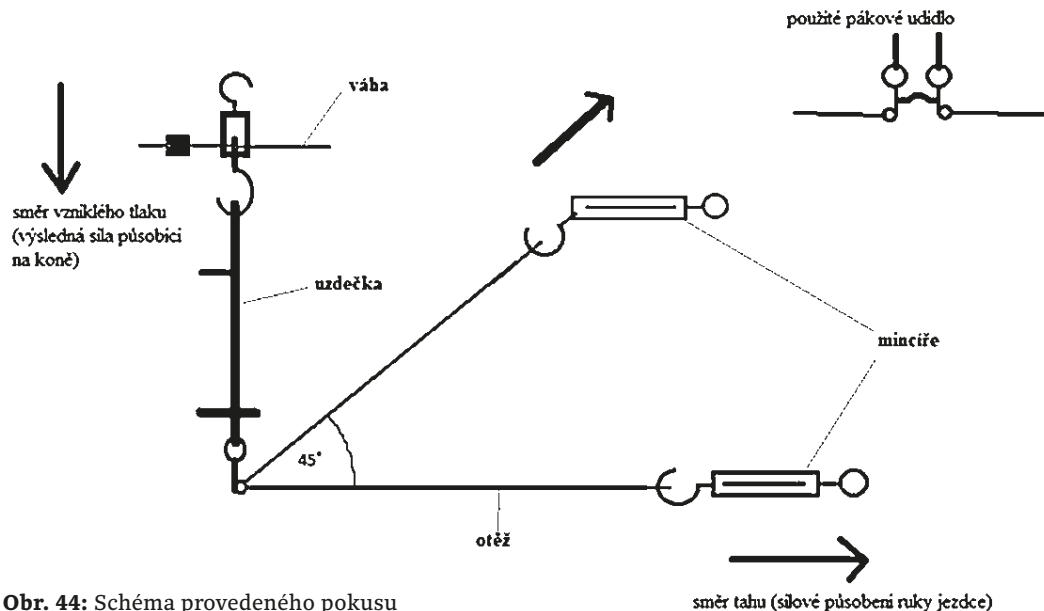
Právě historie nám poskytuje nejlepší popis účinků základních typů udidel. Pochopíme-li fungování společnosti v dané době, porozumíme lépe i tomu, proč byly používány ty či ony ovládací prostředky. A naopak, podle chování ke koním a zvířatům obecně velmi snadno odhadneme, jak fungovala společnost okolo nich.

V dnešní době je k dispozici na první pohled nepřeberné množství různých typů udidel. Rozdíly jsou patrné jak v samotné konstrukci těla udidla, popř. přídavných ramen, tak v použitých materiálech. Uplatňují se výrobky, které se skládají pouze z jedné hmoty, i ty, které využívají nejrůznější kombinace struktur či materiálů. Všechna udidla se ale původem a působením odvíjí od původního stihlového a pákového udidla, popřípadě se využívá kombinace obou druhů. Princip násobení vynaložené síly se u dnešních pákových udidel zachoval. V minulosti se využívalo tohoto prostředku až do přehnané míry a důsledky v podobě otlaků, nalomených i zlomených zubů, či dokonce zlomených dolních čelistí jsou v literatuře známy.

Dnešní páková udidla nemají tak dlouhá postranní ramena a jsou opatřena omezeným množstvím doprovodných zesilovačů účinku. Lze tedy tvrdit, že mají ve srovnání se středověkými pákovými udidly téměř zanedbatelný účinek. Vzhledem k potřebě ověřit tvrzení o násobení síly přes pákové udidlo bylo zkonstruováno jednoduché zařízení, s jehož pomocí bylo možné porovnat sílu tahu za otěže v případě dvou typů dnes běžně používaných udidel. Vyhotovená konstrukce umožňovala ukotvit plnou uzdu nebo uzdečku do stojanu v téměř nehybné poloze. Pohyb byl možný pouze v oblasti udidla. Pokus se prováděl s využitím zcela běžného a dostupného jednou lomeného stihlového udidla a rovněž běžně používaného pákového udidla. Jednotlivá měření se snímala na přístrojích zaznamenávajících hmotnost.

Jeden přístroj byl umístěn na nátylníku uzdění, přičemž byly hodnoty vynulovány po zavěšení postroje, aby se měřilo pouze následné silové působení. Konkrétní lokalizace zařízení vychází z bodu působnosti udidla. Jeden z tlakových bodů se totiž nachází právě na zátylku, a tedy v oblasti, kde má kůň nátylník.

Další měřicí přístroj byl umístěn ve směru otěže, tudíž i ve směru používané síly. Uvedeným směrem je vykonávána síla v nejrůznějších odvětvích, ať už se jedná o jezce, vozataje či práci tzv. na ruce. Měření byla uskutečněna při úhlu jak 90° , tak i při působení síly okolo 45° . Menší úhel je např. při nižším stupni výcviku nebo při rekreačním ježdění běžnější. Úhel 90° je zachován v případě, kdy kůň pracuje tzv. na kolmici – jeho hlava a její linie na linii kolmé k zemi. Koně na kolmici

Obr. 44: Schéma provedeného pokusu

docílíme až v pozdějším výcviku a konkrétní tvrzení platí i pro pokročilou fázi výcviku koně a jezdce.

Uvedený pokus byl realizován v laboratorních podmínkách, ne na živých zvířatech. Nebylo tedy nutné brát ohled na správnou velikost udidla vzhledem ke zvířeti, což je ale za běžných okolností nezbytné. Přestože byl pokus pouze ilustrativní a nelze verifikovat tvrzení o markantním rozdílu dvou typů udidlového uzdění, dospěl k zajímavým výsledkům.

První a druhý sloupec tabulky uvádí síly/tahy měřené při úhlu 90°. Tento úhel svírala linie otěží (jezdcevy ruky) s linií lícnic, tj. pomyslné hlavy koně. Ve sloupci číslo tři byla provedena měření při úhlu 45°, jelikož s ostřejšími úhly se při jízdě setkáváme poměrně často.

Výsledky jsou působivé a schopnosti pákového udidla jsou až ohromující. Názorně bylo dokázáno, že když se na koně se stihlovým udidlem působí určitou silou, dokážou páková udidla tuto sílu zvětšit i téměř dvacetkrát. Jezdec tak má v ruku obrovskou sílu, proto by jeho jednání mělo s mírou této síly vždy korespondovat. Uvedené parametry bychom měli mít na paměti vždy, když se chystáme s koněm pracovat na udidle, a tím spíše na udidlech s pákovým působením. Nepohodlí a bolest, kterou nevědomky můžeme způsobit, se negativně odrážejí

Tab. č. 1: Naměřené hodnoty při pokusu (1 kg = 9,81 N)

Síla/tíha působící přímo (stihlové udidlo) – kg/N	Síla/tíha působící nepřímo (pákové udidlo) – kg/N	Síla/tíha působící nepřímo (pákové udidlo) – kg/N
90°	90°	45°
0,50/4,91	1,72/16,84	1,70/16,68
1,00/9,81	2,15/21,25	3,20/31,39
1,50/14,72	2,80/27,47	5,40/52,97
2,00/19,62	3,32/32,87	neměřeno
2,50/24,53	3,72/36,46	neměřeno
3,00/29,43	4,08/40,06	neměřeno

na ochotě pracovat a stejně tak na zdravotním i duševním stavu konkrétního koně. Je tedy opravdu důležité, aby každý, kdo s koňmi pracuje, byl i po této stránce informovaný a obeznámený s touto problematikou.

V konkrétním pokusu byly zkoumány silové (tíhové) účinky dvou základních typů udidla ve své současné nejběžnější podobě. Je ovšem možné provést podobné pokusy i u dalších typů uzdění a udidlových modifikací, přičemž existuje nepřehledné množství způsobů, jak určitá tvrzení prověřit. Zásadní je objevit metodiku pokusu, která eliminuje nepříznivé vlivy a umožní zaměřit se na získání co nej přesnějších výsledků a tím i kvalitního závěru.

ZÁVĚR

Z dostupných informací a zdrojů se mohou lidé pracující s koňmi dozvědět, že existuje několik typů udidel a jejich modifikací a že jednotlivé druhy mají mít správnou polohu v hubě koně, což je zásadní pro jejich správnou funkčnost. Dle svého typu jsou schopny působit přesným a známým způsobem, a proto je třeba výběru udidla věnovat patřičný čas.

Veškeré faktory, mezi něž patří věk, stupeň výcviku, anatomické parametry, charakterové vlastnosti a mnoho dalších, jsou při výběru nesmírně důležité. Volba vhodného nástroje pro jednoho koně neznamena adekvátní výběr i pro koně další. Přestože existuje řada univerzálních udidel, je nutné informovat se o jejich přesném působení. Některé typy působí přímo a tahovou sílu přenáší z jezdcovy ruky na tlakové body koňské hlavy a působí primárně na koňský zátylek, jiné výslednou sílu zvětšují, nebo dokonce násobí. Nutno dodat, že síla není nejlepší způsob k ovládnutí koní. Ti přirozeně bojují proti tlaku a případným bolestivým vjemům. Kůň je dle evolučního vývoje kořist a měli bychom se naučit na to při práci s ním neustále myslet. Ve stresových situacích a při ohrožení volí koně nejprve útěk a v poslední řadě boj, podle toho lze odhadnout, jak se budou v námi připravených situacích chovat. Tisíce let je toto jednání chránilo, proto je přirozené, že tak budou jednat v některých situacích i dnes. Uvedená skutečnost může způsobit spoustu nesrovnalostí v komunikaci mezi jezdcem a koněm a bránit dvojici podat nejlepší výkon. Jezdec si vždy musí nejprve uvědomit, jakého účinku chce dosáhnout, a podle toho přistupovat i k výběru udidla, v neposlední řadě musí zvážit i své schopnosti.

Dnes máme k dispozici opravdu velké množství různých udidel a je často těžké se v nich zprvu vyznat. Pochopíme-li ale principy jednotlivých skupin, pak pro nás bude výběr konkrétního druhu snazší. Situaci by velice usnadnil nový přístup prodejců udidel a příslušenství k nim. Alespoň stručný popis účinků a podmínek používání jednotlivých typů udidel by jistě ulehčil život jak jezdcům, trenérům, tak samozřejmě koním. Jsou totiž udidla, která v žádném případě nepatří do rukou nezkušených a málo informovaných jezdců, neboť mohou zapříčinit hodně nepříjemné situace, a to především pro koně. V nezkušených rukou se může stát udidlo přímo zbraní a způsobit zranění i dlouhodobé zdravotní problémy. Taková udidla by se měla zákonitě prodávat pouze s podáním ucelených informací.

Vlastním pokusem jsme se snažili dokázat nebo vyvrátit tvrzení o tom, že jsou páková udidla schopna vynaloženou sílu znásobit, kdežto stihlová nikoliv. Přestože měl pokus jistá technická omezení, podařilo se dokázat výrok, že pákové udidlo je schopno mnohonásobně zvětšit sílu, kterou působí jezdec na udidlo prostřednictvím tahu otěže. Množství jezdců v různých úrovních výcviku si tuto skutečnost však zcela neuvědomuje, jelikož jsou ale výsledky pokusu ohromující, je důležité,

aby se o těchto zjištěných faktech jezdecká veřejnost dozvěděla a při výběru nové poznatky aplikovala. Udidlo se může stát v nezkušených rukou zbraní, obzvláště velmi intenzivní udidla typu páky či fugy.

Uvědomění a porozumění působení a funkci je ta správná cesta. Pochopíme-li, jak určitý systém funguje, můžeme s ním optimálně zacházet. A při práci s koňmi to platí dvojnásob. Když známe příčinu a následek, tak máme nejen možnost zabránit případným komplikacím, ale můžeme používání ovládacích prostředků obrátit ve společný prospěch.

RESUME

From generally available information sources, people working with horses can learn that there exists a number of types of bridle bits and their modifications, that the various types should be correctly positioned in horses' mouths, and correct placement is crucial for the bits' proper functioning. The different types function in distinct, well-known ways, and that is why one ought to pay attention to selecting the right bit.

Various factors, such as age, level of training, anatomical parameters, personality, and other characteristics of the horse are important in the choice of the right bit. A bit that is suitable for one horse is not automatically the best for another animal. Although there exist various universal bits, one should be well informed about their particular functioning. Some bit types work directly and transfer tractive force from rider's hands directly to pressure points on horse's head, others effect mainly the horse's nape, while other kinds increase or even multiply the pulling force. It must be emphasised, though, that force is not the best way to control a horse. Horses instinctively try to resist pressure or handling that causes pain. From an evolutionary perspective, horses are prey and we should keep it in mind when working with them. When stressed or threatened, horses' first tendency is to run and only when there is no other way, they choose fight. This can help us assess how they will likely behave in test situations. For thousands of years, this behaviour served horses well and that is why it is natural that in some situations, they will behave that way even now. This can lead to many misunderstandings in communication between riders and horses and prevent them from achieving their best performance. Riders must first realise what their goal is, assess their riding skills, and then start choosing the right bridle bit.

Nowadays, many different bits are available, and it may be difficult to understand the differences. Once we understand the principle of each of the particular types, the choice should be much simpler. This situation would improve if sellers of bits and bit accessories changed their approach. An at least brief description of the effects and conditions of use of various types of bits would make life easier for riders, horse trainers, and naturally also horses. Certain types of bits should never be used by inexperienced and poorly informed riders. In their hands, they can lead to situations which are very unpleasant, especially for horses. In inexperienced hands, a bit can become almost a weapon and cause injuries and even long-term health problems to the horse. Such bits should be sold with sufficient information.

We performed experiments whose aim was to prove or disprove the claim that leverage bits can multiply the force of riders' hands, while direct bits cannot. Although our experiments had some technical limitations, we were able to prove that leverage bits can multiply the force which rider applies via bridle many times. Many riders on different levels of training are not, however, fully cognisant of this.

Nevertheless, since the results of our experiments were very convincing, riders and trainers should be aware of them and apply this knowledge in practice. It must be emphasised that in inexperienced hands, a bit can become a weapon, especially highly intensive bits which work on the principle of lever or curb.

Awareness and understanding of bit functioning are the right way forward. Once we understand how a particular type works, we can use it optimally. And when working with horses, this is doubly true. When we fully understand the cause and effect, we can prevent eventual complications and use the bit's characteristics to benefit both the riders and their horses.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- AKHMEDOV, Ilya, *Detali konskogo ubora s zoomorfnym dekorom b gunnskoe u postgunnskoe vremya, Povolzhie u sopredelnye territorii v srednie veka*, Moskva: Tr.GIM 2002, 135, s. 20–37.
- BENDREY, Robin, *New methods for the identification of evidence for biting on horse remains from archaeological sites*, Journal of Archaeological Science, 2007, 34, s. 1036–1050.
- BENNETT, Dwight, *Bits, Bridles and Accessories*, in: BAKER, Gordon – EASLEY, Jack (edd.), *Equine Dentistry*, London: Elsevier Limited 2005, s. 9–22.
- BÍLEK, František, a kolektiv, *Speciální zootechnika Chov koní*, SZN Praha 1958.
- COOK, Robert, *Bit-induced pain: a cause of fear, flight, fight and facial neuralgia in the horse*, Pferdeheilkunde, 2003, 19, (1), s. 75–82.
- COOK, Robert, *Pathophysiology of bit control in the horse*, Journal of equine veterinary science, 1999, 19, (3), s. 196–204.
- DOBRORUKA, Luděk – KHOLOVÁ, Helena, *Zkrocený vládce stepí*, Praha: Panorama 1992.
- DUŠEK, Jaromír – HUČKO, Vladimír – KLEMENT, Josef – PELLAROVÁ, Antonie, *Chov koní v Československu*, Praha: Brázda 1992.
- DUŠEK, Jaromír – MISAŘ, Drahošlav – MÜLLER, Zdeněk – NAVRÁTIL, Jan – RAJMAN, Jiří – TLUČHOŘ, Vladimír – ŽLUMOV, Petr, *Chov koní*, Praha: Brázda 2007.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kůň a člověk v středověku*, Budmerice: Rak 2007.
- DWYER, Francis, *Seats and saddles / Bits and biting*, Edinburgh: William Blackwood and sons 1868.
- EASLEY, Jack, *Equine canine and first premolar (wolf) teeth*, American Association of Equine Practitioners, Lexington KY: 2004 a, 50, s. 13–18.
- EASLEY, Jack, *Oral and dental disease*, in: HINCHCLIFF, Kennet – GEOR, Raymond – KANEPS, Andris, (edd.), *Equine Sports Medicine and Surgery*, Philadelphia: Saunders Ltd. 2004, s. 1027–1036.
- EDWARDS, Elwyn Hartley, *Vše o udidlech a uzdění*, Praha: Cavalier Publishing 2008.
- ENGELKE, Elisabeth – GASSE, Hagen, *Position of different snaffle bits inside the equine oral cavity*, Pferdeheilkunde, 2002, 18 (4), s. 367–376.
- GEYER, Hans, WEISHAUP, Michael, *The influence of therein and bit on the movements of the horse; anatomical-functional considerations*, Pferdeheilkunde, 2006, 22, (5), s. 597–600.
- GOHLOVÁ, Christiane, *Jezdectví – život kolem koní*, Praha: Granit 1997.
- HELESKI, Camia – MCGREEVY, Paul – KAISER, Lana – LAVAGNINO, Michael – TANS, Erin – BELLO, Nora – CLAYTON, Hilary, *Effects on behavior and rein tension on horses ridden with or without martingales and rein inserts*, The Veterinary Journal, Special Issue: Equitation Science, 2009, 181, 1, s. 56–62.
- HERMSEN, Joseé, *Encyklopedie koní*, Dobřešovice: Rebo Productions 2001.
- HOLLÝ, Karol, *Zubadlo vs. bezzubadlové uzdenie*, v držení autora, 2009.
- JEFFREY, Dale, *Oral health in Equidae*, King Hill: Dale Jeffrey 2009.
- KAPITZKE, Gerhard, *Kůň od A do Z*, Praha: Brázda 2008.
- KARL, Philippe, *Omyly moderní drezury*, Praha: Brázda 2008.
- MURRAY, Rachel – GUIRE, Russell – FISHER, Mark – FAIRFAX, Vanessa, *A Bridle Designed to Avoid Peak Pressure Locations Under the Headpiece and Noseband Is Associated With More Uniform Pressure and Increased Carpal and Tarsal Flexion, Compared With the Horse's Usual Bridle*, Journal of Equine Veterinary Science, 2015, 35, s. 947–955.

NEVZOROV, Alexander, *Loshedinaia encyklopedia*, Sankt Peterburg: Nautsno-issledovatelskogo centra Nevzorov haute Ecole 2005.

STRASSER, Hiltrud – COOK, Robert, *Železo v koňské hubě*, Český Těšín: Růže s.r.o. 2009.

ŠIMEK, František, *První česká sedlářská učebnice*, Pardubice: J. Otto & Růžička 1946.

TELL, Anna – EGENVALL, Agneta – LUNDSTROM, Torbjorn – WATTLE, Ove, *The prevalence of oral ulceration in Swedish horses when ridden with bit and bridle and when unriden*, *Veterinary Journal*, 2008, 178, (3), s. 405–410.

URUSOV, Sergej, *Kniga o loshadi*, Sankt Peterburg: Russkoie Kniznoie Tovarishestvo Datel 1911.

INTERNETOVÉ ZDROJE

BENNETT, Dwight, *An Overview of Bits an Bitting*, *International Veterinary Information Service*, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

BENNETT, Dwight, *Bits and Bitting: Form and Function*, *International Veterinary Information Service*, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100130.pdf>> [14. 9. 2018].

CLAYTON, Hilary, *Bitting Actions and Reactions*, USFD Connection, dostupné online: <https://www.usdf.org/EduDocs/Tack/BittingActionsandReactions_2006_May.pdf> [13. 9. 2018].

CLAYTON, Hilary, *Bitting: The Inside Story*, USFD Connection, dostupné online: <https://www.usdf.org/EduDocs/Tack/Bitting_The_Inside_Story.pdf> [17. 2. 2018].

MOGILOV, Alexandr, «Strogie» detail uzdy rannego zheleznogo veka, Археология и культурная антропология, Kishinev: Stratum plus, dostupné online: <<https://cyberleninka.ru/article/n/strogie-detali-uzdy-rannego-zheleznogo-veka>> [6. 7. 2019].

SANDIN, Theresa, *The Bridle & the Bit*, *Sustainable Dressage*, dostupné online: <<http://www.sustainabledressage.net/tack/bridle.php>> [14. 9. 2018].

SCOGGINS, Dean, *Bits, Bitting, and Dentistry*, *International Veterinary Information Service*, dostupné online <<http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100138.pdf>> [18. 2. 2018].

<<http://www.ifce.fr/en/cadre-noir/the-national-riding-school/the-history/>> [6. 4. 2018].

<http://www.rozhlas.cz/planetarium/priroda/_zprava/domestikace-koni-od-kdy-zijeme-spolu--957347> [8. 4. 2018].

<<https://www.vetnursing.ie/chifney-bit/>> [18. 9. 2018].

UDIDLA V HISTORII A DNES
(TYPY A PŮSOBENÍ)

Anna Nedvídková

Vydalo Národní zemědělské muzeum, s. p. o., Kostelní 44, 170 00 Praha 7

Redakce: Mgr. Markéta Kouřilová

Grafické řešení a sazba: Dauphin

Jazyková korektura: Mgr. Jana Válková

Překlad do anglického jazyka: Anna Pilátová, Ph.D.

Vytiskla: Rain tiskárna, Otín

Vydání první

ISBN 978-80-88270-04-1